

2016
5.

BELÜGYI SZEMLE

A BELÜGYMINISZTERIUM SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

KARDOS SÁNDOR ISTVÁN: A rendőri korrupció büntetésének igénye

TARJÁN G. GÁBOR: Az első lépések. Adalékok a budapesti rendőrség 1945. évi működéséhez

ZSIGMOND CSABA: A rendőrségi fegyverhasználat

BÓCZ ENDRE: A „konceptiós per” és az önkény

TILKI KATALIN: Természetvédelem nemzetközi szinten és az Európai Unióban

MORDOVIN MAXIM: Egy négy évszázados bűntény nyomában

64.
évfolyam

TARTALOM 2016/5.

KARDOS SÁNDOR ISTVÁN A rendőri korrupció büntetésének igénye (5–19)

TARJÁN G. GÁBOR Az első lépések

Adalékok a budapesti rendőrség 1945. évi működéséhez
(20–39)

ZSIGMOND CSABA A rendőrségi fegyverhasználat (40–65)

BÓCZ ENDRE A „konceptiós per” és az önkény (66–87)

TILKI KATALIN Természetvédelem nemzetközi szinten
és az Európai Unióban (88–106)

MORDOVIN MAXIM Egy négy évszázados büntény nyomában (107–114)

• KÖNYVISMERTETÉS

BEREI RÓBERT Hack Péter – Király Eszter –

Korinek László – Patyi András (szerk.):

Gályapadból laboratóriumot

(115–121)

SZERZŐK 2016/5.

DR. BEREI RÓBERT tanár, Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Rendészettudományi Kar közbiztonsági tanszék
PhD-hallgató,
ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
kriminológia tanszék

DR. BÓCZ ENDRE nyugállományú fővárosi főügyész

KARDOS SÁNDOR ISTVÁN c. rendőr alezredes, kiemelt fegyelmi főreferens,
Országos Rendőr-főkapitányság
Humánigazgatási Szolgálat fegyelmi osztály

DR. MORDOVIN MAXIM egyetemi adjunktus,
ELTE Régészettudományi Intézet
magyar középkori és kora újkorai régészeti tanszék

DR. TARJÁN G. GÁBOR egyetemi docens,
Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Rendészettudományi Kar
alkalmazott rendészettudományi tanszék

DR. TILKI KATALIN tudományos munkatárs,
Országos Kriminológiai Intézet

DR. ZSIGMOND CSABA címzetes rendőr alezredes, kiemelt főreferens, ORFK
Bűnügyi Főigazgatóság bűnügyi főosztály
korrupciós és gazdasági bűnözés elleni osztály

SUMMARY

Kardos, Sándor István

The demand on punishing police corruption [5–19]

The author provides an overview of a recent survey among Hungarian police officers concerning adequate punishment for corruption within the force.

Tarján, G. Gábor

The first steps. Notes on the operation of the Budapest Police in 1945 [20–39]

The author provides an overview of the re-establishment of the Budapest police force in 1945.

Zsigmond, Csaba

Using firearms by the police [40–65]

The author provides an overview of the legal and practical framework for using firearms by police officers in Hungary.

Bócz, Endre

Frame-up trials and authoritarianism [66–87]

The author provides an overview of the terminology and history of political-ly controlled trials in communist Hungary.

Tilki, Katalin

Environmentalism on the international level and in the European Union [88–106]

The author provides an overview of the legal framework concerning environmentalism in the EU.

Mordovin, Maxim

On the track of a four-hundred years old crime [107–114]

The author provides an overview of trademark cases since the medieval times.

KARDOS SÁNDOR ISTVÁN

A rendőri korrupció büntetésének igénye

A rendőri korrupció elleni fellépés egyik fontos eleme – egyes vélemények szerint meghatározó része – a cselekmények elkövetőivel szemben alkalmazott büntetési szankciók mielőbbi érvényesülése. A büntetések rendszerét a rendőri vezetői, parancsnoki állomány a jogszabályokban meghatározott joga és kötelessége alapján, bizonyos esetekben mérlegelési jogkörében is eljárva érvényesíti, ezáltal egy rendőri kisközösségen belüli elmarasztalási gyakorlat minden esetben visszatükrözi az adott vezető erkölcsi követelményrendszerét. Arra vonatkozóan viszont kevés ismeretünk van, hogy az állomány mit gondol az elmarasztalások szükséges mértékéről, mely kijelentés különösen igaz a korrupciós jellegű magatartások vonatkozásában.

Kutatási kérelem alapján – doktori kutatás keretében – empirikus felmérést végeztünk az általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott rendőri szerv¹ hivatásos állománya körében a rendőri korrupcióról. Ez egyebek között arra is kiterjedt, hogy az egyértelműen korrupt magatartás esetén milyen mértékű elmarasztalást tart megfelelőnek és/vagy elégségesnek az állomány. A tanulmány keretében a külön erre a célra összeállított kérdőív kérdéseire adott válaszokat a SPSS statisztikai program alkalmazásával² értékeltük.

A felmérés céljából összeállított kérdőív kérdései közül jelen tanulmányban – tekintettel annak terjedelmi korlátaira – kizárólag egy kérdést értékelünk, kutatásunk további eredményeit egyéb publikációkban közöljük, illetve az empirikus felmérés megállapításait doktori értekezés keretében mutatjuk

¹ A rendőrség 2011. január 1-jétől – a korábbi, szervezetenként egységes rendőrséggel szemben – három pillérből áll: az általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott szervből (ORFK), a belső bűnmegelőzési és büntetőeljárás feladatok ellátó szervből (Nemzeti Védelmi Szolgálat; NVSZ), valamint a terrorizmust elhárító szervből (Terrorelhárító Központ; TEK).

² Az SPSS (Statistical Package for Social Science) statisztikai szoftvert a Stanfordi Egyetemen fejlesztették ki az 1960-as évek elején, majd 1968-ban alakult meg az SPSS multinacionális szoftvercég. 1992-ben az SPSS volt az első olyan szoftvercég, amely Microsoft Windows környezetre statisztikai szoftvert fejlesztett ki. A szoftver legsikeresebb változata az SPSS for Windows, amely jelenleg is piacvezető. A Windows operációs rendszer felhasználásával működő számítógépes program statisztikai adatok elemzésére, osztályozására és feldolgozására specializálódott, segítségével olyan trendek és minták értékelhetők és fedezhetők fel egy adott adatbázisban, amelyek egyéb adat- és/vagy táblázatkezelő programokkal nem feltárhatók és nem vizsgálhatók. A rendszert a tudományos kutatásokon kívül elsősorban szociológiai elemzésekben és piackutatásban használják.

be. A kérdőíves felmérés – keresztmetszeti vizsgálat lévén – aktuális állapotot mutat, egyes kérdéskörök vonatkozásában viszont lehetőség nyílt arra, hogy a feltárt adatokat összevegyük a korábbi hasonló jellegű kutatások adataival is. A jelen tanulmányban értékelt kérdéskört előzményi kutatásokban nem mérték fel, ezért nincs összehasonlítási mintánk.

A kutatás módszertana

A felmérést önkéntesen kitöltött, anonim kérdőív alapján folytattuk le 2014. december és 2015. június között, a kutatáshoz az ORFK vezetőjétől kértünk írásos engedélyt. A kérdőív első része a rendőri korrupcióval kapcsolatban 18 kérdést (*17 zárt és 1 nyitott kérdés*), a második része a válaszadók szolgálati tevékenységére és életkörülményeire vonatkozóan 8 kérdést tartalmazott.

A kutatás keretében 238 hivatásos állományú rendőr töltött ki értékelhető adatlapot.³ A mintavételkor több szempontot is figyelembe vettük: valamennyi szolgálati ághoz, illetve szakszolgálathoz tartozó személy bevonása megtörtént, a személyi állomány arányának megfelelően vettek részt a beosztottak, alsó, közép- és felső szintű vezetők, továbbá a központi, a területi és a helyi szervek állományában szolgálatot teljesítők. A kérdőívet a budapesti székhelyű valamennyi rendőri szervnél, valamint további 14 megyei rendőrfőkapitányság állománya körében töltöttük ki, köztük schengeni külső és belső megyékben is. Ily módon a sokoldalú mintavétel alapján kapott eredmények lehetőséget adnak érdemi következtetések levonására.

A kutatás során a válaszadókra vonatkozó személyes jellegű adatok (*életkor, tényleges szolgálati viszony, anyagi helyzet és családi állapot*) vonatkozásában a kiválasztás véletlenszerűen történt. A résztvevők rendfokozati állománycsoport szerinti megoszlását nem vizsgáltuk, mivel a rendőri hivatásos szolgálat során a rendfokozat elérése kizárólag a szolgálati jogviszonyban történik meg, erre tekintettel álláspontunk szerint az aktuálisan viselt rendfokozat a kutatás kérdéseinek megválaszolásában nem játszott szerepet.

³ A kitöltési hajlandóság – a szakirodalmi adatok tükrében – jónak mondható. A kiküldött háromszáz kérdőív 79,3 százaléka érkezett vissza kitöltve.

A válaszadók összetétele

A kutatás során értékelhető adatlapot kitöltők között 78 nő, 160 férfi volt, az életkor és a tényleges szolgálati idő szerinti megoszlást az 1. és a 2. számú táblázat tartalmazza.

1. számú táblázat
A válaszadók életkor szerinti megoszlása

Életkori megoszlás (év)	Résztevők száma (fő)
18–25	16
26–35	72
36–45	103
46–55	45
56–	2
Összesen	238

2. számú táblázat
A válaszadók tényleges szolgálati idő szerinti megoszlása

Tényleges szolgálati idő (év)	Résztevők száma (fő)
–5	30
6–10	41
11–15	42
16–20	46
21–25	53
26–	26
Összesen	238

Kijelenthető, hogy a meghatározott életkori csoportok teljes lefedése mellett a szolgálati tevékenységet tekintve a legaktívabb korosztály vett részt, a válaszadók között dominánsan a 26 és 45 év közöttiek voltak jelen (*a válaszadók 73,5 százaléka*).

A kutatásba bevont személyek polgári iskolai végzettség szerinti megoszlását a 3. számú táblázat tartalmazza.

3. számú táblázat
A válaszadók legmagasabb polgári iskolai végzettség szerinti megoszlása

Legmagasabb polgári végzettség	Résztevők száma (fő)
középiskola	66
főiskola	115
egyetem	57
Összesen	238

Az adatok alapján a megkérdezettek döntően főiskolai végzettségűek – ezáltal tisztí beosztásúak és rendfokozatúak –, a középiskolai, valamint az egyetemi végzettségűek aránya közel megegyező. A rendőrszakmai végzettség megoszlása alapján a résztvevők közül 71-nek alapfokú, a döntő többségnek viszont (167) felsőfokú rendőrszakmai végzettsége volt.

Meghatározó értékelési szempontként jelöltük meg a megkérdezett személyek beosztás, szolgálati hely, valamint szolgálati ág és szakszolgálat szerinti megoszlását (4., 5., 6. számú táblázat).

A kutatásban részt vevők összetétele alapján kijelenthető, hogy a válaszadók a rendőrség személyi állományát a szakterületek szerinti tagozódásnak megfelelően reprezentálták.

Az empirikus felmérés adatainak értékelése

Jelen tanulmányban a kérdőív egy kérdését értékeljük, amely arra vonatkozott, hogy a válaszadó megítélése szerint milyen munkáltatói szankció az ideális a

4. számú táblázat

A válaszadók beosztás⁴ szerinti megoszlása

Szolgálati beosztása	Részvevők száma (fő)
beosztott	166
alsóbb szintű vezető	38
középvezető	31
felső vezető	3
Összesen	238

5. számú táblázat

A válaszadók szolgálati hely szerinti megoszlása

Szolgálati helye	Részvevők száma (fő)
országos szintű rendőri szerv	30
területi szintű rendőr szerv	97
helyi szintű rendőri szerv	111
Összesen	238

6. számú táblázat

A válaszadók szolgálati ág és szakszolgálat szerinti megoszlása

Szolgálati ág vagy szakszolgálat	Részvevők száma (fő)
büntetői szolgálati ág	57
közrendvédelmi szolgálati ág	43
közlekedésrendészeti szolgálati ág	32
határrendészeti szolgálati ág	21
igazgatásrendészeti szolgálati ág	11
személy- és objektumvédelmi szolgálati ág	9
gazdasági szakszolgálat	5
humánigazgatási szakszolgálat	19
hivatali szakszolgálat	25
ellenőrzési szakszolgálat	16
Összesen	238

⁴ A felmérés keretében alsóbb szintű vezetőnek a csoport- és alosztályvezetőt, valamint a szolgálatirányító parancsnokot, középszintű vezetőnek az osztály-, szolgálat- és főosztályvezetőt, illetve azzal azonos szintű vezetőt, felső vezetőnek a megyei szintű szervek vezetői állományát tekintettük.

rendőri intézkedése kapcsán jogszerűtlenül pénzt vagy ellenszolgáltatást elfogadó rendőr esetében. A kérdőíven a szankció mértéke szerinti sorrendben hét nevesített elmarasztalási lehetőség szerepelt, közülük kizárólag egyet kellett megjelölni.⁵ Az elmarasztalási lehetőségek jelölés szerinti megoszlását a 7. számú táblázat tartalmazza.

7. számú táblázat
A szankciók jelölés szerinti megoszlása

Szankciók	Jelölések száma	Jelölések aránya
szóbeli figyelmeztetés	1	0,4
írásbeli figyelmeztetés	6	2,5
fizetés csökkentése	4	1,7
rendfokozatban visszavetés	6	2,5
egyéb szolgálati beosztásba helyezés	11	4,6
alacsonyabb szolgálati beosztásba helyezés	18	7,6
szolgálati viszony megszüntetése	192	80,7
Összesen	238	100,0

A táblázat adatai szerint az állomány jelentős része (*csaknem ötöde*) a rendőri intézkedés kapcsán jogszerűtlenül pénzt vagy ellenszolgáltatást elfogadó rendőrt az állományban tartaná, vagyis úgy foglaltak állást, hogy a korrupcióban – a feltett kérdés megfogalmazása szerint egyértelműen – érintett rendőr a továbbra is szolgálatot láthat el.

A kérdésekre kapott válaszokat értékeltük a válaszadók kemény változók szerinti megoszlása vonatkozásában is. Kíváncsiak voltunk, hogy a véleményeket mennyiben befolyásolta a nem, a kor, az iskolai végzettség vagy az eltöltött szolgálati idő, és a szolgálati hely, valamint az aktuális szolgálati szakterület. Számos tényező vonatkozásában nem találtunk érdemi eltérést, viszont értékelhető adattal szolgált a válaszok nemek szerinti megoszlása (8. számú táblázat).

Az adatok alapján a nők nagyobb arányban jelölték a korrupcióban közreműködő rendőr elmarasztalására a szolgálati viszony megszüntetését megfelelő szankciónak, továbbá kimutatható, hogy az első három szankcionálási lehetőséget összességében kisebb arányban javasolták, mint a férfiak.

⁵ A felsorolt szankciók a kérdőíven feltüntetett sorrend szerint: 1. szóbeli figyelmeztetés; 2. írásbeli figyelmeztetés; 3. fizetés csökkentése; 4. rendfokozatban visszavetés; 5. egyéb szolgálati beosztásba helyezés; 6. alacsonyabb szolgálati beosztásba helyezés; 7. szolgálati viszony megszüntetése. *A szóbeli figyelmeztetés normában nem nevesített szankció, létrehozására kizárólag a kutatás céljából volt szükség.*

8. számú táblázat
A válaszok nemek szerinti megoszlása

Szankciók	Nő	Férfi	Összesen (fő)
szóbeli figyelmeztetés	–	1 fő (0,6%)	1
írásbeli figyelmeztetés	2 fő (2,6%)	4 fő (2,5%)	6
fizetés csökkentése	–	4 fő (2,5%)	4
rendfokozatban visszavetés	2 fő (2,6%)	4 fő (2,5%)	6
egyéb szolgálati beosztásba helyezés	4 fő (5,1%)	7 fő (4,4%)	11
alacsonyabb szolgálati beosztásba helyezés	4 fő (5,1%)	14 fő (8,7%)	18
szolgálati viszony megszüntetése	66 fő (84,6%)	126 fő (78,8%)	192
Összesen	78 fő (100%)	160 fő (100%)	238

A válaszok életkor, valamint tényleges szolgálati idő szerinti megoszlását mutatja a 9. és a 10. számú táblázat.

Megfigyelhető, hogy az életkor emelkedésével egyenes arányban nő a szolgálati viszony megszüntetést jelölők aránya egy-egy korosztályon belül. A legnagyobb arányban a „legfelső” korosztály tagjai jelölték ezt az elmarasztalási formát, bár a minta kis száma miatt ez az adat nem értékelhető mérvadónak. Ezen utolsó adattól függetlenül is egyértelmű a tendencia a korosztályok között.

Egyebekben az adatok nagy szórást mutatnak, az viszont említést érdemel, hogy a legsúlyosabb elmarasztalás jelölésével párhuzamosan, folyamatosan csökkent a sorrendben előtte lévő – az alacsonyabb szolgálati beosztásba helyezés – jelölési aránya korosztályonként.

Az adatok arra utalnak, hogy az életkor emelkedésével a rendőri állomány egyre jobban ítéli el a korrupciót, ennek több oka lehet. Álláspontunk szerint a jelenség részben indokolható az életkor emelkedésével együtt járó értékrendváltozással, részben indokolható viszont a rendőrszakmai ismeretek bővülésével – elsődlegesen – tapasztalati úton arról, hogy a korrupciós cselekmények milyen szankcionálást vonnak, vonhatnak maguk után a szervezetben belül. Ez a körülmény megítélésünk szerint jelentős véleményformáló tényező az egyén esetében.

Az egyes elmarasztalásokra adott jelölések megoszlását a tényleges szolgálati idő szerint is megvizsgáltuk (10. számú táblázat).

Az adatok a korrupció szankcionálása terén nem mutatnak olyan egyértelmű tendenciát, mint az életkor esetében. Kijelenthető viszont, hogy mindkét értékelésnél a „legfelső kategóriába” tartozók jelölték legnagyobb arányban a szolgálati viszony megszüntetését.

9. számú táblázat
A válaszok életkor szerinti megoszlása

Szankciók	Életkori kategóriák					Összesen
	18–25	26–35	36–45	46–55	56–	
szóbeli figyelmeztetés	–	–	–	1 fő (2,2%)	–	1
írásbeli figyelmeztetés	–	3 fő (4,2%)	3 fő (2,9%)	–	–	6
fizetés csökkentése	–	–	3 fő (2,9%)	1 fő (2,2%)	–	4
rendfokozatban visszavetés	1 fő (6,2%)	5 fő (6,9%)	–	–	–	6
egyéb szolgálati beosztásba helyezés	1 fő (6,2%)	6 fő (8,3%)	4 fő (3,9%)	–	–	11
alacsonyabb szolgálati beosztásba helyezés	3 fő (18,8%)	8 fő (11,1%)	5 fő (4,9%)	2 fő (4,4%)	–	18
szolgálati viszony megszüntetése	11 fő (68,8%)	50 fő (69,5%)	88 fő (85,4%)	41 fő (91,2%)	2 fő (100%)	192
Összesen	16 fő	72 fő	103 fő	45 fő	2 fő	238

10. számú táblázat
A válaszok tényleges szolgálati idő szerinti megoszlása

Szankciók	Tényleges szolgálati idő kategóriái (év)						Összesen
	–5	6–10	11–15	16–20	21–25	26–	
szóbeli figyelmeztetés	–	–	–	1 fő (2,1%)	–	–	1
írásbeli figyelmeztetés	2 fő (6,7%)	2 fő (4,9%)	–	–	2 fő (3,7%)	–	6
fizetés csökkentése	–	–	–	1 fő (2,1%)	3 fő (5,6%)	–	4
rendfokozatban visszavetés	1 fő (3,3%)	5 fő (12,2%)	–	–	–	–	6
egyéb szolgálati beosztásba helyezés	2 fő (6,7%)	5 fő (12,2%)	–	1 fő (2,1%)	3 fő (5,6%)	–	11
alacsonyabb szolgálati beosztásba helyezés	4 fő (13,3%)	4 fő (9,7%)	2 fő (4,8%)	5 fő (10,6%)	2 fő (3,7%)	1 fő (3,8%)	18
szolgálati viszony megszüntetése	21 fő (70,0%)	25 fő (61,0%)	40 fő (95,2%)	38 fő (83,1%)	43 fő (81,4%)	25 fő (96,2%)	192
Összesen	30 fő	41 fő	42 fő	46 fő	53 fő	26 fő	238

Az értékek ilyen arányú megoszlása véleményünk szerint arra vezethető vissza, hogy az életkor és a rendőri szolgálatban ténylegesen eltöltött idő nem feltétlenül vág egybe, mivel az állomány tagjai eltérő életkorban kezdik/kezdhetik meg a hivatásos jogviszonyt, és ezáltal egy-egy szolgálati időt jelölő kategóriába eltérő életkorú személyek is tartoznak. Megjegyzendő, hogy a szolgálati idő emelkedésével – egyezően az életkor előrehaladtával – egyértelműen fokozódik a korrupciós jellegű magatartás szankcionálásának az igénye az állományban, annak ellenére is, hogy a tendencia nem egyenletes (*az öt év vagy kevesebb szolgálati időt maguk mögött tudók hetven, a huszonhat évnél régebb óta szolgálók 96,2 százaléká jelölte a szolgálati viszony megszüntetését*). Az viszont joggal feltételezhető, hogy az öt évnél kevesebb ideje szolgálatot teljesítők összességében fiatalabbak, mint a legfelső kategóriába tartozók.

A válaszadók jövedelmi viszonyai, valamint a gyermekek száma érdemben nem befolyásolja a korrupcióra adandó szankciók alkalmazásának igényét. Ezzel szemben az iskolai végzettség kis-, a családi állapot viszont döntő mértékben határozza meg a véleményt.

A középiskolát végzettek 75, a főiskolai végzettségűek 85,1, az egyetemi végzettségűek 78,6 százaléká jelölte a korrupcióval érintett rendőr cselekményének szankcionálására a szolgálati viszony megszüntetését. Az adatok arra utalnak, hogy a középiskolai végzettségű, tiszthelyettesi, ezáltal döntően a végrehajtó állományban szolgálatot teljesítő rendőrök a legkisebb arányban alkalmaznának az elbocsátást a korrupció kapcsán. Mivel e tiszthelyettesi állomány döntően fiatal, így az átlagéletkora is alacsonyabb az egyéb iskolai végzettségűekhez képest, az adatok utalhatnak arra a korábban jelzett megállapításra, miszerint a korrupció elítélése az életkorral és a szolgálati viszony idejének emelkedésével változik.

A válaszok beosztás szerinti megoszlását a *11. számú táblázat* mutatja. Az adatok arra utalnak, hogy a vezetői szint emelkedésével is változik a korrupció szankcionálásának igénye az állományban. A beosztotti, végrehajtói állomány és a vele a napi szakmai munkában szoros kapcsolatban lévő alsóbb szintű vezetői réteg hasonló arányban jelölte a leg súlyosabb elmarasztalási lehetőséget (*80, illetve 78,9 százalék*). A vezetői szint emelkedésével arányban viszont növekedett a korrupcióval szemben kiszabásra javasolt elmarasztalás igényének mértéke is. A táblázat adatai alapján kijelenthető továbbá, hogy a vezetői szint emelkedésével arányban összességében szűkülnek a rendőri korrupció kapcsán alkalmazásra javasolt szankciók. A kutatásba bevont felső vezetői állomány esetében a résztvevők alacsony száma ellenére is megmutatkozik az egyöntetű álláspont.

11. számú táblázat
A válaszok beosztás szerinti megoszlása

Szankciók	beosztott	alsóbb szintű vezető	középvezető	felső vezető	összesen (fő)
szóbeli figyelmeztetés	–	–	1 fő (3,2%)	–	1
írásbeli figyelmeztetés	5 fő (3,0%)	1 fő (2,6%)	–	–	6
fizetés csökkentése	2 fő (1,0%)	2 fő (5,2%)	–	–	4
rendfokozatban visszavetés	5 fő (3,0%)	1 fő (2,6%)	–	–	6
egyéb szolgálati beosztásba helyezés	9 fő (5,5%)	1 fő (2,6%)	1 fő (3,2%)	–	11
alacsonyabb szolgálati beosztásba helyezés	13 fő (7,5%)	3 fő (7,9%)	2 fő (6,5%)	–	18
szolgálati viszony megszüntetése	132 fő (80,0%)	30 fő (78,9%)	27 fő (87,1%)	3 fő (100%)	192
Összesen	166 fő	38 fő	31 fő	3 fő	238

Véleményünk szerint a rendőri parancsnoki, vezetői állománynak – szolgálati beosztásából adódóan – nagyobb rálátása van/lehet a korrupcióra, például tudhat latenciában maradó, fel nem derített korrupciós magatartásokról, és önmagában ez a tény befolyásolhatja a véleményalkotásukat. Mivel a vezetői állomány szükségszerűen felsőfokú végzettségű kell hogy legyen, és a gyakorlat szerint idősebb is, így esetükben az iskolai végzettség és az életkor kapcsán feltárt tendenciák is érvényesülnek a korrupció megítélésekor.

Kimutattuk továbbá, hogy a válaszadók családi állapota érdemben befolyásolja a rendőri korrupciós jellegű magatartást elbíráló szankciók igényét, ugyanis a hajadon/nőtlen személyek 64,2 (összesen 34-en), a házasok/élettársi közösségben élők 84,3 (összesen 140-en), az elváltak/özvegyek 100 százaléka (18-an) jelölte a szolgálati viszony megszüntetését.

Az adatok arra utalnak, hogy a családi állapot szerint eltérő erkölcsi és érzelmi értékrend alapján közelíti meg az állomány a rendőri korrupciót.

Az egyedül élők magánéletében jelenlévő függetlenség és a kizárólag önmagáért vállalt felelősség, valamint az érzelmi kötöttség hiánya kisebb általános erkölcsi elvárás – és ezáltal magatartási – rendet alakíthat ki az egyénben az élet több területén, köztük a szolgálati tevékenység vonatkozásában is.

A párkapcsolatban élők esetében az érzelmi és egyéb területeken jelentkező felelősségek, kötelek viszont már a napi munkavégzés értékrendjét is alakítják, alakíthatják, ezáltal az egyén a rendőrszakmai munka összetevőire, például a tevékenység erkölcsi alapjaira is nagyobb figyelmet fordít. Ezzel magyarázható, hogy az egyedül élőkhez képest a párkapcsolatban élők súlyosabb problémának, ezért jobban elítélendőnek tartották a rendőri korrupciót, így nagyobb arányban jelölték a szolgálati viszony megszüntetését.

Az özvegyek és elváltak esetében a magánéleti helyzetből levezethető egyfajta érzelmi – talán a teljes környező világ iránt meglévő elutasító attitűdből fakadó – megközelítés jelentkezhet a korrupció ilyen magas arányú szankcionálásának igényében.

Kiemelt kutatási szempont a válaszok szolgálati hely szerinti megoszlása (12. számú táblázat).

Az elmarasztalások megjelölt eloszlása egyértelműen arra utal, hogy a magasabb szintű szervezeti egységnél szolgálatot teljesítők súlyosabb büntetések kiszabását tartják megfelelőnek a korrupciónál, ez mind a jelölt lehetőségek eloszlása, mint a legsúlyosabb elmarasztalási lehetőség jelölési aránya alapján kijelenthető. Legkisebb arányban a helyi szervek beosztottai jelölték a szolgálati viszony megszüntetését, és ez az egyetlen kategória, ahol valamilyen lehetőségre jelölés történt. A szolgálati beosztás emelkedésével egye-

12. számú táblázat
A válaszok szolgálati hely szerinti megoszlása

Szankciók	Országos szintű rendőri szerv	Tertületi szintű rendőri szerv	Helyi szintű rendőri szerv	Összesen (fő)
szóbeli figyelmeztetés	–	–	1 fő (0,9%)	1
írásbeli figyelmeztetés	–	4 fő (4,2%)	2 fő (1,8%)	6
fizetés csökkentése	–	2 fő (2,1%)	2 fő (1,8%)	4
rendfokozatban visszavetés	–	3 fő (3,1%)	3 fő (2,7%)	6
egyéb szolgálati beosztásba helyezés	1 fő (3,3%)	4 fő (4,2%)	6 fő (5,4%)	11
alacsonyabb szolgálati beosztásba helyezés	3 fő (10,0%)	6 fő (6,2%)	9 fő (8,1%)	18
szolgálati viszony megszüntetése	26 fő (86,7%)	78 fő (80,2%)	88 fő (79,3%)	192
Összesen	30 fő	97 fő	111 fő	238 fő

nes arányban csökkenő „szankcióválasztás” egyértelműen megközelítésbeli különbségre utal a korrupció szankcionálásával kapcsolatban.

A megoszlás részben magyarázható a korábbiakban az életkor emelkedése kapcsán feltárt változó szankcionálási igény befolyásoló hatásával, mivel a „magasabb szervnél” dolgozók általában idősebbek is, mint egy-egy helyi szerv állománya. Az adatok ezen túlmenően részben azzal is indokolhatók, hogy a magasabb szervnél dolgozók – szükségszerűen – magasabb iskolai végzettségűek is, ennek szintén hatása van a korrupció megítélésére.

A magasabb szervnél szolgálatban lévőkre – a leírtakon túlmenően – az esetek többségében nagyobb szakmai ismeretanyag is jellemző, ezek között óhatatlanul jelen van a normaszegésekkel, köztük a rendőri korrupcióval kapcsolatos esetek akár hallomásból, akár a médiából történő nagyobb számú megismerése is, s ez a körülmény a jelenség megítélésére, annak szankcionálási igényére is hatást gyakorolhat.

A válaszok szolgálati ágak és szakszolgálatok szerinti megoszlását a 13. számú táblázat tartalmazza.

A táblázat adatai alapján a szolgálati viszony legnagyobb arányú jelölését a gazdasági szakszolgálat tagjai adták, de a cella kis száma miatt az eredmény nem mérvadó.

A korrupcióval kapcsolatban magas arányban jelölték a szolgálati viszony megszüntetését az ellenőrzési szakszolgálat tagjai. Ez arra vezethető vissza, hogy szakmai munkájuk – például korrupcióellenes tevékenységük – során gyakran szembesülnek a szakterület tagjai az átlagnál nagyobb arányban a rendőri korrupcióval. Ez a körülmény szükségképpen befolyásolja a véleményalkotásukat. Ugyancsak magas a határrendészeti állomány esetében a szolgálati jogviszony megszüntetésének jelölési aránya, ez az önértékelés kismértékben ellentétesnek tűnhet a publikáció megírása idején a szakterületet érintő korrupciós jellegű esetek előtérbe kerülésével.⁶ Ebben az összefüggésben értelmezve a szakterületi jelölések aránya visszavezethető egyfajta háritó, védekező mechanizmusra is a rendőri korrupció kapcsán.

Külön kiemelés érdemel, hogy – más kutatások által is igazolt módon⁷ – a rendőri korrupció szempontjából leginkább veszélyeztetett közrendvédelmi állomány a korrupció szankcionálására a legkisebb arányban javasolta a szol-

⁶ 2015. október 19-én a Záhonyi Határrendészeti Kirendeltség állományából 38, 2015. november 10-én pedig a Nagylaki Határrendészeti Kirendeltség állományából 11 hivatásos állományú rendőrrel szemben indult helyszíni ügyészégi akció alapján büntetőeljárás korrupciós cselekmények gyanúja miatt.

⁷ Sárközi Ferenc: A rendőri korrupció néhány sajátossága. *Belügyi Szemle*, 1999/10., 70–79. o.; Krözsel Károly: Korrupcióellenes közdelem. *Belügyi Szemle*, 2003/9., 62–67. o.

13. számú táblázat

A válaszok szolgálati ág és szakszolgálat szerinti megoszlása

Szolgálati ág/ szakszolgálat	Szóbeli figyel- meztetés	Írásbeli figyel- meztetés	Fizetés- csökken- tés	Rendfo- kozatban visszave- tés	Egyéb szolgálati beosztás- ba helye- zés	Alacsonyabb be- osztásba helyezés	Szolgálati viszony megszűntetése	Összes
bűnügyi szolgálati ág	1 fő (1,8%)	1 fő (1,8%)	2 fő (3,5%)	1 fő (1,8%)	2 fő (3,5%)	4 fő (7,0%)	46 fő (80,6%)	57 fő (100%)
közrendvédelmi szolgálati ág	–	–	–	3 fő (7,0%)	3 fő (7,0%)	6 fő (13,9%)	31 fő (72,1%)	43 fő (100%)
közlekedésrendészeti szolgálati ág	–	2 fő (6,3%)	1 fő (3,1%)	1 fő (3,1%)	1 fő (3,1%)	1 fő (3,1%)	26 fő (81,3%)	32 fő (100%)
határrendészeti szolgálati ág	–	–	–	–	2 fő (9,5%)	1 fő (4,8%)	18 fő (85,7%)	21 fő (100%)
igazgatásrendészeti szolgálati ág	–	1 fő (9,1%)	–	–	–	1 fő (9,1%)	9 fő (81,1%)	11 fő (100%)
személy- és objektum- védelmi szolgálati ág	–	–	1 fő (11,1%)	–	1 fő (11,1%)	1 fő (11,1%)	6 fő (66,7%)	9 fő (100%)
gazdasági szakszolgálat	–	–	–	–	–	–	5 fő (100%)	5 fő (100%)
humánigazgatási szakszolgálat	–	–	–	1 fő (5,3%)	1 fő (5,3%)	1 fő (5,3%)	16 fő (84,2%)	19 fő (100%)
hivatali szakszolgálat	–	2 fő (8,0%)	–	–	1 fő (4,0%)	1 fő (4,0%)	21 fő (84,0%)	25 fő (100%)
ellenőrzési szakszolgálat	–	–	–	–	–	2 fő (12,5%)	14 fő (87,5%)	16 fő (100%)
Összesen	1 fő (0,4%)	6 fő (2,5%)	4 fő (1,7%)	6 fő (2,5%)	11 fő (4,6%)	18 fő (7,6%)	192 fő (80,7%)	238 fő (100%)

gálati viszony megszüntetését, viszont legnagyobb arányban javasolták – a kérdőív utolsó előtti helyen felsorolt – alacsonyabb szolgálati beosztásba helyezést.

Egyéb megállapítások

A kutatás során alkalmazott program lehetőséget adott arra is, hogy a kérdőív eltérő kérdéseire adott válaszokat is összevessük egymással. Ennek keretében a jelen tanulmányban vizsgált kérdést két másik – a kérdőív későbbi részében feltett – kérdés válaszaival vetettük össze.

Az egyik kérdés arra vonatkozott, hogy az állománynak van-e személyes tapasztalata a rendőri korrupcióról. A kérdőívben hat lehetőség közül kellett választani, többes jelölésre is lehetőség volt.⁸ A két jelzett kérdésre adott válaszok összevetése alapján állítottuk össze a 14. számú táblázatot.

14. számú táblázat
A kérdések összevetése alapján a válaszadók megoszlása

A felvetés	Válasz	A válaszadók közül a szolgálati viszony megszüntetését jelölők aránya (%)
Hallottam korrupciós esetről a szolgálati helyemen	igen	91
	nem	74
Hallottam korrupciós esetről más szolgálati helyen	igen	86
	nem	75
Volt olyan eset, amikor közvetlen kollégámat környékezték meg	igen	89
	nem	80
Volt olyan eset, amikor engem környékezték meg	igen	88
	nem	80
Nincs személyes tapasztalatom a rendőri korrupcióról	igen	69
	nem	87

Az adatok arra utalnak, hogy azok közül, akik legalább hallomásból kapcsolatba kerültek a korrupcióval, nagyobb arányban javasolták a szolgálati viszony megszüntetését a jogsértés büntetésére, a jelölési arányuk minden esetben kilencven százalék közeli értéket mutat.

Azok közül, akiknek nincs korábbi személyes tapasztalatuk erről, lényegesen kevesebben jelölték a legsúlyosabb munkáltatói szankció szükségességét (69 százalék).

Az adatok alapján kijelenthető, hogy a korrupcióban való érintettség befolyással van a jelenség tárgyi súlyának, és ezáltal a vele szemben alkalmazott büntetés szükségességének a megítélésére.

A másik kérdés arra vonatkozott, hogy a megkérdezett elképzelhetőnek tartja-e, hogy valamelyik közvetlen kollégája jogszerűtlenül pénzt fogadjon

⁸ A felsorolt lehetőségek a kérdőívben jelzett sorrend szerint: 1. hallottam korrupciós esetről a szolgálati helyemen; 2. hallottam korrupciós esetről más szolgálati helyen; 3. volt olyan eset, amikor közvetlen kollégámat környékezték meg; 4. volt olyan eset, amikor engem környékezték meg; 5. nem rendelkezem személyes tapasztalattal a rendőri korrupcióról; 6. egyéb.

el a munkája/intézkedése kapcsán; a válaszok közül kizárólag egyet kellett megjelölni.⁹ A két kérdés összevetését a 15. számú táblázat tartalmazza.

15. számú táblázat
A kérdések összevetése alapján adott válaszok

A feltejt kérdés	Válasz	A válaszadók közül a szolgálati viszony megszüntetését jelölők aránya (%)
Elképzelhetőnek tartja-e, hogy valamelyik közvetlen kollégája jogszerűtlenül pénzt fogadjon el a munkája/intézkedése kapcsán?	igen	77
	nem	81

Az adatok alapján azok közül, aki feltételezték közvetlen kollégájuk korrupcióban történő közreműködését, csupán 77 százalék jelölte a szolgálati viszony megszüntetését a jelenség büntetésére.

Ez a kérdés abban különbözik az előzőtől a korrupció megközelítése szempontjából, hogy az első konkrét tapasztalatot, a második pedig feltételezést vizsgál. Álláspontunk szerint, a korrupcióval kapcsolatban a konkrét tapasztalás következtében megjelenő elutasítást „felülírja” a kollegialitás akkor, amikor csak fikcióról van szó. A jelenség nagyrészt magyarázható a katonai jellegű szervezet esetében meglévő, az átlagnál nagyobb mértékű összetartással, bajtársiassággal.

Kijelenthető, hogy a rendőri állomány esetében a korrupció elítélését – ezáltal nagyobb arányú büntetésének igényét – a személyes tapasztalat jelentősebb mértékben befolyásolhatja, mint a jelenség kapcsán felvetett fikciók.

Összegzés

Kutatásunkban azt vizsgáltuk, hogy az állomány milyen büntetést tart ideálisnak a rendőri korrupció kapcsán. Ennek érdekében a vizsgálat céljából összeállított kérdőívek adatait több szempont szerint értékeltük. A megkérdezettek összetétele alkalmas volt arra, hogy válaszaik alapján mérvado megállapításokat lehessen tenni.

A válaszadók jelentős része, közel ötöde a korrupciós magatartás büntetésére nem tartotta szükségesnek a szolgálati viszony megszüntetését, vagyis a bűnelkövetőt állományban tartaná.

⁹ A felsorolt lehetőségek a kérdőíven jelzett sorrend szerint: 1. igen, 2. nem.

Megállapítottuk, hogy a rendőri állomány esetében a korrupció büntetésének igényét, ezáltal az alkalmazandó szankció mértékét több tényező befolyásolja.

A válaszok kemény változók szerinti bontásában kimutattuk, hogy a nők nagyobb arányban jelölték a korrupció kapcsán a legsúlyosabb büntetést. Az állomány ez irányú véleményére befolyással van az iskolai végzettség és a családi állapot is. Feltártuk, hogy a korrupció szankcionálásának igényét az életkor emelkedése egyértelműen fokozza, ez az összefüggés a tényleges szolgálati idő vonatkozásában nem mutatkozott meg ilyen egyértelműen. Ennek oka, hogy a két kategória nem minden esetben fedi le egymást.

Igazoltuk, hogy a vezetői beosztásban, valamint a magasabb szintű szervnél szolgálatot teljesítők büntetnék legsúlyosabban a rendőri korrupciót, amit részben a magasabb életkor, részben az iskolai végzettség indokol. Esetükben tehát a jelenség megítélésében fontos befolyásoló tényező a magasabb beosztással együtt járó magasabb iskolai végzettség, továbbá a nagyobb szakmai tapasztalat is.

Kimutattuk, hogy a rendőr esetében az aktuális szolgálati ág és a szakszolgálat jellege hatással van a korrupció büntetésének igényére. Szakmai tevékenységükből adódóan az ellenőrzés területén dolgozók jelölték legnagyobb arányban a szolgálati viszony megszüntetését e magatartás kapcsán. A korábbi korrupciókutatásokban legveszélyeztetettebbnek jelölt közrendvédelmi állomány viszont legkisebb arányban gondolta azt, hogy a korrupciós cselekményt elkövető rendőr elbocsátása indokolt.

Feltártuk, hogy a rendőr korábbi személyes érintettsége befolyásolja a korrupcióval kapcsolatos attitűdjét, és a magatartás büntetési mértékének egyéni meghatározását.

TARJÁN G. GÁBOR

Az első lépések

Adalékok a budapesti rendőrség 1945. évi működéséhez

Miután 1944. december 21–22-én, Debrecenben megalakult az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány, már januárban több intézkedést tettek az államrendőrség újjászervezésére.¹ 1945. január 13-án készült el a *Tervezet az Államrendőrség újjászervezésére* című dokumentum, amelynek „fontosságát, főleg a Budapest ostroma utáni hónapok kaotikus viszonyai erősítették meg”.² A struktúra tekintetében ez a tervezet is a Horthy-korszak rendőrségét vette mintául. A tervezet szerint „A rendőrség feladata kettős. Egyfelől a demokratikus államrend védelmét és megszilárdítását kell szolgálnia, másfelől pedig a rendet és a közbiztonságot biztosítania a közönséges bűncselekményekkel szemben. Ennek a kettős feladatnak megfelelően végig az egész rendőrségi szervezeten érvényesülnie kell a kettős tagoltságnak: a politikai és büntügyi osztályok egymás mellett való megszervezésének, kivéve a legelső helyi szervezeteket. Hogy ezt a kettős feladatot jól elláthassa a rendőrség, egységes szervezetű és központi vezetés alatt álló Államrendőrségnek kell lennie, azonban a demokratikus államrend védelmének a megszilárdítása megköveteli, hogy befolyást biztosítsunk az Államrendőrség szervezetébe az önkormányzatoknak is.” A dokumentum foglalkozik a rendőrség szervezetével is, és hangsúlyozza, hogy „Budapesten különleges szervezetű főkapitányság szervezendő a különleges fővárosi viszonyoknak megfelelően”.

Zöld Sándor belügyi államtitkár 1945. január 31-én *Dálnoki Miklós Béla* miniszterelnököt, *Kádár János* február 9-én *Erdei Ferenc* belügyminisztert tájékoztatta Budapest rendőri helyzetéről. Január közepén megkezdődött a fővárosi rendőrség megszervezése, 23-án a közigazgatást irányító Budapesti Nemzeti Bizottság *Sólyom László* vezérkari századost bízta meg a főváros főkapitányi teendőinek ellátásával, helyettesévé Kádár Jánost, míg a politikai

¹ Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf: A magyar politikai rendőrség, 1944. december–1946. október. In: Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf (szerk.): Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből I. A politikai rendészeti osztályok 1945–1946. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2009, 9–62. o.

² Kovács Tamás: Tervezet a rendőrség 1945-ös újjászervezéséhez. Archivnet, 2008/4. http://archivnet.hu/politika/tervezet_a_rendorseg_1945os_ujjaszervezeshez.html?oldal=2

osztály vezetőjévé Péter Gábort nevezte ki.³ (Kádárt május 2-án Ratulovszky János váltotta a főkapitány-helyettesi székben.) A szervezet hivatalos neve Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság lett. A budai rendőrség – az I., a II., a III., a XI. és a XII. kerületi rendőrkapitányságok – egy ideig önállóan, a budapesti főkapitányságtól, gyakran egymástól is elszigetelve működtek.

1945. február 9-én Kádár János főkapitány-helyettes levelet küldött Debrecenbe, ebből kiderül, hogy a szovjet csapatok bevonulása után megkezdődött a rendőrség szervezése, a kerületi nemzeti bizottságok a legtöbb helyen civilekre – „demokratikus polgári elemek” – bízta a kapitányságok vezetését. *„A kinevezett kapitányok demokratikus polgári személyek voltak és a tényleges rendőrlegénység és tisztikar jelentkező részével kezdték meg a munkájukat. A munka rendkívül nehezen indult, mert az orosz hatóságok a kapitányságokról vagy a lakonyákból vitték el a rendőröket. A naponta szolgálatba induló rendőrök alig 50 %-a érte el szolgálati helyét. A rendőrök elvitele olyan méreteket öltött, hogy Gödöllőn 2-3000 főnyi rendőrtiszt és legénység van fogolytáborban. Az orosz parancsnokságok, főleg eleinte, igen nagy nehézségeket okoztak és okoznak munkánkban. A megalakult rendőrségeket és a főkapitányságot megrohanták az »NKVD« szervei és állandó jelenlétükkel és olyan kívánságaikkal, melyeket teljesíteni nem tudunk, az időnk jelentős részét elvonják és munkánkat bénítják.”*⁴ Nem egy helyen több rendőrség is alakult, volt rá példa, hogy egy kapitányságon két rendőrkapitány is működött. *„Ennek oka néhol a politikai pártok túlkapása, másutt a tájékozatlan orosz parancsnokságoknak a helyzettel nem számoló intézkedése volt.”* A főkapitányság belső felépítése nem fejeződött be, de a közlekedési eszközök és a telefonok hiánya miatt a kerületi kapitányságokkal sem tudnak kapcsolatot tartani, így ezek teljesen önállóan működnek; a szakképzettség hiánya és a politikai pártok befolyása miatt gyakran „helytelenül”⁵. Kádár megállapította, hogy egyes kapitányságokon a túl nagy létszámú állományban sok az oda nem való elem *„jellemző tünet a zsidók túl erős beáradása is [...] A bajokhoz járult még, hogy a munkabavitel és a németnevűek deportálása előtt sokan úgy vélték megmenekülni, hogy rendőrségi szolgálatra jelentkeztek.”*⁶

3 Kozáry Andrea: Dokumentumok a szerveződő rendőrségről (1945. január-február). Társadalmi Szemle, 1997/1., 81. o.

4 Kozáry Andrea: A rendőrség megalakulásának és kezdeti tevékenységének vázlatos összefoglalása (1945-1948). In: A rendőrség társadalmi szerepe. Tudományos konferencia, 1998. ápr. 21-22. Rejtjel Kiadó, Budapest, 1998, 23-34. o.

5 Kozáry Andrea (1997): i. m. 81-86. o.

6 Uo.

A zsidók rendőrségi munkavállalásában több tényező játszott szerepet, a többi között a fasiszták, háborús bűnösök felkutatása, üldözése. A világháború után feléledő/folytatódó antiszemitizmusnak egyaránt voltak gazdasági, társadalmi és politikai okai. „A hazatérő zsidószakemberek fontos szerepet játszottak a közigazgatás, az egészségügy és a közellátás háború utáni újjászervezésében. Ugyanakkor társadalmi szerepük jelentősen módosult és kiegészült. Olyan pozíciókat is tömegesen töltöttek be, amelyeket a korábbi évtizedekben igen ritkán, az 1930-as évek végétől pedig szinte egyáltalán nem: részt vetek az önkormányzatok, a pártok, az igazságszolgáltatás és a rendvédelem újjáalakításában.” Kádár levelének idejében azonban ez még nem volt olyan mértékben tetten érhető, mint néhány hónappal később, majd 1946-ban. „A »zsidó kártyát« elsősorban a kommunisták alkalmazták rutinszerűen. A leghírhedtebb, zsidózással és zsidóellenes erőszakkal járó megmozdulások az MKP és a politikai palettán hozzá közel álló Nemzeti Parasztpárt rendezvényeiből nőttek ki. [...] A »horthysta« rendvédelmet felváltó új, kezdetektől kommunista irányítású rendőrség presztízse rendkívül alacsony volt. A csendőrök és más katonaviselt elemek kizárása miatt nehéz volt gyakorlott és megbízható jelölteket találni. A legénységet többnyire képzetlen és tapasztalatlan paraszt- és munkásfiatalok alkották. A rendőrség a zsidóellenes támadások és más megmozdulások során rendszerint kudarcot vallott. Nem volt ritka, hogy tagjai a tüntetőkkel szimpatizáltak, illetve nem mertek szembeállni a támadókkal: identitási okokból, szervezetlenségéből adódóan vagy egyszerűen félelemből.”⁷

Kádár belügyminiszternek küldött jelentése a rendőrség mindennapi munkájáról is képet ad. „A tulajdonképpeni rendőri funkciók eddig szűk térre szorítottak. Elsősorban a hullák és dögök, a fasiszta plakátok eltávolítását, az utak szabaddátételét ellenőrizték, illetve a polgári lakossággal végeztek. Később fokozatosan virradattól sötétedésig egyes helyeken őrszemeket állítottak, illetve járőröket szerveztek, néhol az orosz őrségekkel együtt. Mint-hogy a rendőrség fegyvert nem viselhet és csak nappal működhet, működése kevésbé hatékony.” A leírtak valóságát igazolja, és egyben kiegészíti a Vörös Hadsereg Politikai Főcsoportfőnöksége főnökének helyettese által írt beszámoló a budapesti helyzetről: „Január 13-tól [...] megszerveztük a helyőrségi járőrözést, amely az NKVD (Belügyi Népbiztosság) csapatainak

⁷ Csósz László: Népiirtás után: zsidóellenes atrocitások Magyarországon 1945-1948. http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=148:nepirtas-utan-zsidoeellenes-atrocitasok-magyarorszagon-1945-1948-&catid=15:tanulmanyok

egységeivel együtt rendet teremt a városban. [...] A helyi hatóságok tevékenysége gyakorlatilag a szovjet parancsnokság egyes utasításainak végrehajtására, az utcák, üzemek, a házak rendbehozatalára korlátozódik. Ők szervezik a lakosság ételmezését. [...] A központi és a kerületi katonai helyőrség-parancsnokságok [...] mindennap ellenőrzik a helyi rendőrség tevékenységét.”⁸

A politikai rendőrség szervezését januárban kezdték el a kommunista párt Tisza Kálmán téri székházában, majd átköltöztek a hírhedt Andrassy út 60.-ba. Hivatalosan a Budapesti Főkapitányság politikai rendészeti osztálya február 1-jén vagy 2-án alakult meg hatvan fővel, hat csoporttal, csoportonként tíz taggal.⁹

Andreánszky István miniszteri osztálytanácsos, az Ideiglenes Nemzeti Kormány küldötte február 15-én készített jelentést a fővárosi rendőrség helyzetéről. Véleménye szerint a rendőri állapotok anarchikusak, ötféle, egymástól különálló, jogtalanul működő nyomozó szerv tevékenykedik.¹⁰ A budai rendőrség és az I., II., III., XI. és XII. kerületi kapitányságok valóban önállóan, még egymástól is gyakran elszigetelve működtek.

1945. február 7-én a budapesti főkapitányságon értekezletet tartottak *Pászskán Ferenc* rendőrtanácsos vezetésével az Igazságügyminisztérium, a büntető törvényszék, az ügyészség és a főkapitányság munkatársai.¹¹ A minisztérium képviselője, *Loványi György* miniszteri tanácsos szerint a büntetőjogi igazságszolgáltatás megindításához a Nemzeti Bizottság felhívásának kell eleget tenni, amely szerint minden köztisztviselő foglalja el hivatalát, és kezdje meg a munkáját. Az értekezlet azért is szükséges, „*hogy Budapest jobbiztonságát a lehetőséghez képest megvédelmezze*”.

Pászskán Ferenc elmondta, hogy a kerületi kapitányságok megalakultak, és a beérkezett panaszok alapján megkezdtek munkájukat, „*igyekeznek a megsértett jogállapotot visszaállítani*”. Ügyészség hiányában azonban még nem tudtak szabályszerű bünygyi eljárást indítani. A bünygyi osztály és a detektívtestület szervezése folyamatban van, de a helyiségek hiánya akadályozza a munka megkezdését. A rendőrök mozgását az orosz parancsnokság által az utóbbi napokban kiállított igazolványok teszik lehetővé, fegyvervisselésre azonban sem ők, sem a börtönőrök nem kaptak engedélyt. Debrecenből van

⁸ Kozáry Andrea (1998): i. m. 25–26. o.

⁹ Péter Gábor beszámolója a politikai rendőrség munkájáról (1945. február). In: Gyarmati György (főszerk.): Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből I. A politikai rendészeti osztályok 1945–1948. ÁBTL–L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2009, 73–74. o.

¹⁰ Palasik Mária: „Ústökön ragadni a reakciót”. Az államrendőrség és a politikai rendőrség kezdetei. Beszélő, 1999/11.

¹¹ BRFK Központi Irattára: Elnöki iratok 1945-47: 112/1945. sz. irat.

egy osztag a fővárosban, ez viselhet fegyvert, ők azonban a néptörvényszékeknek dolgoznak. A fegyverviselés kérdését a rendőrség szerint az igazságügyi tárcának kellene rendeznie az oroszokkal. A szükség-telefonvonalak kiépítését is közösen képzelik el, ennek megvalósításáig a főkapitányságon egy ügyészt, az ügyészégen egy rendőrtisztet helyezzenek el összekötőként – utóbbi javaslat Loványitól származott.

Az értekezlet résztvevői állást foglaltak abban a kérdésben, hogy az eddigi statáriumrendeleteket nem tekintik érvényben lévőnek.

A néptörvényszéket képviselő *Major Ákos* hadbíró százados – aki *Faragó Gábor* közellátási miniszterrel és *Zsedényi Bélával*, a Nemzeti Főtanács elnökével állt kapcsolatban – elrendelte a halálos ítéletek nyilvánosan történő végrehajtását, hozzátéve, hogy „*az oroszok nagy súlyt helyeznek arra, hogy a politikai ügyeket miként intézik*”. Mint mondta, a néptörvényszék kizárólag politikai vonatkozású ügyekkel foglalkozik, ugyanolyanokkal, mint amilyenekkel korábban a Vkf. bírósága foglalkozott. A polgári büntetőbíróóságok működése megkezdésének feltétele, hogy a Nemzeti Bizottságtól erre felhatalmazást kapjanak.

1945. február 28-án Solyom László budapesti főkapitány a budai rendőrség helyzetéről adott tájékoztatást a Budapesti Nemzeti Bizottságnak, mert „*a budai rendőrség szervezkedése igen kellemetlen bonyodalmakhoz vezetett*”.¹²

Még hetekkel korábban, Buda teljes felszabadítása előtt *Csorba János* polgármesternél (1945. január 19.–május 16.) megjelent egy *Iványi Endre* nevű férfi, akit a polgármester megbízott a budai rendőrség megszervezésével. Solyom egészen február 23-ig nem tudott a polgármester megbízásáról, sem a férfi létezéséről.

A Buda felszabadulása után megalakuló Budai Nemzeti Bizottság *Csikkel József* rendőrtanácsost bízta meg a budai rendőrség vezetésével. A főkapitány meggyőződött arról, hogy a Budapesti Nemzeti Bizottság által elismert Budai Nemzeti Bizottság jogszerűen szervezi a rendőrséget, ezért 23-án szóban megerősítette Csikkelt tisztségében, és feladatául tűzte ki „*az illetéktelenül működő rendőrségek megszüntetését*”. Közben *Csorba* polgármester is meggyőződött arról, hogy *Iványi* alkalmatlan az általa adott megbízás végrehajtására. *Iványi* azonban nem volt hajlandó elállni a megbízásától, és mint budai rendőrkapitány hirdetményeket tett közzé, rendeleteket hozott, „*amelyek minden szakszerűséget és ésszerűséget nélkülöznek*”. Solyom február 27-én írásba is adta Csikkelnak a korábbi szóbeli megbízást, remélve, hogy „*ennek*

¹² BRFK Központi Irattára 5-N 4. cs.: 584/945 f.k. Eln. + 1 melléklet.

birtokában most már a budai orosz városparancsnok segítségével módjában lesz Iványit eltávolítani”. A főkapitány kérte a Budapesti Nemzeti Bizottságot, hogy segítségként interveniáljon ez ügyben az orosz katonai hatóságoknál.

Budapest 1957 és 1971 közötti rendőrfőkapitánya, *Sós György* negyedszázaddal később párttörténeti dokumentumokra hivatkozva állította, hogy az autonómia szellemében az Önálló Budai Nemzeti Bizottság külön polgármestert, rendőrfőkapitányt és helyetteseket nevezett ki, majd országos szervezkedésbe fogott, és megbízóleveleket adott ki.¹³

Március 5-én Sólyom értesítette a II. kerületi Nemzeti Bizottságot Csikkel feladatáról, hogy a nemzeti bizottságokkal egyetértésben végezze a budai rendőrség megszervezését, és ideiglenes jelleggel megbízta a budapesti főkapitányság budai kirendeltségének vezetésével. Közölte, hogy a kerületi kapitányságok egyetlen és teljes jogú vezetőjének csak az tekinthető, akit az illetékes nemzeti bizottság erre kijelöl. *„Mellette semmiféle más, az adódó rendőri feladatokat vele megosztó parancsnok nem lehet és ilyennek kijelölésére senki sem jogosult.”*

1945 márciusában a budapesti rendőrfőkapitány vezetői értekezleten szóbeli utasítást adott a fővárosi kapitányságok, illetve a főkapitányság szervezeti egységei vezetőinek, hogy hónap végén készítsenek jelentést eddigi működésükről. A jelentések március 27-én és 29-én, illetve nagy részük 28-án készült, és képet nyújtanak az újjászerveződő rendőrség helyzetéről.

A kispesti kapitányság beszámolója szerint az orosz csapatok Budapest területére 1945. január 9-én nyomultak be, és még ezen a napon megalakult a helyi Nemzeti Bizottság, amely a kispesti rendőrség megszervezésével és a kapitányi teendők ellátásával *Keszöcze Endrét* bízta meg.¹⁴ A régi rendőrségi épületet egy hónapon keresztül az oroszok használták, addig egy őrszobában működött a kapitányság.¹⁵ *„Az első hetekben majdnem kizárólag új alkalmazottakkal látta el a kapitányság feladatát, amely főleg az oroszok bevonulásával kapcsolatos fosztogatások megakadályozásából, a közmunkákra való igénybevételek végrehajtásából, a nyilasok összeszedéséből és a náluk tartott házkutatásokból állott.”* Miután a kapitányság visszaköltözött korábbi épületébe, a megfelelő körülmények lehetővé tették, hogy a szolgálatételre jelentkező régi alkalmazottak beosztást kapjanak, és öt őrszoba is megkezdhesse működését.

¹³ Sós György: 25 év Budapest közbiztonságáért. Belügyi Szemle, 1970/4., 72. o.

¹⁴ BRFK Központi Irattára 5-N 4. cs.: A magyar rendőrség kispesti kapitánysága 496/1945. szám; Magyar Rendőrség Budapesti Főkapitányságának Elnöki Osztálya 1654/25/1945. szám. Kispestet csak 1950. január 1-jén csatolták Budapesthez annak XIX. kerületeként.

¹⁵ 101-es őrszoba, Horthy Miklós út 16.

A kapitányság illetékességi köre a korábbiakhoz képest megváltozott, mert Pestszentlőrincre már nem terjedt ki, ahol külön Nemzeti Bizottság alakult, amely önálló kapitányságot szervezett. Március végéig a kispesti rendőrök 334 bűnügyben fejezték be a nyomozást – ebből 275 lopás –, 105 pedig folyamatban volt. A politikai csoport 84 ügyben nyomozott, 23 főt a budapesti politikai osztálynak, kilencet pedig a helyi orosz hatóságnak adtak át, ők pedig tizenegy embert kaptak az oroszoktól.

Az újpesti kapitányság január 10. óta működött, és március végéig 1256 esetben folytatott le eljárást.¹⁶ Ebből 360-at politikai, 241-et bűnügyi vonatkozásának minősítettek. Népbíróság elé állítottak 57 személyt, internálási eljárást pedig 195 ember ellen indítottak. A jelentésben külön tüntették fel az internált 27 német állampolgárt. Az internálótábor Újpesten, a Ferenc József tér 5. szám alatt működött. Az orosz katonai parancsnok közbenjárására az őrszemélyzet kilenc tagját puskával látták el. Közlekedési rendőrök két helyen teljesítettek szolgálatot, négy mozi napi két-két előadásán pedig rendőri ügyeletet adtak. A rendőrök az orosz katonai parancsnokság által meghatározott időben az orosz katonákkal együtt tartottak utcai igazoltatásokat és razziákat.

A VII. kerületi kapitányság jelentésében egyrészt szembevetendő az iktatott iratok nagy száma: 2217 bűnügyi, 379 kihágási, 333 közigazgatási, 294 politikai.¹⁷ Utóbbiból ötven ügyet átadtak „*az Andrássy út 60. szám alá*”¹⁸, 40 ügyben internálási javaslat született, 155 ügyet pedig az orosz katonai parancsnokságnak adtak át. A nem politikai ügyekben a kapitányság vezetője elzárást vagy kényszermunka-büntetést szabott ki. Lakásügyben a kapitányság az előjárósággal egyetértésben ezeregyszáz ügyben hozott döntést, illetve beutalást.

Az osztályparancsnokság valamennyi őrszobáját felállította. A rendőr legénység őrszem és őrzőjárat szolgálatot teljesített részben egyedül, részben az oroszokkal együtt, valamint az oroszoknak szükséges munkaezők összeszedését végezte az előjáróság helyett. A kapitányság épületében február 15-től közös konyha működött, ahol minden beosztott naponta egyszer meleg ételt kapott.

¹⁶ BRFK Központi Irattára 5-N 4. cs.: A magyar rendőrség újpesti kapitánysága 29/1945. Eln.; Magyar Rendőrség Budapesti Főkapitányságának Elnöki Osztálya 1654/10/1945. szám

¹⁷ BRFK Központi Irattára 5-N 4. cs.: A magyar rendőrség budapesti VII. ker. kapitánysága 109/1945. sz. VII. ker.; Magyar Rendőrség Budapesti Főkapitányságának Elnöki Osztálya 1654/14/1945. szám.

¹⁸ Az épület 1940-től „Hűség Háza” elnevezéssel Szálasi nyilatásainak főhadiszállásaként, négy évvel később már börtönként is funkcionált. 1945 elején Péter Gábor, illetve az általa vezetett BRFK politikai rendészeti osztály költözött az épületbe. Ez a szervezeti egység 1946 októberében Magyar Államrendőrség államvédelmi osztályára (ÁVO) változott, majd 1948-ban a hírhedt Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóság (ÁVH) néven alakul újjá. A pincebörtönök tovább működtek. Ma a Terror Háza üzemel az épületben, és próbálja meg bemutatni az itt (is) lezajlott szörnyűségeket.

A jelentés arról is beszámolt, hogy „a VII. kerület területén, de különösen a volt gettó területén 3500 hulla és állati roncs volt, aminek eltemetéséről nagyrészen a kapitányság gondoskodott”.¹⁹ Rostos Kálmán rendőr fogalmazó, a VII. kerületi kapitányság vezetője 1945. február 17-én jelentette a temetési munkálatok befejezését a Hősök zsinagógája kertjében. „Jelentem, hogy a főkapitány Úr rendelkezésére a volt Ghettó területén levő holttestek eltemetése ügyében napról napra közreműködtem és a temetés a mai nappal befejezést nyert. Naponként 20 rendőr lett vezényelve a munkálatokhoz szükséges emberek kirendeléséhez és ellenőrzésére. Két-két nyomozó működött közre a halottak agnosztálásánál és a jegyzékek vezetésénél és előkészítésénél. Naponta átlag 100 ember lett foglalkoztatva.”²⁰

Végül a kapitányság vezetője arról számolt be, „hogyan az osztályparancsnokon keresztül az őrszemélyzet tagjainak elméleti oktatást tartattam, mely oktatásokon az új idők szelleme és feladat tételét oktatás tárgyává”.

A VIII. kerületi kapitányságon két jelentés készült, az egyiket a kerületi kapitány, a másikat – közbiztonsági területét – az osztályparancsnok rendőr főfelügyelő készítette.²¹

A kapitányság – fogalmazói kar – január 20-án kezdte meg működését négy régi és két új beosztottal, illetve vezetővel. Később a detektívtestület és az őrszemélyzet legalább középiskolát végzett tagjai közül ötöt még átsoroltak fogalmazói munkakörbe. A kapitányság munkatársai március végéig 1870 panaszt vettek fel, 394 politikait, 1455 bűnügyit és 21 közigazgatásit. Az ezen felül 1055 lakásügyi panaszt a rendőrség szóban intézte el: közvetítő szerepet vállalt a felek közötti békés megegyezés érdekében (mediáció). Hullaszemlén 26 esetben vettek részt. A segédhivatal – egyebek között – 1074 beszolgáltatott fényképezőgépet vett át, és 827 katonai jelentkezésnek (korábban katonai szolgálatot teljesítők) eleget tevő személyt irányítottak az orosz városparancsnokságra.

Az osztályparancsnokság szervezése január 25-én kezdődött a tényleges szolgálatot teljesítő altisztekből és rendőrökből, valamint a pártokból – elsősorban a kommunista pártból – küldött emberekből. Kezdetben a létszám negyven régi és hatvan új rendőrből állt, március végén két régi és két új tisztt, kilenc altiszt, 66 régi és 111 új teljesített szolgálatot. A kétfős őrzőjáratoknak a fosztogatást kellett megakadályozniuk, amit többé-kevésbé eredményesen

¹⁹ BRFK Központi Irattára 5-N 4. cs.: A magyar rendőrség budapesti VII. ker. kapitánysága 109/1945.

sz. VII. ker.; Magyar Rendőrség Budapesti Főkapitányságának Elnöki Osztálya 1654/14/1945. szám.

²⁰ Toronyi Zsuzsanna: Egy budapesti kert története. Rubicon, 2014/3., 77. o.

²¹ BRFK Központi Irattára 5-N 4. cs. iktatószám nélkül.

teljesítettek. Elsősorban lakásügyekben „*karhatalmat is szolgáltattak*”, ahol a régi és az új bérlő nem tudott megegyezni.

Az orosz katonai városparancsnokság működésének kezdetével a rendőrség hatásköre is bővült: „*a közönségnek munkára való kirendelésével*”. Az utcákat kellett a fizikai akadályoktól megtisztítani, illetve a halottakat és állati tetemeket eltávolítani.

A rendszeres őrzéstartozás érdekében öt őrszobát állítottak fel ismét, igazoltatásokat végeztek és eljárásokat a kihágások elkövetőivel szemben. Február 20-tól orosz utasításra az éjjeli szolgálatot is bevezették, és az orosz városparancsnokságon harmincan adtak váltásos rendszerben 24 órás őrségi szolgálatot.

Az osztályparancsnok kifogásolta, hogy március végén „*különféle rendelkezések értelmében*” már 112 rendőrt kénytelenek nem rendőri munkára igénybe venni. „*Most az a helyzet, hogy jelenleg az utcán rendőr alig van s a közönség megfigyelmezése és bizonyos, törvényes korlát közé terelése éppen mostan, az átmeneti időben sehol sem hajtható végre.*”

A XII. kerületi kapitányság március 3-án kezdte meg működését a Bőszörményi úti csendőrlaktanyában.²² A létszám hét fogalmazóból, négy felügyelő „*karbeli tisztviselőből*”, tizenhét detektív, hét segédhivatali tisztviselőből, egy rendőr orvosból, nyolcvanegy hivatásos rendőrből, három „*fogalmazási szakban foglalkoztatott új alkalmazottból*”, huszonhat politikai nyomozóból és nyolcvankilenc kiegészítő rendőrből állt.

A hónap végére a kapitányságnak sikerült állandó puskás őrzéstartásokat szerveznie, és közlekedési rendőröket beállítania. A bűnügyi detektívcsoport 167 bűnügyi és tizenegy közigazgatási iratot dolgozott fel, huszonkét esetben jártak el eredményesen, és vettek őrizetbe gyanúsítottakat. Arra, hogy ezek az eredményes eljárások mit takartak, következtetni lehet a jelentés egyik mondatából: „*Az eljárások folyamán beszállított élelmiszert (!) minden esetben a Közéllátásnak adatott át.*” A csoport legnagyobb teljesítménye a svábhegyi villák fosztogatóinak elfogása volt, ennek során két kocsirakomány ingósgógot szállítottak be a kapitányságra, és visszaadták tulajdonosaiknak.

A politikai csoport 131 esetben folytatott nyomozást, részben feljelentés, részben a rendelkezésre álló adatok alapján. Harminckilenc internálás alatt álló politikai őrizetést tartottak fogva, tizenhét embert pedig rendőri felügyelet alá helyeztek. „*A különböző N.K.V.D. (sic!) csoportoknak átadott politikai őrizetek létszáma kb. 15 főt tesz ki.*”

²² BRFK Központi Irattára 5-N 4. cs.: A magyar rendőrség budapesti főkapitányságának XII. kerületi kapitánysága; Magyar Rendőrség Budapesti Főkapitányságának Elnöki Osztálya 1654/13/1945. szám.

Ugyancsak március 28-án készítette el összesítését a budapesti főkapitányság Detektív Testülete a lenyomozott bűnügyekről²³ (1. számú táblázat).

1. számú táblázat

Kimutatás a bűnügyi nyomozásokról 1945. I. negyedévében

	Ügyiratok darabszáma	Bejelentett kárösszeg (pengő)	Megtérült kárösszeg (pengő)
Intellektuális	730	65 782 950	14 470 000
Lopási	778	145 137 645	57 617 000
Betörési	257	57 670 000	11 590 000
Sérülési	239	–	–
Összesen	2004	268 590 595	83 677 000

Az összesítés mellékleteként a detektívtestület sérülési főcsoportja a nevezetesebb esetekről külön leírást mellékel.²⁴ A főcsoport év eleji felállítására óta 239 ügyiratot kapott nyomozás lefolytatása céljából, „ezenkívül részt vett a törvényszéki orvostani intézetben kb. 1200 hulla és a gettó területén kb. 800 hulla agnoszkálási munkálataiban”.

A nagyobb ügyek a következők voltak:

- Február 4-én egy Üllői úti tanyán két osztlaknak indult férfi halottat találtak, egyikükön orosz egyenruha volt.²⁵ A szemlebizottság a X. kerületi kapitányságról szállt ki, és a lótt, valamint a szűrt sebektől megállapították, hogy bűncselekmény történt. A gyanú a tanya egy szökésben lévő alkalmazottjára terelődött, akit Kecskeméten fogtak el. Az illető lopásokat beismert, de tagadta a gyilkosságban való részvételt. Közben az orosz katonai parancsnokság is nyomozást folytatott az ügyben, és kiderítették, hogy a két orosz tisztet verekezés közben ölték meg társaik és földelték el őket. Így tehát „a bűncselekménynek polgári vonatkozása nem volt”.
- Február 12-én a X. kerületi Sörház utcában egy kéjgyilkosság áldozatául esett, kocsirol ledobott ismeretlen női holttestet találtak. Törvényszéki boncolást nem tudtak végezni, mert a tetemet időközben a rákoskeresztúri temetőben tömegsírba tették. A tettesek kiléte is ismeretlen maradt.²⁶

²³ BRFK Központi Irattára 5-N 4. cs.: „Magyar Rendőrség budapesti Főkapitányság Detektív Testület. Kimutatás a mai napig lenyomozott bűnügyek összesítéséről.” Iktatószám nélkül.

²⁴ BRFK Központi Irattára 5-N 4. cs.: „Kimutatás a sérülési főcsoport ügyfélforgalmáról és nevezetesebb eseményeiről. 1945. március 28.” Iktatószám nélkül. A kimutatásban szereplő egyes ügyeknek van iktatószámuk. Ezeket a továbbiakban Kimutatás... + iktatószámmal jelölöm.

²⁵ Kimutatás... 4/945 Fk. II. sz.

²⁶ Kimutatás... 15/945 Fk. II. sz.

- Március elején egy X. kerületi lakásban a tulajdonosnőt az ott lakó orosz katona – valószínűleg részegen – lelőtte. Az ügyet átadták az orosz katonai ügyészségnek.²⁷
- Március 19-én a IV. kerületi Bécsi utcában egy „*orosz tisztí egyenruhába öltözött egyén*” részegen dörömbölt egy ház kapuján, ahová nem engedték be. Ezért belőtt a kapun, és halálosan megsebesítette az ott lakó szabómesztert. A tettes kilétét a magyar rendőrök nem tudták megállapítani, a nyomozást az orosz katonai ügyészség folytatta le.²⁸
- Ugyanezen a napon a X. kerületi Fehér úton egy ládában lévő holttestet dobta le gépkocsiról – „*amelyen orosz katonai sapkát viselő férfiak voltak*” –, majd a jármű tovább rohogott. „*A rendőri bizottság a helyszínen nem tudta munkáját teljesen befejezni, mert onnan az oroszok az egész bizottságot elvitték munkára*” (sic!).
- Március 16-án az Újpesti rakparton (XIII. kerület) lévő sporttelepen találtak meg átlőtt fejjel L. A. rendőr őrmestert. A nyomozás kiderítette, hogy a rendőrt X. kerületi őrhelyéről két orosz katona kísérte a bűncselekmény helyszínére, ahol agyonlőtték, majd a kerítésen keresztül elmenekültek. „*Az ismeretlen orosz katonák kiléte nem volt megállapítható, miután az orosz katonai parancsnokság azt nem támogatta.*”²⁹

A magyar rendőrség által az orosz katonai ügyészségnek átadott esetek eredményeiről – orosz katonák által elkövetett bűncselekményekről van szó – a rendőrség nem kapott tájékoztatást.

A nyomozásokon belül külön csoportot alkottak a metilalkohol-ügyek. 1945. március 27-én a rendőrség tizennégy emberről kapott jelentést, akik alkoholmérgezés következtében haltak meg. Az orosz katonai ügyészség felszólítására közösen kezdtek a nyomozáshoz, mert az orosz katonák közül is tizenöt-húszan haltak meg hasonló ok miatt. A metil-alkoholból készült pálinkák, rumok stb. feketepiaci forgalmazását az lendítette fel, hogy érvényben volt az orosz városparancsnok által elrendelt általános szesztilalom. Ennek értelmében semmilyen alkoholtartalmú italt nem lehetett forgalmazni és fogyasztani. Az orosz katonák a razziákon tizenkét embert állítottak elő, hogy megszegtek az előbbi rendelkezést. Őket átadták a magyar rendőrségnek, ahol a náluk talált szesz „*vegyvizsgálat alá került*”.

27 Kimutatás... 743/945 Fk. II. sz.

28 Kimutatás... 887/945 Fk. II. sz.

29 Kimutatás... 1292/945 Fk. II. sz.

Az egyik VIII. kerületi menhely lakója több üveg pálinkát szerzett, amelyekből poharaként öt pengőért árusított lakótársai között.³⁰ Összesen kilencen ittak a szeszből, és közülük nyolcan meghaltak. Egy színművésznő a *Viktor Roginov* orosz kapitány által vásárolt rumból ivott, és meghalt. A tiszt túlélte az ivászatot, és még idejében kórházba került – életben maradásáról nem szól a jelentés. „Az eddigi nyomozás adatai szerint az orosz kapitány a rumot egy borbélytól vásárolta, aki a Kun utcai orosz parancsnoksághoz szokott bejárni.” Ettől a rumtól szenvedett mérgezést *Tatu Pumfil* román kapitány is, aki a nyomozás idején már nem tartózkodott Budapesten.

Az 1945 márciusában megjelenő kormányrendelet deklarálta, hogy a magyar állam területén a belügyminiszter legfelsőbb felügyelete és ellenőrzése alatt a rendőrség látja el a rendőri szolgálatot és gyakorolja a rendőrhatalmi jogokat.³¹ A miniszter közvetlen felügyelete alatt Vidéki Főkapitányság és Budapesti Főkapitányság alakult. 1945. szeptember 20-án jelent meg az Ideiglenes Nemzeti Kormány 8.940/1945. számú rendelete, amely a fővárosi főkapitányság szervezetéről és az államrendőrséget érintő kérdésekről rendelkezett.

1945. április 12-én Sólyom László főkapitány rendeletet adott ki az összes kerületi kapitány, a politikai osztály, a fogház és tolonc ügyosztály és a bűnügyi osztály vezetőjének.³² Ennek értelmében az Orosz Katonai Ellenőrző Bizottság számára tizenegy szempont szerint kellett adatokat közölni az április 12-én 20 órai állapotnak megfelelően.

A tizenegy szempont a következő volt:

1. politikai ügyben őrizetbe vett, illetve letartóztatott személyek száma;
2. fentiek közül néptörvényszék elé, internálásra, rendőri felügyelet alá kerülők várható száma;
3. a néptörvényszéknek és a politikai osztálynak átadottak száma;
4. jelenleg őrizetben lévő jelentősebb politikai bűnösök személyi adatai – köztük nemzeti hovatartozás –, letartóztatás ideje és oka, az ügy jelenlegi állása és várható befejezése;
5. bűnügyben őrizetbe vett, illetve letartóztatott személyek száma;
6. fentiek közül rendes bíróság elé kerülők várható száma;
7. a bűnügyi osztálynak/rendes bíróságnak átadott személyek száma;
8. internálótáborban lévők száma, és az internálás oka;

³⁰ Kimutatás... 1977/945, 2289/945 Fk. II. sz.

³¹ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1.690/1945. M. E. számú rendelete a csendőrség feloszlásáról és az államrendőrség megszervezéséről.

³² BRFK Központi Irattára 5-N 4. cs.: „Rendelet 1945. április hó 12-én 10 órakor”. Iktatószám nélkül.

9. rendőri felügyelet alá helyezetté száma és oka;
 10. internálótáborok címe és az internáltak száma táboronként;
 11. mivel foglalkoznak az internáltak.

A beérkezett válaszokból, az eredeti 2. és 3. szempont kibontásával részlete-
 sebb kimutatás készült, amit a 2. és a 3. számú táblázat tartalmaz. Tehát az 1.
 szempont változatlan (politikai ügyben őrizetbe vett, illetve letartóztatott sze-
 mélyek száma).

A 2. szempont bontásával három kimutatás készült:

- 2. fentiek közül (1. szempontban lévők) néptörvényszék elé kerülők várha-
 tó száma;
- 2/A fentiek közül (1. szempontban lévők) internálásra kerülők várható száma;
- 2/B fentiek közül (1. szempontban lévők) rendőri felügyelet alá kerülők
 várható száma.

A 3. szempont bontásával két kimutatás készült:

- 3. a néptörvényszéknek átadottak száma;
- 3/A a politikai osztálynak átadottak száma.

2. számú táblázat

Tényleges és várható rendőrségi intézkedések kerületenként

Kapitányság	Szempontok száma						
	1. (fő)	2. (fő)	2/A (fő)	2/B (fő)	3. (fő)	3/A (fő)	5.
XIII. ker.	16	3	10	3	7	52*	10
IX. ker.	26	10	9	7	nemleges	21	nemleges
XIV. ker.	34	6	15	4–5	min. 6	382	1
I. ker.	38	–	10	1	–	16	nemleges
XII. ker.	180	20	100	60	–	13	nemleges
II. ker.	56	8	22	26	10	7	5
VI. ker.	10	5	4	1	–	113	–
XI. ker.**	175	n. a.	116	14	n. a.	n. a.	n. a.
Csepel	334	34	294	–	–	–	6
X. ker.	308	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
VIII. ker.	36	még tart	még tart	még tart	–	93	1
V. ker.	42	8	27	7	17	48	–
VII. ker.	62	–	10	24	–	14	2
III. ker.	281	14	30	54	10	27	–

* A 7 főt a politikai osztály adta át a néptörvényszéknek.

** Megjegyzés a kerületnél: „felszólítás ellenére sem érhető”

3. számú táblázat
Tényleges és várható rendőrségi intézkedések kerületenként

Kapitányság	Szempontok száma					
	6. (fő)	7. (fő)	8. (fő)	9. (fő)	10. (fő)	11.
XIII. ker.	10	10	–	–	–	–
IX. ker.	minden válasz nemleges					
XIV. ker.	1	1	121	68	121	
I. ker.	minden válasz nemleges					
XII. ker.	nemleges	1	29	30	60	
II. ker.	5	–	54	10	54	
VI. ker.	–	11	75	120	–	
XI. ker.**	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Csepel	–	–	334	29	334	
X. ker.	182	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
VIII. ker.	elbocsátva	29	37	43	–	
V. ker.	–	1	32	71	32	
VII. ker.	2	8	41	n. a.	n. a.	
III. ker.	n. a.	n. a.	n. a.	194	16	

* A 8. és 10. szempont esetében csak az internáltak számát tüntették fel csoportosítás nélkül. Ezért a számoknak kerületenként egyeznie kellene. Ez nem minden esetben igaz, okát nem sikerült megfajteni.

** Megjegyzés a kerületnél: „felszólítás ellenére sem érthető”

A 4. szempontot a számszerűsítés lehetetlensége miatt nem dolgozták fel, ezért ez az eredeti összesítésből is kimaradt. A további szempontokhoz kapcsolódó adatokat a rendeletben meghatározottak szerint dolgozták fel.

Sólyom László budapesti rendőrfőkapitány 1945. június 9-én készítette a közbiztonsági helyzetet és az orosz–magyar viszonyt taglaló értékelésében rámutatott, hogy májusban az előző hónapokhoz képest a főváros közbiztonsága jelentősen romlott³³. Nemcsak a gyilkosságokról, rablásokról, fosztogatásokról, fogolyszóktatásokról van szó, hanem egyre több rendőr vált bűncselekmények áldozatává. *„Ha a közbiztonság leromlásának okait kutatjuk, úgy meg kell állapítanunk, hogy ezeket nagymértékben a Budapesten illegálisan (sic!) tartózkodó orosz egységek idézik elő.”* Ebbe a csoportba a Vlaszov-gárdisták, katonaszökevények és a korábban önként Németországba távozott *„és jelenleg a felelősségrevonástól félve hazájukba visszatérni nem akaró orosz polgári lakosok”* tartoznak, akik a budapesti alvilággal szövetkeztek. A bűncselekményeket

³³ BRFK Központi Irattára 5-N 4. cs.: Magyar Rendőrség Budapesti Főkapitányságának Elnöki Osztálya 7190/1945. sz. irat

gyakran szökésben lévő német katonák és hadifoglyok követik el. Ezek a személyek az erősebb megszállás és ellenőrzés alatt álló német területekről érkeznek a gyengébb ellenőrzésű Budapestre. Itt a bombázások következtében elpusztult városnegyedek jó búvóhelyet nyújtanak számukra.

A fővárosi rendőrség az orosz városparancsnokság segítségével harcol a bűnözők ellen, amit nehezít, hogy ezek a felfegyverzett személyek *„az esetek igen nagy részében a Vörös Hadsereg katonái, sőt tisztí egyenruháját viselik”*. Mivel a rendőrök nem beszélnek oroszul, nem tudják megállapítani, kikkel állnak szemben. Az alkoholtilalom májusi felfüggesztése következtében *„ittas állapotban lévő orosz katonák számtalan erőszakosságot követnek el és igen gyakran megtámadják az őrt álló rendőröket. Miután nem egy esetben előfordult, hogy az ilyenekkel szemben erélyesen fellépő rendőrt a helyszínre érkező orosz katonák megverték, bekísérték és súlyos megtorlással fenyegették, rendőrök fellépési kedve és bátorsága megcsappant.”* A rosszul megvilágított vagy sötét utcán az egyedül álló rendőrt többen támadják meg, aki fegyverhasználatkor mindig időbeli hátrányban van.

A főkapitány a helyzet javítására két módszert javasolt: 1) az orosz katonai hatóságok nagyobb mértékben támogassák, segítsék a budapesti rendőrséget, és ilyen értelmű utasítást kapjanak a katonák; 2) a szesztilalom ismételt bevezetése, az árusítás és illegális főzés drasztikus megtorlása (statárium). Ugyancsak statáriális rendszabályok alkalmazását tartotta szükségesnek a bűncselekmények – lopástól a gyilkosságig – elkövetői és felbujtói ellen, ismét hozzátéve, hogy ezekben *„illegális orosz elemek”* vesznek részt. Felkutatásuk érdekében emelni kellene az orosz karhatalmi erők létszámát, és szabályozni a fővárosba áramló orosz forgalmat, így kiszűrve a nemkívánatos elemek bejutását.

Sólyom leszögezte, hogy a probléma megoldása politikai vonatkozású is, mert a sorozatos „zaklatások” a lakosság körében oroszellenes hangulatot keltenek, amit a nagyszámú reakciós és nyilas elemek ki is használnak. Ez az agitáció eredményes, mert több esetben majdnem lincselésre került sor. Legutóbb a Teleki téren, ahol *„nagyobb csoport kereskedőket kezdett fenyegetni, mire a néphangulat a téren található összes orosz ellen fordult”*. Sok jelentés érkezett arról, hogy rabláson, fosztogatáson ért *„orosz egyéneket a felbőszült lakosság a nyílt utcán megvert”*.

1945. március 27-én Zöld Sándor államtitkár Debrecenből táviratot küldött Budapest valamennyi polgármesterének, hogy jelentsék a rendőrség összlétszámát, a vezetők és az állomány pártok és nemzetiség szerinti meg-

oszlását, a politikai osztályok által tartóztatottak számát és bűncselekményeik típusát.³⁴

Május 2-án Súlyom a főkapitányság szervezési osztályának adta ki feladatként, hogy készítsék el a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó napiparancsot. Ennek alapján jelent meg két nappal később a parancs, amely elrendelte a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó adatszolgáltatást a kapitányságok, ügyosztályok és hivatalok számára május 9-i határidővel.³⁵ [Az egységes államrendőrségről szóló rendelet május 12-én jelent meg (1700/1945. sz. ME rendelet), három hónappal a Budapesti Rendőr-főkapitányság megalakulása után.]

Két kimutatás is készült, amelyek nem teljesen egyeznek meg. Az első az „alapanyag”, amelyet Súlyom számára állítottak össze – tehát nem továbbították –, beosztás nélkül közli a nemzetiségi hovatartozást. E szerint a főkapitányság 8078-as állományában 8056 magyar, hat orosz, öt lengyel, négy szerb, két-két cseh és román, egy-egy szlovák, lett és bolgár nemzetiségű személy teljesített szolgálatot. A felsorolásból kihúzták a zsidó (sic!), német és horvát nemzetiségűek számát.

Végül június 1-jén a következő kimutatást küldte el Súlyom a belügyminiszternek³⁶ (4. számú táblázat).

A politikai rendészeti osztály 453 fős állományából 449 új alkalmazott volt, közülük 445 magyar, két cseh és egy-egy lengyel, illetve jugoszláv nemzetiségű. Legtöbbször a nyomozók voltak, 247-en: 246 magyar és egy lengyel nemzetiségű. A régi állományból négy magyar nemzetiségű személyt alkalmaztak, három tisztviselőt és egy detektívet.³⁷

4. számú táblázat

A BRFK nemzetiségi összetétele 1945 tavaszán

	magyar	orosz	bolgár	lengyel	jugoszláv	cseh	szlovák	román	lett	ruszin
Fogalmazói kar	359									
Felügyelői kar	111									
Orvos	34									
Számvevő	35									
Segédhivatal	570									
Detektív	1409			1						
Rendőr	6080	1	1	4	2		1	2		
Hivatali altiszt	200									
Egyéb	135	4			2	1			1	1

34 BRFK Központi Irattára 5-N 4. cs.: 3169/945 BM. számú távirat.

35 BRFK Központi Irattára 5-N 4. cs.: 3757/1945 fk. eln.; Fk. 73/1945. napcs.

36 BRFK Központi Irattára 5-N 4. cs.: 3759/1945 fk. eln.

37 BRFK Központi Irattára 5-N 4. cs.: Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya 521.sz./Eln. 1945.

Mint a korabeli sajtó is beszámolt róla, a Nádor utca 16. szám alatt működő „rendőrséget igazoltató bizottság” 1945 tavaszán „*eddig a következő fontosabb beosztásban szolgáló rendőrtisztviselőket igazolta: Sólyom László főkapitány, Fülei Szántó László rendőrtanácsost, Deák Bertalant, az I. ker. kapitányság vezetőjét, Balázs Józsefet, a II. Hegedűs Lászlót, a III. dr. Mihálics Lajost, a XII. Mezei Józsefet, a VII. Végh Józsefet, az V. Gál Lajos, a X. Ambrus Jánost, a VII. Ötvös Zoltánt, a IV. és Ércsek Tibort, a XIV. kerületi kapitányságok vezetőit. Igazolták Pázkán Ferenc rendőrtanácsost, Radonyi Nándor r. kapitányt, Hidassy István r. tanácsost, Sándor Imre r. főtanácsost, Róna Zoltán rendőrtanácsost, Kádár János h. főkapitányt (aki közben megvált a rendőrségtől) Ratulovszky János főkapitányhelyettest és Péter Gábort a politikai osztály vezetőjét.*”³⁸ Az első igazoltatási tárgyalásra április 27-én került sor.

1945. május 18-án Sólyom László levélben fordult a belügyminiszterhez és a Budapesti Nemzeti Bizottsághoz, hogy tegyék lehetővé egy rendőrkórház beindítását.³⁹ Kérelmét azzal indokolta, hogy több lett a kapitányság – a korábbi tizenhatal ellentétben huszonnégy –, a politikai osztály és az őrszemélyzet létszámnövekedése miatt a „békebeli” 8400 helyett tízezer lesz a fővárosi rendőrség létszáma. (Június közepén már hatezer rendőr – köztük nők – teljesített szolgálatot a fővárosban.) Ehhez még negyvenezer hozzátartozót is hozzá kell számítani, és ez az ötvenezer ember „*a helyes, szociális gondoskodás elvei szerint valamennyien megfelelő orvosi ellátásban lennének részesítendők*”. A múltban a honvédség és a csendőrség „*bőségesen rendelkezett kórházakkal és egészségügyi intézményekkel, addig a rendőrségnek ilyenek nem állottak rendelkezésére*”. Ezért elengedhetetlenül szükség lenne egy legalább ezerötzszáz ágyas kórház létesítésére, amely nemcsak a budapesti, hanem a Budapest környéki rendőrséget is szolgálná.

A főkapitány javasolta a budai Irgalmasok kórházát, valamelyik budai vagy pesti oldalon fekvő honvédkórházat, illetve olyan, eredetileg más funkciójú épületet (például iskola), amelyből kialakítható lenne az egészségügyi intézmény. Indoklását Sólyom azzal fejezte be, hogy: „*Amennyiben az épület birtokbavételét a jelenlegi kedvezőbb lehetőségek között elmulasztanánk, úgy a jövőben azt a legnagyobb nehézségek és anyagi áldozatok árán kellene megszereznünk.*”

Sólyom László budapesti főkapitány 1945. november közepén készítette jelentést a belügyminiszternek a hónap első felében történt fontosabb

³⁸ <http://www.huszadikszazad.hu/1945-majus/bulvar/tudositas-a-rendorseg-igazoltato-bizottsaganak-targyalasarol>

³⁹ BRFK Központi Irattára 5-N 4. cs.: 3238/2/fk. eln. 1945.

eseményekről.⁴⁰ Ez idő alatt a politikai rendészeti osztály és a kerületi politikai nyomozó csoportok a következő jelentősebb személyeket tartóztatták le: *Bárfay Gusztáv* pénzügyi államtitkárt; *vitéz Deák Ferenc* honvéd vezérőrnagyot; *Dorogi Farkas Akost*, Budapest főpolgármesterét; *Ferenczy László* csendőr alezredest; *Hain Péternét*, akinek a férje kormányfőtanácsos, detektívfelügyelő; *Hájánckői László* csendőr alezredest; *Hala Róbert* országgyűlési képviselőt; *Kerekes Béla* államtitkárt; *Kiss Károly* tiszti főügyészt; *Kiszeli Alajos* tiszti ügyészt; *Langfeld Gézát*, a Kabinetiroda helyettes főnökét; *Matolcsi Tamás* egyetemi magántanárt; *Pétek István* szobrászművészt; *Pozezinszky Györgyöt*, *Szálasi* magántitkárát; *Rácz Erzsébet* újságíró; *Stráche Gábor* ügyvédet; *Szádeczky Kardos György* tanügyi fogalmazót; *Turn Ternegg Kálmán* vezérezredest, a légierők parancsnokát; *vitéz Ugrai Gábor* csendőr nyomozó alezredest és *Váró Andor* újságíró. A politikai bűnösök közül 93 személyt adtak át a Népügyészségnek, 198-at internáltak, és 128 embert helyeztek rendőri őrizet alá.

Az államrendészeti osztály legfőbb tevékenysége a november 4-i nemzetgyűlési választások biztosítása, a szavazatszedő bizottságok mellé karhatalom vezénylése volt. „*A választások a legnagyobb rendben, említésre méltó rendőri intézkedés nélkül zajlottak le.*”

A demonstrációk közül első helyen említették, hogy október 31-én a Zenészek Szabad Szakszervezete mozgósításában kb. ötszáz zenész és Erzsébet körúton, a Teréz körúton, az Andrássy úton és a Bajcsy-Zsilinszky úton a Belügyminisztérium elé vonult. Azt kérték, hogy a mulatókat és varietéket ne zárják be, mert ez a megélhetésüket veszélyezteti. A tüntetők által vitt táblán a következő felirat szerepelt: „*A feketézőket büntessék, ne minket!*”. A felvonuláson rendzavarás, így rendőri intézkedés sem történt. Október 29-én és 30-án a csepeli Weiss Manfréd-gyárban először kétszáz, majd ezeröttszáz dolgozó sztrájkolt munkabér-követelés miatt. Az üzemi bizottsággal folytatott tárgyalás után a sztrájkot megszüntették, és a következő nap felvették a munkát. Október 31-én ugyancsak bérkövetelés miatt állt le a munka a Danuvia fegyvergyárban. A rendőrség szerint a hétszáz munkás „*egyes felelőtlen elemek izgatására*” szüntette be a termelést. A gyár üzemi bizottságával együttműködve a politikai rendészeti osztály megkezdte a nyomozást az izgatók kilétének felderítésére – az üzemi bizottság ígéretet tett a sztrájk kezdemé-

⁴⁰ BRFK Központi Irattára 5-N 3. cs.: 15140/1945 fk. eln. sz. utasítás alapján készült osztályjelentéseket összegezte a főkapitány. A főkapitány a 12/1945. IV. fő. B.M. sz. rendelet alapján gyűjtötte össze az információkat.

nyezői névsorának összeállítására és átadására az osztálynak –, a sztrájk pedig 24 órán belül rendezés nélkül véget ért.

November 11-ig őrizetbe vettek 287 embert, internáltak 9128 személyt, míg rendőri felügyelet alatt 4383-an álltak.

Külön kategóriát alkottak az oroszok által („*orosz egyenruhát viselő személy*”) elkövetett bűncselekmények: két gyilkosság, hét rablás, hat súlyos testi sértés – ebből egy vagy plusz még egy rendőr ellen –, kilenc közlekedési baleset, két egyéb cselekmény. November 8-án 15.30-kor a Margit hídon egy orosz százados megütötte, majd fejbe lőtte Szabados József rendőrfőparancsnok-helyettest, végül gépkocsival elmenekült.⁴¹ A rendőrtisztet életveszélyes állapotban szállították a Rókus-kórházba, az ő és az ügy további sorsáról semmit nem tudunk, mert az „*ügyben a központi orosz városparancsnokság a nyomozást folyamaiba tette*”.

Az államrendészeti osztály jelentése konkretizálta az életszínvonal romlásának mértékét.⁴² „*Tényként állapítható meg, hogy az élelmiszerárak az elmúlt 10 nap áraihoz viszonyítva lényeges emelkedést mutatnak. Míg pl. az elmúlt 10 napban a kelkáposzta kg.-ja 450-500 pengő volt, ma 1800 P, a savanyított káposzta kg.-ja pedig 5000 P. Az elmúlt 10 napban a tojás darabja 200 P. volt, ma 1300-1400 P. Az elmúlt 10 napban a zsír kg.-ja 14-16.000 P. volt, ma 42-44.000 P. Burgonya nincs.*” A baromfipiacon egy nap alatt harminc százalékkal csökkentek az árak a nagy kínálat, az áru romlandósága és a magas árak miatt. Az emberek szívesen vásárolták a sült tököt, amiből tíz deka 360-400 pengőbe került. „*Mind a munkásság, mind a havi fizetéses alkalmazottak a fent írt árakat munkabérukból, illetve illetményükből már megfizetni nem képesek; elcserelnivaló ingóságaikból pedig már kifogytak: ennélfogva általános aggodalom és elkeseredés tapasztalható. Ehhez járul az a sok panasz is a közönség köréből, amely a kenyérbeszerzés nehézségeire utal. A leszállított fejadag mellett az órákig tartó sorban állás kemény próbára teszi a háztartásbeli asszonyok türelmét és sok esetben üres kézzel mennek haza, mert kenyéret nem kapnak.*”

A főkapitányi jelentés a rendőrök elégedetlenségéről röviden írt. E szerint az őrszemélyzet hangulatát erősen rontja, hogy még mindig nem kaptak

⁴¹ A Margit hidat 1944. november 4-én és 1945. január 18-án felrobbantották a németek. A hidat 1947–1948-ban építették újjá. Ebben az időben a Lukács fürdő és a Sziget utca között cölöpös fahíd állt, ennek helyére hamarosan a „Manci-híd” került.

⁴² BRFK Központi Irattára 5-N 3. cs.: Magyar Rendőrség Budapesti Főkapitánysága Államrendészeti osztály: ad 61/1945 fk. állro. eln.

kincstári egyenruhát, és minden rendőri háztartásban a legsúlyosabb és megoldatlan probléma az élelmiszer- és tüzelőhiány.

Az államrendészeti osztály eredeti jelentése ennél részletesebben számolt be az állomány körében tapasztalható elégedetlenségről. E szerint az élelmiszerek felhozatala a magas árak ellenére is kevés, az alapvető termékek is napokig hiányoznak a vásárcsarnokokból és üzletekből. Mindenki igyekszik a pénzén rögtön élelmiszert vásárolni, de az ugrásszerű áremelkedéseket nem tudják követni. A fizetésemelkedésből adódó különbözetet csak hetekkel később kapják meg, a tüzelőanyagra befizetett pénzt pedig visszakapták, amikor már sokkal kevesebbet ért. Kevés a természetbeni juttatás is, „*pl. az élelmezési jegyre ezideig csak 60 dkg. Lisztet és 1 doboz gyufát kaptak*”.

A szeptember 15-én 250 fővel megalakuló gazdasági rendészeti osztály november 9-én ellenőrzést tartott a budapesti áru- és értéktőzsde épületében, a Nádor utcai és környékbeli tőzsdecégek irodáiban, és a cégvezetők lakásán. Az ellenőrzés során arról kívántak meggyőződni, hogy az érintettek eleget tettek-e az értéktárgyak és idegen valuták beszolgáltatására, illetve bejelentésére vonatkozó jogszabályi kötelezettségüknek (7160/1945. sz. M. E. rendelet). A razzia nyomán 85 személyt állítottak elő, közülük nyolcat előzetes le tartóztatásba helyeztek, 65 – szabadlábon védekező – ember ellen indítottak bűnvádi eljárást. A rendőrök be nem jelentett értéként elkoboztak és a Magyar Nemzeti Banknak beszolgáltattak 3500 dollárt, 300 fontot, több ezer schillinget, rubelt, cseh koronát, és két kilogramm aranyrudat. Ezek pengőre átszámított forgalmi értéke – a hiperinflációs folyamatban, 1945. november 14-én – kb. másfél milliárd pengő volt.

1945. szeptember 20-án hirdették ki az Ideiglenes Nemzeti Kormánynek a budapesti főkapitányság szervezetéről és az államrendőrséget érintő egyes kérdések szabályozásáról rendelkező 8490/1945. számú rendeletét. A budapesti rendőr-főkapitányság illetékességi köre Nagy-Budapestre terjedt ki, tehát azokra a településekre, amelyeket 1950-ben csatoltak a fővároshoz.

ZSIGMOND CSABA

A rendőrségi fegyverhasználat

A rendőrségi fegyverhasználatot a rendszerváltozás után a rendőrségről szóló, ma is hatályos 1994. évi XXXIV. törvény szabályozza. Jelentős változást a 9/2004. (III. 30.) AB határozat hozott, amely egyebek között alkotmányellenesnek minősítette a törvény 54. § h) pontját, amely az állam elleni, illetve emberiesség elleni bűncselekmények elkövetőjének elfogása és szökésének megakadályozása esetén tette lehetővé a fegyverhasználatot.

Kiemelendő a 62/2007. (XII. 23.) IRM rendelet által bevezetett gyakorlati változás, amely a szolgálati előljáró kötelességévé tette a löfegyverhasználat jog- és szakszerűségének kivizsgálását, ellentétben a korábbi 3/1995. (III. 1.) BM rendelet előírásaival, amely szerint minden esetben az ügyészség feladata volt a fegyverhasználat kivizsgálása. A jelenleg hatályos szolgálati szabályzat is a szolgálati előljáró feladatává teszi a kivizsgálást.

A rendőri fegyverhasználat fogalma, alapelvei, alanya

Az Rtv. 53. § (1) bekezdése szerint: „*Lőfegyverhasználatnak csak a szándékosan, személyre leadott lövés minősül.*”

A löfegyverhasználatnál megkívánt szándékosságot az Rtv. nem fejt ki. Nagy-Juhák István fegyverhasználatról szóló jegyzete szerint: „*Szándékosnak az ítélőképessége birtokában lévő rendőr tudatos és akaratlagos cselekvését kell érteni.*”¹

Az idézett fogalmi meghatározás szerint ahhoz, hogy egy rendőr által leadott lövést löfegyverhasználatként értékeljünk, a lövésnek négy fogalmi elemnek kell megfelelnie:

- a rendőrnek a lövés leadásakor az *ítélőképessége birtokában* kell lennie;
- a lövésnek *tudatosnak* kell lennie;
- a lövésnek *akaratlagosnak* kell lennie;
- a lövésnek *más személy ellen* kell irányulnia.

¹ Nagy-Juhák István: A rendőr fegyverhasználati joga. BM Kiadó, Budapest, 1997, 5. o.

Az *ítélőképesség* fogalmi megértéséhez a büntetőjog-irodalomban ismert beszámítási képesség fogalmat tekinthetjük alapnak. Nagy Ferenc szerint a beszámítási képességet kizárja a *kóros elmeállapot, kényszer, fenyegetés, illetve az önhibából eredő ittas és bódult állapot*.² Gyakorlati értelemben nem értékelhető fegyverhasználatként az olyan rendőr által leadott lövés, aki a lövés leadásakor nem volt beszámítható állapotban (kóros elmeállapotban, kényszer, fenyegetés hatása alatt, illetve ittas vagy bódult állapotban adta le a lövést). A rendőr által ilyen állapotban leadott lövés nem vizsgálható az Rtv. alapján fegyverhasználatként, hiába áll fenn esetlegesen a löfegyverhasználat valamely, az Rtv.-ben felsorolt különös feltétele. A lövés pontos körülményeinek vizsgálata csak büntetőeljárás keretein belül lehetséges, ezért az illetékes nyomozó ügyészségnél büntetőeljárást kell kezdeményezni.

A lövés *tudatossága* a lövés leadásakor a rendőri fegyverhasználat releváns tényének helyes felismerését, ismeretét jelenti. A rendőri fegyverhasználat során a lövést leadó rendőr tudatának át kell fognia, hogy a fegyverhasználat Rtv.-ben felsorolt valamely esete áll fenn, tehát *például jogos védelmi helyzetben van, élet elleni közvetlen támadást kell elhárítani, valaki löfegyverrel, robbanóanyaggal akar bűncselekményt elkövetni, stb.*

A törvényben felsorolt esetek összes releváns körülményét ismernie kell: a támadás valóban élet ellen irányult, a használt eszköz valóban löfegyver vagy robbanóanyag volt stb., ezekkel a tényekkel kapcsolatban nem állhat fenn téves tudattartalom.

A lövés *akaratlagossága* a rendőr aktív, a lövésre irányuló, *szándékos* magatartását jelenti. A rendőr az említett ítélőképessége birtokában, a löfegyverhasználat feltételeit alkotó tények helyes tudatában, szándékosan ad le lövést. A szándékos magatartás a büntetőjog-irodalom szerinti szándékosság (azon belül is az egyenes szándék) akarati-érzelmi oldalát jelenti. Az intézkedő rendőr a releváns tények ismeretében akarja, hogy a löfegyverből kilépő lövedék az intézkedés alatt álló személy testét találja el.

A rendőri fegyverhasználat alapelvei

Mind az intézkedő rendőr, mind a kivizsgáló parancsok számára adódhatnak olyan situációk, amelyek során nehéz megítélni a hatályos szabályozás alapján a kényszerítő eszköz jogszerűségét, azonban konkrét situációkban a

² Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó, Budapest, 2001, 219. o.

fegyverhasználat elemzésénél az alapelvek segítségével könnyebb értelmezni a törvényt. Az alapelvek – tekintve a joghézagokat és az eltérő értelmezési lehetőségeket – ezért egyes jogesetek megítéléséhez segítséget adhatnak.

Az alapelveket az alaptörvény, az Rtv., a szolgálati szabályzat, és az Alkotmánybíróság fegyverhasználattal kapcsolatos alkotmányossági megállapításai alapján lehet lefektetni.

Hivatkozott jegyzetében Nagy-Juhák István a következő alapelveket fektette le a rendőri fegyverhasználattal kapcsolatban:

- a) *törvényhez kötöttség elve;*
- b) *arányosság elve;*
- c) *humanitás elve;*
- d) *a jog és kötelezettség egységének elve;*
- e) *a „végső eszköz” elve.*

Ezek az 1997-ben kidolgozott alapelvek a mostani jogi környezetben (új alaptörvény, új szolgálati szabályzat) is megállják a helyüket, így az alkalmazásuk segíthet jogalkalmazói gyakorlatban.

A törvényhez kötöttség elve

Az alaptörvény a *Szabadság és felelősség* című fejezetben megfogalmazza az alapvető emberi jogokat, így egybek között az élethez, személyi szabadsághoz, emberi méltósághoz való jogokat, amelyek mindenkit egyformán illetnek meg. Ezekről senkit nem lehet önkényesen megfosztani.³ A rendőri fegyverhasználat azonban korlátozhatja a felsorolt alapjogokat, elsősorban az élethez való jogot, így a törvényhez kötöttség alapelve azt jelenti, hogy csak a rendőrségi törvényben meghatározott esetekben és módon van lehetőség a fegyverhasználatra, amely alapvető emberi jogokat korlátozhat.

Az arányosság elve

Ez az alapelv az Rtv. 15. §-ában megfogalmazott arányossági követelményből vezethető le.

E szerint: „15. § (1) *A rendőri intézkedés nem okozhat olyan hátrányt, amely nyilvánvalóan nem áll arányban az intézkedés törvényes céljával.*

³ Alaptörvény II. cikk: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek vele született joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.”

(2) Több lehetséges és alkalmas rendőri intézkedés, illetőleg kényszerítő eszköz közül azt kell választani, amely az eredményesség biztosítása mellett az intézkedéssel érintettre a legkisebb korlátozással, sérüléssel vagy károkozással jár.

A szolgálati szabályzat szerint „39. § (1) Az Rtv. szerinti kényszerítő eszköz csak akkor alkalmazható, ha az intézkedés alá vont magatartása, ellenszegülésének mértéke annak Rtv. szerinti alkalmazását indokolja. A nagyobb korlátozással, sérüléssel vagy károkozással járó kényszerítő eszköz akkor alkalmazható, ha a kisebb korlátozással, sérüléssel vagy károkozással járó kényszerítő eszköz alkalmazása nem vezetett eredményre vagy sikere eleve kizárhatóan.”

Az alapelv a jogos védelem arányosság (szükségesség) fogalmával azonos. A jogos védelem esetén az arányosság (szükségesség) azt jelenti, ha rendelkezésre áll enyhébb elhárítási mód, amellyel egyértelműen és biztonságosan elhárítható egy támadás, elvárható, hogy a védekező azzal hártsa el. Ugyanez igaz a fegyverhasználatra is: ha enyhébb sérelmet okozó kényszerítő eszközzel elérhető az intézkedés célja, azt kell választani.

A humanitás elve

Ennek az alapelvnek lehetne az *élet védelmének alapelve* is a neve, mivel jegyzetében Nagy-Juhák az élethez, az emberi méltósághoz való jog alkotmányos alapjogából és azzal kapcsolatos alkotmánybírói döntésekből vezeti le.

Az Rtv. különböző helyeken különösen fontos szabályokat fogalmaz meg ennek kapcsán: „2. § (1) A rendőrség védelmet nyújt az életet, a testi épséget, a vagyonbiztonságot közvetlenül fenyegető vagy sértő cselekménnyel szemben, felvilágosítást és segítséget ad a rászorulóknak. A rendőrség tiszteletben tartja és védelmezi az emberi méltóságot, óvja az ember jogait.

16. § (4) A rendőr nem alkalmazhat kínzást, kényszervallatást, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódot, az erre vonatkozó utasítást köteles megtagadni. A rendőr az ilyen magatartás tanúsítójával szemben, annak megakadályozása érdekében, a szolgálati beosztására, a rendfokozatára, személyére tekintet nélkül köteles intézkedni.

17. § (2) A rendőri intézkedés során a kényszerítő eszköz alkalmazása esetén lehetőleg kerülni kell a sérülés okozását, az emberi élet kioltását. Az intézkedés folytán megsérült személy részére – amint ez lehetséges – segítséget kell nyújtani, szükség esetén a rendőr gondoskodik arról, hogy a sérültet or-

vos elláthassa, kórházi elhelyezése esetén a hozzátartozó vagy más, a sérülttel kapcsolatban álló személy erről értesüljön.”

Ezeket a szabályokat minden fegyverhasználatkor, és annak kivizsgálása során figyelembe kell venni, ezt az alapelvet ezek a szabályok töltik ki tartalommal.

A jog és kötelezettség egységének elve

A hivatkozott jegyzet a korábban hatályos rendőrség szolgálati szabályzatról szóló 3/1990. (III. 30.) BM rendeletben foglaltak alapján vezette le ezt az alapelvet, amely megfogalmazta: *„a rendőr jogszerű szolgálata teljesítésekor köteles intézkedéseinek érvényt szerezni, ennek érdekében előzetes figyelmeztetést után joga van kényszerítő eszközök alkalmazására”.*

Ennek kapcsán a jegyzet kifejtette: *„Amennyiben a rendőr csak lőfegyver alkalmazásával tud intézkedésének érvényt szerezni – és erre az Rtv. alapján joga van – akkor a fentiek értelmében egyúttal kötelezett is a fegyverhasználatra.”⁴*

Az alaptörvény 46. cikk (1) bekezdése szerint a rendőrség alapvető feladata a bűncselekmények megakadályozása, felderítése, a közbiztonság, a közrend és az államhatár rendjének védelme.

Az Rtv. az intézkedési kötelezettség kapcsán kifejti

13. § (1) A rendőr jogkörében eljárva köteles intézkedni vagy intézkedést kezdeményezni, ha a közbiztonságot, a közrendet vagy az államhatár rendjét sértő vagy veszélyeztető tény, körülményt vagy cselekményt észlel, illetve ilyet a tudomására hoznak. Ez a kötelezettség a rendőrt halaszthatatlan esetben szolgálaton kívül is terheli, feltéve, hogy az intézkedés szükségességének időpontjában intézkedésre alkalmas állapotban van.

Mind az alaptörvény, mind az Rtv. rendelkezéséből kitűnik, hogy a rendőr köteles bűncselekmények, közbiztonságot veszélyeztető cselekmények stb. észlelése esetén intézkedni. Ezek olyan konfliktushelyzetek lehetnek, amelyek megoldása rendőri fegyverhasználatot tehet szükségessé, így kötelezettségé is válik a legsúlyosabb kényszerítő eszköz alkalmazása.

⁴ Nagy-Juhák István. i. m. 11. o.

A végső eszköz elve

Az alapelv majdnem teljesen megegyezik a már említett arányosság (szükségesség) alapelvével. Az arányosság (szükségesség) alapelve ugyanezt követeli: akár élet elleni támadás elhárításánál sincs szükség fegyverhasználatra, ha a támadás testi kényszerrel is *biztonságosan* elhárítható. A jogalkalmazónak ezen alapelv kapcsán nemcsak azt kell vizsgálnia, hogy enyhébb kényszerítő eszköz is rendelkezésre állt volna-e, hanem azt is, hogy a fegyverhasználatot megelőző protokoll érvényesült-e, vagy ha mellőzték, arra törvényes lehetőség volt-e.

A rendőri fegyverhasználat jog- és szakszerűsége

Rendőri fegyverhasználat utáni kivizsgálás esetén elsődlegesen a jogszerűséget kell tanulmányozni. Az Rtv. figyelembevételével kiemelten vizsgálendő:

- a leadott lövésre az Rtv. 52. (jogos védelem, végszükség) vagy 55. §-ában felsorolt pontok valamelyike alapján került-e sor;
- az Rtv. 55. §-ban foglalt korlátozások érvényesülése: vétkes személy veszélyeztetése fennállt-e, vagy vétkes személy a lövéssel okozati összefüggésben megsérült, volt-e lehetőség állatra, tárgyra leadható lövésre ember helyett;
- az Rtv. 56. §-ában foglalt megelőző intézkedésekre sor került-e, ha nem, azok az Rtv. 56. § (2) bekezdése alapján voltak-e mellőzhetők.

A szolgálati szabályzat alapján jogszerűségi szempontból elsősorban a 47. §-ban foglaltak érvényesülését kell vizsgálni.

47. § (1) A löfegyverhasználat során a lövést lehetőleg végtagra kell irányítani.

(2) Az Rtv. 55. §-ában meghatározottakon túl nincs helye a löfegyverhasználatnak, ha a löfegyverhasználat az államhatáron átlövést idézne elő, valamint a határúton közlekedő személlyel szemben, kivéve, ha fegyveresen vagy felfegyverkezve elkövetett támadást, vagy fegyveres ellenállást kell leküzdeni.

(3) Ha a törvény csak a közvetlen fenyegetés vagy támadás elhárítása céljából teszi lehetővé a fegyverhasználatot és a közvetlen fenyegetés vagy támadás bármely oknál fogva megszűnt, a löfegyverhasználati jogosultság is azonnal megszűnik. A löfegyverhasználat további alkalmazásának helye nincs, ha az a célját elérte.

Ha a fegyverhasználat jogszerűtlen, a fegyverhasználat bűncselekménynek, vagy fegyelmi vétségnek minősíthető.

A rendőri fegyverhasználat szakszerűsége

Minden rendőri fegyverhasználat után vizsgálándó a szakszerűség is. A szakszerűség nehezen definiálható fogalom, és a hatályos Rtv. sem fogalmazza meg jelentését. *Buzás Gábor* meghatározása szerint „a szakszerűség az előírásokban, ajánlásokban rögzített, a gyakorlati tapasztalatok alapján kidolgozott és bevált taktikák és technikák hatékony, biztonságos alkalmazását jelenti”⁵.

A rendőri fegyverhasználat szakszerűségi szempontból való vizsgálatakor a rendőri fegyverhasználattal kapcsolatban kialakított gyakorlati ajánlások érvényesülését kell elsősorban vizsgálni, amelyek elsősorban különböző intézkedéstaktikai szakkönyvekben találhatók.

Megjegyzem, nemcsak intézkedéstaktikai szakirodalomban található ilyen típusú ajánlások, hanem a szolgálati szabályzat 5. § (4) bekezdése is tartalmaz efféle: „A rendőri intézkedés során úgy kell eljárni, hogy a rendőr megelőzze megtámadását, lefegyverzését, továbbá akadályozza meg, hogy a figyelmét a szolgálati tevékenységtől elvonják vagy lekötöttségét jogellenes cselekmény elkövetésére használják fel.”

A szakszerűtlen fegyverhasználat fegyelmi felelősséget is megalapozhat.

A fegyverhasználat korlátai

Az Rtv. 55. §-a korlátokat fogalmaz meg a rendőri fegyverhasználattal kapcsolatban.

55. § *Nincs helye löfegyverhasználatnak – a fegyveresen vagy felfegyverkezve elkövetett támadás, fegyveres ellenállás leküzdése, illetőleg a tömegben lévő személlyel szembeni használat (57. §) kivételével – ha*

a) olyan személy életét vagy testi épségét veszélyezteti, akivel szemben a löfegyverhasználat feltételei nem állnak fenn;

b) a rendőri intézkedés célja tárgyra vagy állatra leadott lövéssel is elérhető.

Egy rendőri fegyverhasználatot is megalapozó helyzetben nehéz megítélni, hogy éppen veszélyeztetve van-e vétkes személy élete, testi épsége. Ilyen típusú helyzetben nem lehet kiszámolni a lövedékek útját. Ugyanígy nehéz helyzetbe kerül a kivizsgálást végző parancsnok is, ha vétkes személyt talál

⁵ Buzás Gábor: Közigazgatás – rendészet – rendőri intézkedés. PhD-értekezés. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Pécs, 2010

ér, esetleg a vétklen személy meghal, míg az, akivel szemben fennállt a fegyverhasználat jogossága, csak könnyebben sérül.

A vétklen személyt ért lövés – ahogyan kifejtettem – nem minősül löfegyverhasználatnak a hiányzó szándékosság miatt a vétklen személy tekintetében. Az ilyen eseteket vétklen lövésként kell vizsgálni.⁶

A törvény feloldja a korlátozást, ha fegyveresen, felfegyverkezve, fegyveresen elkövetett támadás, vagy így tanúsított ellenállás leküzdése, vagy a tömegben lévő személlyel szemben kerül sor fegyverhasználatra. Gyakorlatilag ilyen helyzetekben a rendőr – tekintet nélkül arra, hogy vétklen személyek megsérülhetnek – használhatja fegyverét az Rtv. által adott felhatalmazás alapján.

A törvény csak a felsorolt eszközökkel (fegyver, felfegyverkezve stb.) elkövetett támadások elhárítása esetén ad lehetőséget a fegyver használatra, ha vétklen személy élete, testi épsége veszélybe kerül. Érdekeség, hogy például nem biztosított a fegyverhasználat, ha vétklen személy élete veszélyeztetve van, és a támadás eszköz nélkül zajlik. Például olyan esetben, ha valaki puszta kézzel fojtogatja áldozatát, a rendőr nem lőhet a támadóra, ha a löirányban vétklen személy tartózkodik. Lőhet viszont olyan helyzetben, ha valakit fegyveres emberrabló tart fogva, aki pajzsként maga előtt tartja áldozatát. Ilyen esetben felhatalmazza a törvény arra, hogy „kilője” a tús mögöl az elkövetőt.

A *b*) pont kapcsán gyakorlati szempontból olyan helyzetekre kell gondolni, amikor valaki állattal (jellemzően kutyával) hajt végre támadást, itt a törvény előírása alapján az állatra kell lőni. Tárgy esetében tipikus helyzet a járművel támadó személy, ez esetben a törvény elsősorban a járműre irányuló lövést írja elő.

⁶ A vétklen lövés foglalkozás körében elkövetett gondatlan veszélyeztetésnek minősülhet, így a kivizsgáló parancsnoknak e gondatlan bűncselekmény tényállási elemeinek irányából kell vizsgálódnia. 165. § (1) Aki foglalkozási szabály megszegésével más vagy mások életét, testi épségét vagy egészségét gondatlanságból közvetlen veszélynek teszi ki, vagy testi sértést okoz, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. A cselekmény elkövetési magatartása a foglalkozási szabály megszegése. Foglalkozási szabályként a rendőrségi törvény 55. §-ában foglalt előírást kell tekinteni, vagyis vizsgálni kell, hogy a lövés leadásakor közvetlen veszélyben volt-e olyan személy élete, testi épsége, akivel szemben nem állt fenn a fegyverhasználat feltétele. A közvetlen veszély tekintetében vizsgálendő, hogy térben és időben konkrét személy vagy személyek vonatkozásában fennállhatott-e a sérülés reális esélye. Gyakorlatban például reális esély lehet erre akkor, ha a lövés irányában vétklen személyek tartózkodnak.

A fegyverhasználatot megelőző intézkedések

56. § (1) A lőfegyverhasználatot a következő sorrendben meg kell előznie
- a) felhívásnak, hogy a felhívott a rendőri intézkedésnek engedelmeskedjék;
 - b) más kényszerítő eszköz alkalmazásának;
 - c) figyelmeztetésnek, hogy lőfegyverhasználat következik;
 - d) figyelmeztető lövésnek.

(2) A lőfegyverhasználatot megelőző intézkedések részben vagy teljesen mellőzhetők, ha az eset összes körülményei folytán a megelőző intézkedésekre már nincs idő, és a késedelem az intézkedés eredményességét, a rendőr vagy más személy életét, testi épségét közvetlenül veszélyezteti.

A törvény által előírt megelőző intézkedések azt a célt szolgálják, hogy alkalmazásukkal a fegyverhasználat megelőzhető legyen, összhangban a végső eszköz elvével.

A b) pont kapcsán a törvény nem határozza meg a rendőrnek, hogy melyik kényszerítő eszközt alkalmazza, így ez a rendőr belátására van bízva. Azt kell alkalmaznia, amellyel szerinte elérhető az intézkedés célja.

A törvény fő szabályként fokozatosságot vár el, vagyis a felsoroltak szerint kell haladni olyan helyzetben, ha erre a körülmények lehetőséget adnak.

A (2) bekezdés szerinti kivétel lehetőséget ad a fokozatosság részben vagy egészben való mellőzésére.

Részben való mellőzés lehetősége esetén az a)–d) pontokban felsoroltak átutorthatók, felcserélhetők. Teljes mellőzés esetén a rendőr azonnal használhatja a fegyverét.

A törvény idő hiányában engedi meg a megelőző intézkedések részben vagy egészben való mellőzését, ha az arra fordított idő

- az intézkedés eredményességét;
- a rendőr vagy más személy életét, testi épségét közvetlenül veszélyezteti.

Az intézkedés eredményességének veszélyeztetése úgy értelmezendő, hogy az Rtv. 54. §-a alapján fennáll a fegyverhasználati jog, csupán fegyverhasználatl akadályozható meg egy abban foglalt cselekmény végrehajtása, és idő hiányában az Rtv. által előírt megelőző intézkedések mellőzhetők. Például közveszélyokozás elkövetőjével szemben kell alkalmazni, akinek a cselekménye csak azonnali lőfegyverhasználatl akadályozható meg, vagy bűncselekmény lőfegyverrel való elkövetését kell megakadályozni stb.

Jogalkalmazói gyakorlati kérdés, hogy a későbbiekben tárgyalt szituációs jogos védelem esetén hogyan értelmezhető ez a fokozatosság.

A rendőri fegyverhasználat jogos védelem és végszükség esetén

A konkrét szituációkat, amelyekben a rendőr löfegyvert használhat, a rendőrségi törvény tételesen felsorolja az 54. §-ban. A törvény szövege a tételes felsorolás előtt az 52. §-ban utal arra, hogy „*a rendőrt a löfegyver használati jog – a jogos védelem és a végszükség esetein kívül – az e törvényben foglaltak szerint illeti meg*”.

A rendőrségi törvény szövegéből kiderül, hogy az 54. §-ban tételesen felsorolt eseteken túl jogos védelmi helyzetben és végszükségben is lehetséges van a rendőrnek a fegyverhasználatra. Miért ne illetné meg a rendőrt a jogos védelem, hiszen már az alaptörvény V. cikkében is szerepel, vagyis alkotmányos alapjogként fogható fel, hogy „*mindenkinek joga van a törvényben meghatározottak szerint a személye illetve tulajdona ellen intézett vagy ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához*”.

Jogos védelem során alkalmazott rendőri fegyverhasználat

E jogintézményt a 2013. július 1-jén hatályba lépő, a büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény jelentősen megváltoztatta, leginkább az úgynevezett szituációs jogos védelem bevezetésével, és némileg változtatta az úgynevezett klasszikus jogos védelem szövegét is, de erre a tanulmány keretei között nem térek ki.

Az úgynevezett klasszikus jogos védelemnél előforduló rendőri fegyverhasználat:

22. § (1) Nem büntetendő az a cselekmény, amely a saját, illetve más vagy mások személye, javai vagy a közérdek ellen intézett, illetve ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához szükséges.

E tanulmány készítésekor az elmúlt öt év rendőri fegyverhasználatát (összesen tíz eset) vizsgáltam meg. Az összes esetenél klasszikus jogos védelmi helyzet is fennállt, illetve az összes esetenél az Rtv. egyes más pontjai alapján is jogszerűnek minősítették a fegyverhasználatot. (Megjegyzem, a jogos vé-

delmi helyzet és egyes a törvényben felsorolt szituációk között átfedések észlelhetők, de erről majd az egyes szituációk elemzésénél írok részletesebben.)

A gyakorlatban rendőri fegyverhasználati jogot keletkeztető klasszikus jogos védelmi szituációk a következők:

- ha a rendőrt intézkedés során vagy szolgálatellátása során váratlanul támadják meg;
- más személyt ér támadás, akinek a védelmében fellép a rendőr;
- a felsorolt támadások a rendőr vagy a megtámadott személy élete, testi épisége ellen irányulnak.

A korábbi Btk. alapján sok esetben hibás jogalkalmazói (ügyészi, bírói) gyakorlat alakult ki abban a tekintetben, ahogyan a jogos védelmi helyzetek megítélésénél az arányosságot és a szükségességet vizsgálták. A kialakult hibás gyakorlat bizonyos esetekben az volt, hogy külön-külön vizsgálták a szükségességet és arányosságot. Az arányosság problémájának vizsgálata bizonyos esetekben oda vezetett, hogy mérlegre helyezték: milyen sérülés okozására terjedt ki a támadó szándéka, és milyen sérülést okozott ténylegesen az elhárító cselekmény. Ha az elhárító cselekmény irányába billent a mérleg nyelve a sérülés foka tekintetében, akkor az elsőfokú ítéletben túllépést állapítottak meg, míg végül a Legfelsőbb Bíróság a védekező javára döntött.⁷ Voltak olyan szélsőséges esetek is, ahol csupán a támadó és az elhárító eszközök között vetették össze, és az elhárító eszköz élet kioltására való alkalmassága alapján állapították meg a túllépést, vagy a jogos védelem hiányát.⁸

A kialakult hibás gyakorlatot egyébként a jogirodalom számos esetben bírálta⁹, míg végül az új Btk. hatálybalépése után 4/2013. BJE határozatában a Kúria rendezte a kérdést, és kijelentette, hogy „*a védekező cselekmény jogszerűségének egyetlen kritériuma a szükségesség*”.

⁷ Példa erre a BH 1996. 292. számú jogeset: „A jogos védelem esetében a szükségesség és az arányosság megítélésénél a jogtalanul támadó valóságos szándékára a megtámadott az objektív tények és a külső megjelenési formák alapján következtethet, ezért a támadó részéről az ölszere irányuló szándék közlése, majd a megtámadott nyakának megszorításával történő fojtogatása közben a támadónak a megölése nem értékelhető az elhárításhoz szükséges mérték túllépéseként, így a jogos védelem címén történő felmentés indokolt [Btk. 29. §, 166. § (1) bek., Be. 214. § (3) bek. c) pont].”

⁸ Jogos védelmi helyzet megállapításának téves mellőzése olyan esetben, amikor a vádlott az ellene pusztá kézzel intézett támadást eszköz (kés) használatával hárítja el. BH, 1990/367.

⁹ A teljesség igénye nélkül lásd Kónyáné Kutrucz Katalin: Szükséges-e az arányosság a jogos védelemhez? Magyar Jog, 1985/12., 875., 877. o., Blaskó Béla: A jogos védelem néhány elméleti és gyakorlati kérdése. Főiskolai Figyelő, 1992/2., 96. o.; Ujvári Ákos: A jogos védelem megítélésének elvi és gyakorlati kérdései. Doktori értekezés, 2008.

Amint arra egy korábbi tanulmányomban is hivatkoztam, a gyakorlatban a szükségesség vizsgálata jogos védelmi helyzetben azt jelenti, hogy „*első-sorban azt kell vizsgálni, hogy fennállt-e a jogtalan támadás ténye, amennyiben igen akkor a szükségesség már nem vitatható, a védekező jogos védelmi helyzetben volt. Innentől kezdve a túllépés szempontjából kell vizsgálni azt volt-e enyhébb védekezési módja a védekezőnek, amennyiben igen, azt tudatosan tette-e félre avagy ijedtségből, menthető felindulásból.*”¹⁰

Két alapkérdés szerint kell megkezdeni egy jogos védelmi helyzetben alkalmazott rendőri fegyverhasználat kivizsgálását:

- jogtalan támadás vagy azzal való közvetlen fenyegetés ténye fennállt-e;
- enyhébb védekezési mód kizárható volt-e.

A jogtalan támadás vagy azzal való közvetlen fenyegetés fennállásának megállapítása olyan ténykérdés, amelyet az intézkedő rendőr jelentéséből, a rendőr, a jelen lévő tanúk és az intézkedés alá vont személy meghallgatásával lehet tisztázni.

Felvetődik a kérdés: mi minősül jogtalan támadásnak, ami alapot adhat a jogos védelmi helyzet megállapításához?

A jogirodalom által kidolgozott meghatározások szerint a *jogtalan támadás* „*egyfajta pozitív kihatás, melyhez az ártás, illetve az ártással való fenyegetés képzetét fűzzük*”¹¹, olyan aktív magatartással valósítható meg¹², ami a létező állapot megváltoztatására irányuló erőszakos fellépés formájában jelentkezik.¹³ A bírói gyakorlat szerint jogos védelmi helyzet alapjául nemcsak aktív, hanem passzív emberi magatartás is szolgálhat, „*ha a passzív magatartás lényegében a leendő sértett(ek) részéről a már elkövetett bűncselekménynek további folytatását célozza, még akkor is jogtalan támadásnak minősül, ha az elhárítás pillanatában ez nem párosul aktív magatartással (vö. BH 1997.512)*”¹⁴.

Az aktív támadásokra lehet példa, ha az intézkedő rendőrt megtámadják intézkedés közben, vagy más személy ellen irányuló aktív támadással szemben – jogos védelemből – alkalmaz löfegyvert a rendőr.

Passzív magatartások ellen alkalmazható fegyverhasználatra lehet példa, ha az elkövető a sértett nyakához kést szorítva tart fogva valakit, akit végül egy rendőri fegyverhasználat tesz ártalmatlanná.

¹⁰ Zsigmond Csaba: Az új jogos védelem jogalkalmazói problémái és kérdései. Belügyi Szemle, 2014/7–8.

¹¹ Degré Lajos: Jogos védelem az anyagi büntetőjogban. Pestvidéki Ny., Vác, 1910, 277. o.

¹² Földvári József: Magyar Büntetőjog Általános Rész. Osiris Kiadó, Budapest, 1997, 137. o. [Osiris tankönyvek]

¹³ Finkay Ferenc: A Magyar Büntetőjog Tankönyve. Grill, 1914, 207–208. o.

¹⁴ Nagy Ferenc: i. m. 191. o.

A gyakorlatban a jogtalan támadások lehetnek a rendőr vagy más személy élete, testi épsége ellen irányuló közvetlen, intézett támadások, vagy azzal való közvetlen fenyegetések.

Az intézett támadások megállapítása a gyakorlatban nem okozhat különösebb nehézséget, hiszen egy személy elleni – testi sértés, emberölés, hivatalos személy elleni erőszak – már legalább kísérleti szakaszba jutott cselekménynek elhárítására irányul a fegyverhasználat mint jogos védelem.

Az intézett támadásokon kívül a közvetlenül fenyegető cselekmények is alapot adhatnak a jogos védelmi helyzet megállapításához. Az elmúlt öt évben keletkezett tíz fegyverhasználati esetből négyben közvetlenül fenyegető támadás elhárítására alkalmaztak a rendőrök fegyvert.

A felsorolt esetekben a támadás még nem volt intézett, azonban a jogtalan támadás ténye *közvetlen fenyegetésként* volt értékelhető, így mindegyik esetben jogszerű volt a fegyverhasználat. A közvetlenül fenyegető támadás tényére mindegyik esetben utalt az, hogy az elkövető élet kioltására alkalmas eszközt (fegyver, fegyvernek látszó tárgy, szűrőeszköz) tartott a kezében, és a támadást megelőző körülmények (például az elkövető közlései) utaltak arra, hogy azt használhatja. A közvetlenül fenyegető támadások elhárítására alkalmazott fegyverhasználati eseteknél a vizsgálat során a jogos védelem megállapításához támpontot nyújthat az a tény, ha a támadónál az ímént említett, az élet kioltására alkalmas eszköz volt, amelynek alkalmazását a rendőri fegyverhasználat akadályozta meg.

A következő alapkérdés jogos védelmi fegyverhasználat esetén annak tisztázása, hogy *enyhébb elhárítási mód* – azaz enyhébb kényszerítő eszköz – alkalmazása *kizárható volt-e* az adott helyzetben. Ha egyértelműen lett volna lehetőség enyhébb kényszerítő eszköz alkalmazására, ehelyett a rendőr mégis fegyvert használt, akkor a jogos védelmi helyzetben minőségbeli túllépés állapítható meg, és a fegyverhasználat nem tekinthető jogszerűnek. A túllépés egyébként a fegyverhasználati alapelveknél kifejtett arányosságot is sérti.

Testi kényszer és bilincs alkalmazásának kizárását támaszthatja alá az a tény, ha a támadó egyértelműen erőfölényben volt, és a rendőr ezekkel a kényszerítő eszközökkel nem tudta volna a támadást elhárítani.¹⁵

¹⁵ A rendőrség szolgálati szabályzatáról szóló 30/2011. (IX. 22.) BM rendelet 40. § szerint: „A megfogás, a leszerelés, az elvezetés vagy más, a rendőr által fizikai erőfelfejtéssel alkalmazott, valamely cselekvésre vagy cselekvés abbahagyására irányuló kényszerítés (a továbbiakban: testi kényszer) akkor alkalmazható, ha a rendőri erőfölény vagy az intézkedés alá vont személy állapota, magatartása folytán a rendőri intézkedés eredményessége ezzel biztosítható.”

Kizárhatja továbbá az enyhébb kényszerítő eszköz alkalmazását az azonnali beavatkozás szükségessége, vagyis csak azonnali rendőri fegyverhasználatlal akadályozható meg, hogy a jogtalan támadó életet oltson ki. A gyakorlatban erre a szituációra tipikus példa, ha a jogtalan támadó lőfegyverrel vagy más, az élet kioltására alkalmas eszközzel hajtja végre a támadást, vagy azal közvetlenül fenyeget. Ilyen esetekben a fenyegetés súlyosságára, az eszköz veszélyességére tekintettel nem kerülhet sor más kényszerítő eszköz alkalmazására, hanem közvetlenül lőfegyver alkalmazható. Az általam vizsgált esetek közül csupán egy esetben volt lehetőség enyhébb kényszerítő eszköz alkalmazására. Az intézkedő rendőr testi kényszer és vegyi eszköz alkalmazásával próbálta a jogtalan támadást elhárítani, mivel azonban ez eredménytelen volt, ezért a legsúlyosabb kényszerítő eszközt kellett alkalmaznia.

A szituációs jogos védelemnél alkalmazott rendőri fegyverhasználat

Az új Btk. 2013. július 1-jétől vezette be ezt a jogintézményt. A szituációs jogos védelemmel a rendőr rendkívül bizonytalan helyzetbe került. Az új Btk. és a szituációs jogos védelem bevezetésével egyidejűleg nem igazították a megváltozott jogi környezethez a rendőri fegyverhasználatot.

A hatályos Btk. szerint:

(2) A jogtalan támadást úgy kell tekinteni, mintha az a védekező életének kioltására is irányult volna, ha

- a) azt személy ellen*
 - aa) éjjel,*
 - ab) fegyveresen,*
 - ac) felfegyverkezve vagy*
 - ad) csoportosan*

követik el,

- b) az a lakásba*
 - ba) éjjel,*
 - bb) fegyveresen,*
 - bc) felfegyverkezve vagy*
 - bd) csoportosan*

történő jogtalan behatolás, vagy

- c) az a lakáshoz tartozó bekerített helyre fegyveresen történő jogtalan behatolás.*

Szituációs jogos védelmi helyzetben a rendőrt vagy más személyt az *a)* pontban meghatározott szituációkban éri személy elleni jogtalan támadás. A *b)* pont esetén a jogtalan behatolás során tanúsított támadás minősül élet elleni támadásnak a felsorolt szituációkban, illetve a *c)* pont esetén a lakáshoz tartozó bekerített helyre fegyveresen való behatolás során elkövetett jogtalan támadás tekinthető élet elleni támadásnak. Ezekben az Rtv. alapján elvileg fegyverhasználat illeti meg a rendőrt, azonban számos gyakorlati kérdés vetődik fel.

Az *a)* szerinti szituációknál sem a Btk. szövege, sem más jogszabály nem határozza meg vagy sorolja fel, mely magatartások minősülhetnek olyan személy elleni jogtalan támadásnak, amelyek a szituációs jogos védelmi helyzetet megalapozhatják. Jogalkalmazói probléma, hogy ezek azonosak-e a Btk. (Értelmező rendelkezések 459. § 26. pont) szerinti személy elleni erőszakos bűncselekményekkel.

A Btk. 459. § i) pont szerint például a hivatalos személy elleni erőszak¹⁶ is személy elleni bűncselekménynek minősül. Abban az esetben, ha ezt az értelmezést követjük, minden olyan esetben fennáll a rendőr fegyverhasználati joga, ha az intézkedő rendőr sérelmére a felsorolt szituációkban (például éjjel, vagy csoportosan) hivatalos személy elleni erőszakot követnek el.

Fegyverhasználat vizsgálatakor feltétlenül szükséges a hivatkozott tényállás elkövetési magatartásainak gyakorlati értelmezése, és ezek vizsgálata is okozhat problémás helyzetet.

A hivatalos személy elleni erőszak mint személy elleni cselekmény

Jogszerű eljárásában erőszakkal vagy fenyegetéssel akadályoz elkövetési alakzat: *„Az akadályozás olyan tevékenység amelynek következtében a hivatalos személy nem tudja tovább folytatni a hivatalos eljárását. Az akadályozás megnyilvánulhat a mozgás, továbbjutás, valaminek a megléte korlátozásában, a korlátozás időtartama közömbös. Az akadályozás erőssége sem befolyásolja a cselekmény minősítését: megvalósul a cselekmény olyan eset-*

¹⁶ Btk. 310. § (1) „Aki hivatalos vagy külföldi hivatalos személyt

a) jogszerű eljárásában erőszakkal vagy fenyegetéssel akadályoz,

b) jogszerű eljárásában erőszakkal vagy fenyegetéssel intézkedésre kényszerít, vagy

c) eljárása alatt, illetve emiatt bántalmaz,

büntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

ben is, amikor az akadályozás a hivatalos személy erőteljesebb, határozottabb fellépésével elhárítható lett volna.”¹⁷

A joggyakorlat által megkívánt fontos feltétel, hogy az akadályozó cselekmény csak aktív magatartással valósítható meg, tehát a rendőri felszólításra valaminek a meg nem tétele nem valósítja meg a cselekményt. Az intézkedő rendőr karjának megragadása, elhúzása, eltolása már megvalósíthatja az erőszakkal akadályozás elkövetési magatartását.¹⁸ Fontos gyakorlati feltétel, hogy a rendőr akadályozása erőszakkal vagy fenyegetéssel történjen.¹⁹

A Legfelsőbb Bíróság kifejtette: *„Az erőszak fogalmát a törvény nem határozza meg. A bírói gyakorlat értelmében az erőszak fizikai erő kifejtéssel történő közvetlen vagy dolog által közvetített személy ellen irányuló tudatos meghatározó jellegű ráhatás, amelyet a konkrét eset összes körülményének figyelembevételével kell vizsgálni és megítélni.”*

A BH 2005. 339. számú jogesetnél az intézkedés alá vont személy anélkül, hogy a rendőr felé fordult volna, a dzsekijét dobta az intézkedő rendőr arcába azért, hogy elfuthasson, és kivonja magát az intézkedés alól. A Legfelsőbb Bíróság nem állapította meg az akadályozással elkövetett hivatalos személy elleni erőszakot, mivel álláspontja szerint *„a terhelt magatartása nem volt támadó jellegű, a sértettet veszélyhelyzetbe nem hozta. A terhelt által a dzseki eldobásakor alkalmazott egyetlen mechanizmusú fizikai erő kifejtés intenzitása, az erő kifejtéssel közvetítő dolog súlya, jellege és annak alkalmazási módja, a sértettre gyakorolt nem meghatározó, jelentéktelen hatása nem érte el az erőszaknak azt a fokát, amelyet a bírói gyakorlat az erőszakkal elkövetéshez megkíván. Viszont kétségtelenül alkalmas volt arra, hogy a sértett figyelmét elvonja és rövid időre jogszerű intézkedésében akadályozza. A terhelt szándéka is erre irányult, célja az volt, hogy az eljárás alól kivonja magát, hogy elmeneküléséhez időt nyerjen.”*

A jogeset is mutatja, hogy a gyakorlatban mind a közterületi intézkedés során, mind a parancsnoki kivizsgáláskor nehéz lesz mérlegelni, milyen szín-

¹⁷ Erdősy Emil – Földvári József – Tóth Mihály: Magyar büntetőjog Különös Rész. Rejtjel Kiadó, Budapest, 1997, 224. o.

¹⁸ Lásd a BH 1999. 437. számú ügy. A Legfelsőbb Bíróság kifejtette: A hivatalos személy elleni erőszak büntette megvalósul, ha az elkövető – akár közvetlen, akár közvetett formában – aktívan ellenszegülve, testi erő kifejtéssel gátolja, nehezíti, vagyis akadályozza a hivatalos személyt a jogszerű intézkedés megtételében [Btk. 229. § (1) bek.]. Ennél az esetnél az intézkedés alá vont személy megragadta az intézkedő rendőr ruháját, majd ellökte. A Legfelsőbb Bíróság szerint ez a magatartás „az erőszakkal akadályozás tényállási fordulatot kimeríti”.

¹⁹ „Hivatalos személy elleni erőszak büntette – a hivatalos személy jogszerű eljárásában való akadályozásával – akkor valósul meg, ha az akadályozás erőszakkal vagy fenyegetéssel történik [1978. évi IV. törvény 229. § (1) bek. I. ford.]” BH, 2005/339.

tű erőszak alkalmas arra, hogy akadályozással elkövetett hivatalos személy elleni erőszak megállapítható legyen, és a situációk fennállása esetén akár a legsúlyosabb kényszerítő eszköz alkalmazásának lehetőségét is megnyissa. Erőszakkal akadályozással elkövetett hivatalos személy elleni erőszak fennállását állapították meg olyan esetben, amikor az intézkedő hivatalos személy (ennél a jogesetnél halór) az intézkedés alá vont személy gépkocsival való helyszínről távozásának megakadályozása céljából a gépkocsi csomagtartójára ugrott, és az intézkedés alá vont így indult el.²⁰

Jogszerű eljárásban erőszakkal vagy fenyegetéssel intézkedésre kényszerítés: *„A passzív hivatalos személy az alaki szabályoknak megfelelő olyan aktív tevékenységet fejt ki, intézkedik, amelynek anyagi jogi szabályai egyébként nem állnak fenn. A hivatalos személy olyan jogilag értékelt tevékenységet kénytelen kifejteni, amely nem az ő, hanem az elkövető akaratának felel meg. E körben is érvényes, hogy az engedelmség megtagadása, a passzív ellenállás nem intézkedésre kényszerítés.”*²¹

*„Nem minősíthető intézkedésre kényszerítésnek az az eset, amikor az ajtó ki nem nyitása miatt arra kényszerül a hivatalos személy, hogy azt felnyissa vagy betörje.”*²²

Az eljárása alatt, illetve emiatt bántalmaz elkövetési alakzat – a leggyakrabban előforduló formája a hivatalos személy elleni erőszaknak, ha az intézkedő rendőrt eljárása alatt bántalmazzák. A bántalmazás a kialakult jogi gyakorlat szerint *más testének szándékos jogellenes és célzatos érintése. A jogtudomány egyes művelői „a célzatos érintés helyett erőszakos jellegű behatást kívánnak meg”*²³. A kialakult bírói gyakorlat szerint nem szükséges, hogy a bántalmazás következtében testi sérülés is keletkezzen.²⁴

Gyakorlatilag az intézkedő rendőr meglökése, meglegyintése, de tárgyak szándékosan a rendőr felé dobása²⁵, vagy akár a testére mért igen csekély erejű ütés is alkalmas lehet a hivatalos személy elleni erőszak megállapítására. Ha ilyen esetekre a situációs jogos védelemnél megfogalmazott valamely feltétel fennállásakor kerül sor, ismét felvetődik a rendőri fegyverhasználat problémája.

20 Lásd BH, 2004/129.

21 Belovics Ervin – Molnár – Sinku Pál: Büntetőjog Különös Rész. HVG ORAC Kiadó, Budapest, 2002, 263. o.

22 Erdősy Emil – Földvári József – Tóth Mihály: i. m. 224. o.

23 Uo. 216. o.

24 Lásd Blaskó Béla: A hivatalos személy elleni erőszak elméleti kérdései. Belügyi Szemle, 1990/6., 18. o.

25 A már hivatkozott BH, 2005/339. számú ügyben a dszekijét az intézkedő rendőr arcába dobó személy cselekményét – az eset összes körülményének figyelembevételével – a Legfelsőbb Bíróság nem értékelte támadó jellegűnek.

Még nagyobb nehézséget okozhatnak a gyakorlatban a szituációs jogos védelmi helyzeteknél a Btk.-ban megfogalmazott *közvetlenül fenyegető támadások* esetei.

Valamely körülmény fennállása esetén a rendőr felé irányított fenyegető kézmozdulat elvben megalapozhatja a rendőri fegyverhasználatot is.

A bűncselekmény elkövetési ideje, motívuma

A hivatalos személy elleni erőszak büntetvény vizsgálatakor feltétlenül tisztázni kell az elkövetési időt, illetve az *eljárása miatt* elkövetési mód esetén a cselekmény motívumát. Tisztázni kell, hogy a rendőr elleni támadásra a rendőr *jogszerű eljárásában, jogszerű eljárása alatt vagy amiatt* került-e sor. Ha nem a hivatkozott időtartamban, vagy nem a hivatkozott ok miatt (eljárása miatt), a hivatalos személy elleni erőszak nem állapítható meg. Itt jegyezném meg, ha *nem jogszerű eljárás során vagy jogszerű eljárás miatt ellene irányuló támadás elhárítása során használ a rendőr fegyvert*, a fegyverhasználat nem értékelhető rendőri fegyverhasználatként, és nem az erre vonatkozó szabályok alapján kell eljárni.

Jogszerű eljárás

Jogszerű eljárásban vesz részt a rendőr, amikor valamelyik, a rendőrségi törvényben foglalt rendőri intézkedést hajtja végre²⁶, vagy más jellegű szolgálati feladatot lát el: például személyőrzés, átkísérés, vagy akár bűnügyi nyomozóként a büntetőeljárás törvényben foglalt valamely nyomozati cselekmény (például kihallgatás, házkutatás, felismerésre bemutatás stb.).

Kijelenthető, hogy nem minden esetben csupán a konkrét rendőri intézkedések vagy nyomozati cselekmények végrehajtása jogszerű eljárás. Minden szolgálatban lévő rendőr jogszerűen jár el anélkül, hogy konkrét intézkedést vagy nyomozati cselekményt hajtana éppen végre. A Legfelsőbb Bíróság egyik eseti döntésében leszögezte: *„A hivatalos személyt nemcsak a szó szoros értelmében vett közhatalmi tevékenységének a kifejtése során illeti meg a fokozott büntetőjogi védelem, hanem általában a szolgálata (munkaideje) alatt, amikor felkészül, illetve készenlétben áll az esetleges intézkedésre, és az*

²⁶ Lásd az Rtv. V. fejezetében felsorolt intézkedéseket.

ellene irányuló – erőszakkal vagy fenyegetéssel történő – ráhatás akadályozza a tervezett vagy szükségessé váló intézkedés megtételét (Btk. 229. §).’’²⁷

A gyakorlatban a járőrökcsiben ülő járőrök ellen intézett váratlan támadás vagy az őrszolgálatot ellátó rendőr leütése is hivatalos személy elleni erőszaknak minősül, holott konkrét rendőri intézkedést – konkrét közhatalmi tevékenységet – nem végeznek. Kijelenthető, hogy a rendőrt védi a büntető törvénykönyv akkor is, ha a munkaideje alatt szolgálatban van. Érdekes gyakorlati kérdésként vetődik fel, hogy a szolgálatban lévő, de munkaközi szünetet töltő rendőr ellen irányuló támadás is hivatalos személy elleni erőszaknak minősül-e. Állásontom szerint az idézett BH alapján igen. Konkrét gyakorlati példaként fordulhat elő, ha a járőr tevékenységet ellátó rendőrök munkaközi szünetben egyenruhában térnek be ebédelni, amikor is támadás éri őket.

Gyakorlati kérdésként vetődhet fel az intézkedés jogszerűségének kérdése. A jogszerűtlen intézkedés is élvezhet büntetőjogi védelmet.²⁸ A probléma megítélése szempontjából különbséget kell tenni az eljárás anyagi és eljárásjogi (alaki) jogszerűtlensége között.²⁹ Anyagi jogi szempontból jogszerűtlen intézkedés esetén a rendőr elleni támadás szintén hivatalos személy elleni erőszaknak minősülhet. Ugyanis az ilyen jellegű intézkedések ellen az Rtv. alapján utólag panaszt nyújthat be az intézkedés alá vont személy, az intézkedés során nem támadhatja meg a rendőrt. Például valakinek hanyagságból nem vonják vissza a körözését, és ezért előállítják. Az előállítás során köteles magát a rendőri intézkedésnek alávetni, holott anyagi jogi szempontból nem jogszerű az intézkedés.

Ellenben az eljárásjogilag kirívóan jogtalan intézkedések nem részesülnek büntetőjogi védelemben. Például ittasan intézkedik a rendőr, ennek során az intézkedés alá vont személy erőszakkal próbálja a rendőrt magától távol tartani. A kirívóan jogellenes cselekmények erőszakkal és fenyegetéssel is akadályozhatók. Az ilyen kirívóan jogtalan intézkedés során alkalmazott fegyverhasználat nem minősíthető jogszerűnek.

A Btk. nemcsak a rendőr hivatalos eljárása alatt elkövetett hivatalos személy elleni erőszakot rendeli büntetni, hanem azokat a cselekményeket is, amelyekre a rendőr jogszerű eljárása miatt kerül sor. Konkrét gyakorlati példája ennek, ha a szolgálatban nem lévő rendőrt utólag valamely szolgálati feladatával kapcsolatban bosszúból bántalmazták.

²⁷ Lásd BH, 1995/620.

²⁸ Rtv. 19. §. „A rendőri intézkedés során annak jogszerűtlensége nem vonható kétségbe, kivéve, ha a jogszerűtlenség mérlegelés nélkül, kétséget kizáróan megállapítható.”

²⁹ Erdősy Emil – Földvári József – Tóth Mihály: i. m. 226. o.

A garázdaság mint a személy elleni bűncselekmény problémája

Ugyancsak jogalkalmazói kérdésként vetődik fel, ha a jogos védelemnél megfogalmazott személy elleni erőszak fogalmának értelmezésekor a *Btk. 459. §* *Értelmező rendelkezéseket* tekintjük alapnak, az ott található felsorolásból a garázdaság tényállása kimaradt. Pedig tipikus eset lehet például, hogy a rendőrt éjszakai szolgálat ellátása során egy garázdasághoz irányítják. A kitérő rendőrt egy éppen zajló verekedés fogadja, amelyben az egyik fél bántalmaz egy másikat. A helyzet adott, mégis felvetődik a kérdés, hogy a garázdaság a situációs jogos védelmi helyzetet megalapozó személy elleni cselekménynek minősül-e, tehát alkalmazhat-e a rendőr löfegyvert a támadás elhárítására, a garázda cselekmény megszakítására.

Az egyes szituációk értelmezési problémái

A másik jogalkalmazói probléma a *Btk.* szövegben szereplő *éjjel* fogalmának az értelmezése. Mikortól számíthatjuk az éjjelt? A Kúria jogegységi határozata a korábbi büntetőjog-alkalmazás gyakorlatára hivatkozik: „*Az éjjel fogalmára sem az új, sem a korábbi Btk. nem ad meghatározást, azonban a magánlaksértés ítélkezési gyakorlata ennek a napszaknak az értelmezését kialakította, országosan egységesen kezeli, és nincs olyan ok, amely miatt attól eltérni kellene, tehát az a jogos védelem új rendelkezéseinél is változatlanul irányadó.*”³⁰

A hivatkozott ítélkezési gyakorlatot a korábbi *Btk.* kommentárja alapozta meg. A kommentár a magánlaksértésnél így definiálta az éjjel fogalmát: „*A gyakorlat általában a 23 óra és 05 óra közötti elkövetést tekinti éjjeli időpontnak.*”

Gyakorlati kérdés, hogy megállapítható-e a situációs jogos védelem, és a jogszerű fegyverhasználat abban az esetben, ha a rendőr éjjelkor, Budapest belvárosában egy jól kivilágított, forgalmas helyen hárít el egy jogtalan támadást, viszont nem állapítható meg, ha télen 19 óra körüli időben – amikor már sötét van –, egy kihalt külvárosi részen kell fegyvert használnia ellene vagy más személy ellen intézett garázda jellegű támadás elhárítására.

Mit tekintsen irányadónak az intézkedő rendőr, vagy a fegyverhasználat után a rendőr parancsnoka? Erre sem a hatályos jogszabályok, sem a kialakult joggyakorlat nem ad választ.

³⁰ Részlet a Kúria 4/2013. BJE határozatából.

A szituációs jogos védelem *a)* pontban felsorolt további – fegyveresen, felfegyverkezve, csoportosan – fogalmakat a jogalkotó egyértelműen megfogalmazza a Btk. 459. §-ában, ezeknek a fennállása esetén nem vetődhet fel jogértelmezési probléma. A fegyveresen, felfegyverkezve elkövetett támadások esetén egyébként az Rtv. 54. § (1) bekezdésének d) és i) pontjai alapján is megállapítható a fegyverhasználat jogossága.

Gyakori eset, hogy éjjel intézkednek rendőrök. Hogyan értékelhető, ha valaki egy éjszakai rendőri intézkedés során hirtelen mozdulattal a zsebéhez kap, vagy más hirtelen, fenyegető jellegű mozdulatot tesz a rendőr felé, és a rendőr ezt közvetlen fenyegetésként értékelve fegyvert használ? A szituációs jogos védelem feltételei adottak: éjjel, személy elleni irányuló közvetlenül fenyegető támadásként értékelhető, mely esetben a szituációs jogos védelem szabályai szerint a támadás élet ellen irányuló közvetlen fenyegetésnek tekinthető. Az Rtv. felhatalmazást ad a fegyverhasználatra.

Éjszakai rendőri intézkedések során a vázolt szituáció gyakran előfordul, ezért egyáltalán nem kizárható, hogy a rendőrök ilyen helyzetben fegyvert használnak. Hogyan értékeli a parancsnok? Jogszerűnek a szituációs jogos védelem alapján, vagy jogszerűtlennek. Akármelyiket választja, teljesen bizonytalan helyzet alakulhat ki, mind a rendőrök, mind az állampolgárok oldaláról. Az értékeléskor nyilvánvalóan figyelemmel kell lenni az Rtv. 15. §-ában foglalt arányosság követelményére is.³¹ Az arányosság alapján való mérlegelés viszont ellentmond a bevezetett új jogintézmény jogpolitikai indokainak, hiszen pontosan azért vezették be a szituációs jogos védelem jogintézményét, hogy a szituációk fennállása esetén mérlegelés nélkül elismerje a támadás elhárításának jogosságát, vagyis a jogalkotó által veszélyesnek ítélt helyzetekben zajló támadások minden esetben korlátozás nélkül elháríthatók legyenek³², és az elhárító cselekmény után ne legyen mérlegelés, ne induljon büntetőeljárás.³³

31 Rtv. 15. § (2) „Több lehetséges és alkalmas rendőri intézkedés, illetőleg kényszerítő eszköz közül azt kell választani, amely az eredményesség biztosítása mellett az intézkedéssel érintette a legkisebb korlátozással, sértüléssel vagy károkozással jár.”

32 Az új Btk. miniszteri indoklása szerint: „a jogszerű támadás körülményei megteremtik a lehetőséget a védekezés szükségességének túllépésére”. Ezt kiegészítve Tóth Mihály megjegyzi: „valójában a rendelkezés nem túllépésre ad felhatalmazást, hanem a szükségesség mértékének felülvizsgálata alól ad felmentést”.

33 „Az új törvény a jogos védelmet, a büntethetőséget kizáró vagy korlátozó okok között objektív büntethetőségi akadályként kezeli, amikor a jogos védelem során megvalósított cselekményt »nem büntetendőnek« tekintti... A büncselekmény hiánya olyan büntetőeljárás akadály, amelynek hivatalból történő észlelése nemcsak a már megindított büntetőeljárás megszüntetését, vagy bírósági szakban felmentő ítélet hozatalát kell eredményezze, de elejét veheti annak is, hogy a védekező egyáltalán büntetőeljárás hatálya alá kerüljön.”

A Btk. 22. § b) pontban felsorolt szituációk fennállásakor, vagyis amikor a lakásba történő jogtalan behatolás

- éjjel;
- fegyveresen;
- felfegyverkezve;
- vagy csoportosan történik, ezekben az esetekben szintén alkalmazhat a rendőr fegyvert.

A Kúria 4/2013. BJE határozata kifejti: „*A lakásba történő jogtalan behatolás, maga a jogtalan támadás, mely azonban kizárólag aktív magatartással valósítható meg. Nem alapozza meg ezt a jogos védelmi helyzetet, ha a lakásba jogszerűen bejutó személy utóbb a lakást felszólítás ellenére nem hajlandó elhagyni.*”

Az idézett törvényi rendelkezés az Rtv. 39. § (1) bekezdésének b) pontjában megfogalmazott helyzetben³⁴ vetheti fel a rendőri fegyverhasználat lehetőségét, vagyis amikor valaki úgy hatol be másnak a lakásába, hogy azzal bűncselekményt valósít meg, és a rendőr ilyen szituációban intézkedik (lakásbetörés vagy magánlakásértés elkövetése).

A Btk. szövege és a Kúria idézett jogegységi határozata alapján kijelenthető, hogy gyakorlatilag egy már folyamatban lévő betörés elkövetőjével szemben alkalmazható lőfegyver.

A gyakorlati problémák további taglalása előtt először is a Btk. által használt fogalmak kapcsán felvetődő értelmezési problémákra érdemes kitérni.

A szituációs jogos védelemnél a lakás fogalmát a Btk. nem határozza meg. Felvetődik a kérdés, hogy a Btk. által használt lakás fogalma azonos lehet-e a rendőrségi törvény *Értelmező rendelkezésben* megfogalmazott magánlakás fogalmával egy rendőri intézkedés szempontjából.

Az Rtv. szerint magánlakás „*a lakás (üdülő, nyaraló vagy a lakás céljára használt egyéb helyiség, létesítmény, tárgy), az ahhoz tartozó nem lakás céljára szolgáló helyiség, létesítmény, bekerített terület*”. A büntetőjogi jogirodalom szerinti lakásfogalom: „*Lakás: minden olyan zárt hely, amely rendeltetésszerűen emberek tartózkodási helyeül és rendszeres szállásául szolgál. A definíció fogalmi elemei konjuktívak, vagyis bármelyik feltétel hiánya esetén büntetőjogi értelemben lakásról nem lehet szó. A rendeltetésszerűségnek determináló jelentősége van, mert pl. az istálló abban az esetben sem minősül*

³⁴ Az Rtv. 39. § b) pontja szerint a rendőr magánlakásban intézkedik: „bűncselekmény elkövetésének megakadályozása, megszakítása vagy büntetőeljárás terheltjének elfogása és előállítására céljából”.

lakásnak – épp az eltérő rendeltetése miatt – ha alkalmoszerűen, avagy nagy gyakorisággal éjjeli szálláshelyként szolgál.”³⁵

A gyakorlatban értelmezhető úgy a törvény, hogy például egy éjjeli lakásbetörés elkövetőjével szemben a situációs jogos védelem alapján megilleti a fegyverhasználat a rendőrt. Felvetődik a kérdés: ha egy üzletben tartózkodnak betörők éjjel, a rendőrt nem illeti meg a fegyverhasználat?

Gyakran előfordul, hogy a rendőröket olyan helyzethez irányítják, ahol bérlő-tulajdonos közötti jogvita alakult ki egy lakásban. Például ha a lakás tulajdonosa nem a Ptk.-ban, illetve a bérleti szerződésben meghatározott módon gyakorolja a jogait, és ezzel szükségtelenül háborítja a bérlőt a lakás használatában, és erre éjjel kerül sor, a Btk.-ban megfogalmazott situációs fennállnak (éjjel, magánlakásba való jogtalan behatolással követik el a bűncselekményt). A Btk. és az Rtv. értelmezése alapján a situáció rendőri fegyverhasználatot is megalapozhat. Az ilyen situációknál utólag az eset többnapos elemzésével is rendkívül bonyolult eldönteni, hogy a lakás tulajdonosa jogosan vagy jogtalanul hatolt be erőszakkal a saját tulajdonát képező, de a bérlő által birtokolt lakásba. A helyszínen intézkedő rendőröknek a pillanat törtsze alatt kell dönteniük.

A Btk. a situációs jogos védelemnél *a lakáshoz tartozó bekerített helyre fegyveresen törtető jogtalan behatolás* esetét is élet elleni támadásnak tekinti, tehát ilyen helyzetekben is felvetődik a fegyverhasználat.

Már vázoltam a lakás fogalmi meghatározásait. Gyakorlatilag az előbbiekben felrajzolt lakásfogalmat fedő helyiségekhez tartozó bekerített helyekre való fegyveres behatolás élet elleni támadásnak minősül. Ha valaki kertbe fegyveresen hatol be, a Btk. alapján élet elleni támadást követ el, vagyis ez a situáció is fegyverhasználatot alapozhat. Hozzáfűzöm, az Rtv. más rendelkezései alapján [Rtv. 54. § (1) bekezdés d) és i) pontja] is felvetődik a fegyverhasználat.

Rendőri fegyverhasználat végszükségben

Az Rtv. (52. §), illetve a hatályos Btk. alapján a rendőri fegyverhasználatra végszükségben is sor kerülhet. A végszükséget a büntető törvénykönyv a következők szerint szabályozza:

³⁵ Belovics Ervin – Molnár – Sinku Pál: i. m. 146–147. o.

„23. § (1) Nem büntetendő annak a cselekménye, aki saját, illetve más személyét vagy javait közvetlen és másként el nem hárítható veszélyből menti, vagy a közérdek védelme érdekében így jár el, feltéve, hogy a cselekmény nem okoz nagyobb sérelmet, mint amelynek elhárítására törekedett.

(2) Nem büntetendő, aki azért okoz nagyobb sérelmet, mint amelynek elhárítására törekedett, mert ijedségből vagy menthető felindulásból nem ismeri fel a sérelem nagyságát.

(3) Nem állapítható meg végszükség annak javára, akinek a veszély előidézése felróható, vagy akinek a veszély vállalása foglalkozásánál fogva kötelessége.”

A végszükség olyan veszélyhelyzet, ahol a veszélyforrás véletlenül keletkezett, vagy más személy által teremtett, és valaki a végszükségi helyzetben lévő személy mentése érdekében vagy más személy érdekében valamilyen bűncselekményt követ el.

Ha rendőri fegyverhasználat szemszögéből nézzük, a Btk. látszólag nem teszi lehetővé a rendőr számára végszükségi helyzetben a fegyverhasználatot, hiszen a (3) bekezdés szerinti rendelkezés a rendőrré is vonatkozik, mivel a rendőrnek a veszély vállalása foglalkozási kötelessége. Az Rtv. és a Btk. ellentmondásosnak tűnik, az ellentmondást csak a jogirodalom segítségével hívásával oldhatjuk fel.

Szikinger István álláspontja szerint a rendőrnek csak a saját érdekében alkalmazott lőfegyver használata nem lehet alapja a végszükség megállapításának, más érdekében történt lőfegyverhasználat esetén viszont megengedhetőnek tartja.³⁶ Ezt az álláspontot erősíti az Alkotmánybíróság 9/2004. (III. 30.) határozatának indokolásában kifejtett álláspontja is.³⁷

A gyakorlatban az Rtv. és a Btk. által megfogalmazott arányosságot³⁸ is figyelembe véve más érdekében is csak olyan veszélyhelyzetekben képzelhető el a rendőri fegyverhasználat, ha a mentett személy vagy személyek életének megmentése, vagyis életveszély elhárítása érdekében van szükség rá, hiszen a rendőri fegyverhasználat élet ellen irányuló kényszerítő eszköz. Eből következően csupán vagyoni javak végszükségi helyzetben való megvédelése érdekében nem indokolt a fegyverhasználat.

³⁶ Szikinger István: Rendőrség a demokratikus jogállamban. Sik Kiadó Kft., Budapest, 1998, 144. o.

³⁷ „... a rendőri élethivatás részét képezi a veszélyhelyzetek vállalása, amelynek során saját élete védelme érdekében a végszükségre nem hivatkozhat”.

³⁸ A Btk. szerint akkor hivatkozhat valaki végszükségre, ha „a cselekmény nem okoz nagyobb sérelmet mint aminek elhárítására törekedett”, illetve az Rtv. generális szabálya szerint „A rendőri intézkedés nem okozhat olyan hátrányt, amely nyilvánvalóan nem áll arányban az intézkedés törvényes céljával”.

A gyakorlatban legvalószínűbb, hogy fegyverhasználatra végszükségi helyzetben akkor kerülhet sor, ha katasztrófa helyzetben (tűz, árvíz) a mentési folyamatokat akadályozó személyt kell ártalmatlanná tenni. Előfordulhat olyan helyzetben is, ha valakit életveszélyes állapotban kell sürgősen kórházba szállítani, amit valaki szándékosan akadályoz.

Összességében tehát a gyakorlatban végszükségi helyzetben alkalmazott rendőri fegyverhasználat parancsnoki vizsgálatok a jogszerűség szempontjából vizsgálendő, hogy a rendőr egyrészt más személy másrészt életének megmentése céljából, a kialakult konkrét életveszély elhárítása céljából alkalmazott-e löfegyvert. Jogszerűség szempontjából mindkét feltételnek fenn kell állnia.

IRODALOM

Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: Büntetőjog Különös Rész. HVG ORAC Kiadó, Budapest, 2002

Blaskó Béla: A hivatalos személy elleni erőszak elméleti kérdései. *Belügyi Szemle*, 1990/6.

Buzás Gábor: Közigazgatás – rendészet – rendőri intézkedés. PhD-értékezés. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Pécs, 2010

Degré Lajos: Jogos védelem az anyagi büntetőjogban. Pestvidéki Ny., Vác, 1910

Erdősy Emil – Földvári József – Tóth Mihály: Magyar büntetőjog Különös Rész. Rejtjel Kiadó, Budapest, 1997

Finkey Ferenc: A Magyar Büntetőjog Tankönyve. Grill, 1914

Földvári József: Magyar Büntetőjog Általános Rész. Osiris Kiadó, Budapest, 1997 [Osiris tankönyvek]

Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó, Budapest, 2001

Nagy-Juhák István: A rendőr fegyverhasználati joga. BM Kiadó, Budapest, 1997

Szikinger István: Rendészet a demokratikus jogállamban. Sík Kiadó Kft., Budapest, 1998

Zsigmond Csaba: Az új jogos védelem jogalkalmazói problémái és kérdései. *Belügyi Szemle*, 2014/7–8.

Korábban hatályos jogszabályok

A közbiztonság szervezéséről szóló 1881. évi III. törvénycikk

A magyar királyi rendőrség fegyverhasználati jogáról szóló 1932. évi XIII. törvénycikk

1958. évi 22. tvr.

1963. évi 22. tvr.

22/1958. BM parancs

A rendőrség szolgálati szabályzatáról szóló 3/1995. (III. 1.) BM rendelet

A rendőrség szolgálati szabályzatáról szóló 62/2007. (XII. 23.) IRM rendelet
A büntető törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény

Hatályos jogszabályok

Magyarország Alaptörvénye

A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény

A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény

A fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény

A rendőrség szolgálati szabályzatáról szóló 30/2011. (IX. 22.) BM rendelet

3/2004. (III. 30.) AB határozat

4/2013. BJE határozat

BH, 1990/367.

BH, 1996/292.

BH, 1997/437.

BH, 2003/227.

BH, 2004/129.

BH, 2005/339.

EBH, 2007/1583.

BÓCZ ENDRE

A „konceptiós per” és az önkény

A könyvekhez hasonlóan a szavaknak is van saját sorsuk. A „*konceptiós per*” kifejezés például – emlékezetem szerint – viharos gyorsasággal vált annak idején pejoratív, szitokszószerű, népszerű és gyakran használt nyelvi fordulattá. Az ma is, holott erre a kifejezést alkotó szavak tárgyi jelentése nem adna alapot.

Ha a kifejezés eredetére visszagondolunk – hiszen vagyunk még olyanok, akik erre is emlékezhetünk –, elmondhatjuk, hogy egy hosszú történelmi múltra visszatekintő baljós intézménynek, a részben vagy teljesen alaptalan, és rendszerint *politikai indíttatású büntetőpernek* a jelölésére használatos. A múlt században az effajta magyarországi perek közvetlen mintái köztudomás szerint a sztálini tisztogatások idején folytatott szovjetunióbeli perek voltak. A Szovjetunió Kommunista Pártja XIX. kongresszusának zárt ülésén, egy „titkos” beszédben *Hruscsov* tartott róluk beszámolót, és ott – majd ennek nyomán az egész szovjet befolyási övezetben, így nálunk is – megkezdődött a mintájukra lefolyt hasonló bűnügyek felülvizsgálata. Magyarországon akkor a hivatalos megnevezésük „*államvédelmi per*” volt. A kor történetének elismert kutatója, *Zinner Tibor* emlékezete szerint *Domonkos József* (akkor éppen legfőbb államügyész) egy e felülvizsgálat során készített hivatalos iratában találkozott a „konceptiós per” kifejezéssel első ízben.¹ Aki e szavakat papírra vetette, bizonyára nem gondolta, hogy a szókapcsolatnak történelmi jövője lesz.

A történelmi helyzet, az akkoriban kialakult politikai légkör folytán a politikai hatalom képviselőinek is feltétlenül beszélniük kellett a nyilvánosság előtt a *jelenségről*, de a létező, közismert kifejezések – megbélyegző hangzásuk folytán – számukra *politikai okból* használhatatlanok voltak. Hallgatni viszont lehetetlen lett volna róla, és így a *Domonkos Józseftől* származó – *Talleyrand* szellemes felismerését („*a szavak arra valók, hogy elrejtésük a mondanivalót*”) maradéktalanul hasznosító – *eufemizmus* viharos gyorsasággal terjedt a politikai és közbeszédben, hiszen homályba borítja, hogy van-e,

¹ Zinner Tibor szíves szóbeli közlése, amelyet ezúton is hálásan köszönök. A „*konceptió*” szót önmagában – tehát szótári jelentésében, és nem a „*per*” főnév kontextusában – használták többen az ÁVH-nál, így maga Timár István ÁVH-ezredes, Péter Gábor helyettese is.

s ha van, merre keresendő a felelős. Kapóra jött azért is, mert beleillett a perspektívába: szovjet instrukciók nyomán *Berija* magyar megfelelőjét (és bizalmasát), az ÁVH vezetőjét, *Péter Gábort* 1953 elején már letartóztatták, és az ottani mintát követve, az ő nyakába szándékoztak varrni az „államvédelmi perek”-et. Ez meg is történt.² A blikkfangos kifejezést a sajtó gyorsan felkapta, és – történelmünk sajátos alakulása folytán – azóta is használatos, évtizedek óta nem veszített időszerűségéből. Így nem tartom érdektelennek szemügyre venni: mi jellemzi jogi értelemben a „konceptiós pereket”?

A „konceptiós per” jellemzése jogi nézőpontból

„A jog világában egyedül a bíróság jogosult annak megállapítására, történet-bűncselekmény, ki annak elkövetője, és egyedül a bíróság jogosult büntetés kiszabására. Ezt a követelményt foglalja össze a bírósági út kizárólagosságáról szóló elvi tétel, ami egyúttal azt is jelenti, hogy az állam büntető hatalmát gyakorló szerv egyedül a bíróság lehet” – írta *Király Tibor*.³

A továbbiakban kifejti: a történelem során sokféle bíróságnak nevezett képződmény jött létre, s manapság azt mondhatjuk, a bíróságot mint intézményt funkcióján túlmenően legalább három tulajdonság jellemzi: 1) meghatározott szervezete van; 2) ítélezésében független; és 3) szabályozott eljárásban működik. Axiómaszerű a büntetőeljárásban, hogy törvényes ítéletet csak olyan bíróság hozhat, amely e követelményeknek megfelel. Ha az első fokon eljáró bíróság az eljárási szabályokat súlyosan megsérti, a tényeket hibásan állapítja meg, vagy az anyagi büntetőjog szabályait helytelenül alkalmazza, az ítélete *semmis*.⁴ Mivel ezt a Be. nem egészen így írja elő, kifogásolhatók azok a rendelkezései – írja –, amelyek a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányában meghirdetett néhány elv megsértésének eljárásjogi következményeit szabályozzák.⁵ Hangot ad annak a véleményének, hogy az

² Lásd Zinner Tibor: „A nagy politikai affér” – a Rajk-Brankov ügy. Saxum Kiadó, Budapest, 2014. II. kötet, 384. és köv. o.

³ Király Tibor: A büntetőhatalom korlátai. Akadémiai székfoglaló előadás a MTA-n, 1988. április 29-én. In: Mezey Barna (szerk.): Szemelvények ötven év büntetőjogi és más tárgyú tanulmányaiból. ELTE ÁJK, Budapest, 2005, 217. o.

⁴ Uo. 219. o.

⁵ Uo. 219. o. A szerint ugyanis követelmény – egyebek mellett –, hogy a bíróság legyen független és pártatlan, a tárgyalás legyen nyilvános, a vádlott idejében kapjon tájékoztatást az ellene emelt vádról, legyen megfelelő ideje a védelem előkészítésére, és az általa választott védővel való érintkezésre, ne legyen arra kényszeríthető, hogy önmaga ellen valljon, vagy beismerje bűnösségét. A Be. – az 1951. évi III. törvény (Bp.) óta homos megoldást követve – kimerítően felsorolja azokat az eljárási szabálysérté-

egyezségokmányból idézett elvek mindegyike olyan, „*amelyeket a történelem vajúadásában szült, és igazságukat a hiányuk miatt megélt szenvedések igazolták, és amelyeket ma éppen ezért nemzetközileg elismert normák hitelesítenek*”⁶.

A „konceptiós perek” néven emlegetett jelenségek büntetőperek voltak, ez az elnevezés tehát a büntetőeljárás bírósági szakaszára utal.

A büntetőper olyan jogvita, amelyben a független, csak a törvénynek alávetett bíróságnak három, szorosan összefüggő kérdésre kell törvényes eljárási rendben választ keresnie: 1) a vád tárgyául felhozott tények igazak-e?; 2) ha igen, bűncselekményt valósítanak-e meg?; végül, ha a válasz erre is igenlő, 3) mi az ezért járó törvényes büntetés? Az első *ténykérdés*, amelyre ontológiai választ kell adni, a másik kettő *jogkérdés*, amelyre a válasz *értékítélet*. Ha negatív a válasz a ténykérdésre, mindkét jogkérdés, ha pedig csak az első jogkérdésre, akkor a második jogkérdés tárgyatlan.

A tárgyaláson mind a tényeket, mind a jogszabályok értelmezését és alkalmazását szabad vitatni. Kétségbe vonható a vádnak akár minden tényállítása és az igazolásukra szánt valamennyi bizonyítékának a hiteltérdemlősége, akár bármelyik ténybeli és jogi következtetése, vagy a jogszabályokkal kapcsolatos előterjesztése és érve is.

A „mintadarabok”

Ma azonban már közismert, hogy a „*konceptiós perek*” első generációjában – az 1953 előtti nagy és „egyedi szabású”, főben járó perekben – ez csak látogat volt.

Vád tárgyául nem tények, hanem olyan *légből kapott* állítások szolgáltattak, amelyeket a büntetés terhével tiltott cselekmény törvényi tényállását mintegy „dramatizálva” állítottak elő; az elvont fogalmakat konkrét személynevekkel, alkalmas helynevekkel, időpontokkal és képzeletbeli események megfelelő leírásával helyettesítve összefüggő történeteket szerkesztettek, amelyeknek rendszertani jellegzetességük volt az, hogy a felrótt „bűnös tevékenységben” többen működtek együtt. Az így létrejövő elbeszélésnek a különböző szereplők szájá-

seket, amelyeknek az elsőfokú ítélet kötelező hatályon kívül helyezése a szankciója [Be. 373. § (1) II., III., IV. tétel], másoknál megengedi annak mérlegelését, hogy kihatottak-e lényegesen az eljárásra (Be. 375. §), az anyagi jogszabályok téves alkalmazását pedig az ítélet megváltoztatása útján a másodfokú bíróságnak kell orvosolnia, ha hatályon kívül helyezésre egyébként nincsen ok (Be. 372. §).

⁶ Uo. 219. o.

ba adott egyes szám első személyű verziói lettek a vádlotti vallomások, amelyekhez szükség esetén társulhattak bizonyíték gyanánt „kellékek” is.⁷

A vádat olykor csak kínzással kicsikart beismerő vallomások, máskor – ha a „kidolgozás” igényesebb volt – ugyancsak kínzás vagy zsarolás hatására tett hamis tanúvallomások, sőt hamis vagy hamisított egyéb bizonyítékok is „igazolták”. A „bíróság” – az a testület, amely a látszat szerint ítélkezett – a feladatra gondosan kiválogatott tagokból szerveződött. Tagjai nem voltak sem függetlenek, sem pártatlanok. Dönteniük sem kellett, mert az ügy érdemében másutt már döntöttek, és a döntést valamilyen módon⁸ a bíróságnak is tudomására hozták, többnyire már előre. Az ülnököknek általában csak a nevüket kellett adniuk, és a szerepet hihetően eljátszaniuk. Ez sem volt egyszerű feladat, mivel kényesebb ügyekben a „rendező” – még a nyilvános tárgyalás idején is – adott újabb és újabb instrukciókat.

A „szakbírónak” sem mindig volt dolga, mert az ítéletet, amit elvileg – a törvény szerint – mindig neki kellett volna írásba foglalnia, gyakran megkapta készen, előre. Feladata a „tárgyalás” formális levezetésére meg az „ítélet” aláírására és kihirdetésére korlátozódott.

Mint hogy a vádlottak a „tényeket” maguk is beismerték, a körültekintő „nyomozás” következtében e beismerő vallomások kölcsönösen támogatták egymást. Sem a tényekről, sem a vád tárgyává tett cselekmény büntetőjog-ellenességéről, sem a vádlottak bűnösségéről nem volt vita. Nem is lehetett, hiszen hozzáértő emberek tulajdonképpen a kiválasztott büntetőjogi tilalomhoz igazítva készítették a „szövegeknyvet”.

A vita kizárólag a büntetés kiszabásának kérdéseire szorítkozhatott. Arról lehetett tehát vitatkozni, hogy milyen körülmények jöhetnek szóba enyhítőként vagy súlyosítóként, de ennek sem volt értelme, hiszen a „bíróság”, amelyhez a perbeszédék szóltak, nem mindig volt kompetens a büntetések mértékét illetően sem.

⁷ A „főszezonban”, 1953-ig az úgynevezett „értékelő csoport” gondoskodott az ÁVH vizsgálati részlegénél arról – mint Zinner sok helyen utal rá –, hogy azok a jegyzőkönyvek, amelyek különböző gyanúsítottaknak ugyanazon ügy azonos epizódjáról szóló vallomását tartalmazták, de más-más kihallgató vette fel, ne csupán tartalmi, hanem szóhasználati szemszögből is össze legyenek csiszolva. Ezt többnyire egy-egy úgynevezett „záró jegyzőkönyv” segítségével valósították meg. Vö. továbbá például a Rajk-per emlékeztető elemének, a „*paksi találkozó*” néven hírhedtté vált epizódnak a történetét, amelyet beismerő vallomások, tanúvallomások, továbbá – tárgyi bizonyítékként – a *6. számú országos főút 116-os kilométerkövéről és egy csőszkunyhóról* készült fényképek „igazoltak”. Lásd Zinner Tibor: i. m. 1. és köv., különösen 20–21. o.

⁸ Eleinte – a MAORT-, a Geiger-, a Mindszenty- és a Rajk-ügy idején – propaganda útján, esetenként halálbüntést követelő újságcikkek, szervezett táviratok, levelek, népgyűlések révén; később azzal, hogy az egyébként ismert közszereplőnek nyoma veszett, hollétét és további sorsát mély hallgatás övezte.

Ezek a perek tehát a szó szorosán vett értelmében látszatperek, „álperek” voltak. Független és pártatlan bíróságról szó sem volt, és ha külsőségekben emlékeztetett is az eljárás egy valódi büntetőper menetére, alapvető érdemi követelmények nem érvényesültek. A védekezési jog – amelyet egyébként a magyar büntetőeljárás jog hagyományosan szűkkeblűen kezelt – még a megszokott, korábbi állapotokhoz képest is további korlátozásokat szenvedett, a kényszervallatás pedig – a már ekkor több mint fél évszázados tilalom ellenére – továbbra is szokványos velejárája volt a nyomozásnak, sőt új virágkorát élte. Mindezek mellett azonban a legfontosabb ismérv mégis az, hogy a perekben nem tényekről és jogról kellett dönten, és ténylegesen többnyire nem is a bíróság döntött. A Rajk-ügyben – kiemelkedő jelentőségű szereplőkről és „bűnökről” lévén szó – maga *Rákosi Mátvás* „szabta ki” a büntetéseket, s kívánságát az ÁVH vezetőjével közölte „egy darab papíron”. Ezt ő *Décsi Gyula* főosztályvezető útján tudatta a bírósággal. A későbbi, úgynevezett „mellékperekben” „*az ítéletek a hatóságon lettek meghatározva, a javaslatokat Décsi készítette Péter felé. A bírónak csak ki kellett hirdetnie a Décsi készítette ítéletet.*”⁹

A sorozatgyártás kezdetei

Az a „modell”, hogy az ítéletet az ÁVH igényei szerint kell hozni, ezekben az években – különféle ügykezelési rendelkezések közvetett hatására – szinte általánossá vált.¹⁰ A bíróságnak az 1949. évi alkotmányban deklarált függetlensége gyakorlatilag írott szó maradt, ténylegesen megszűnt, és nem csak politikai természetű perekben. Semmivé vált, vagy háttérbe szorult az igazságszolgáltatásban közreműködő jogászok szellemi függetlensége is. Ha az ítélet nem felelt meg az ÁVH ízlésének, a bíró, az ügyész és a védő a vádlottal együtt könnyen internálótáborban találhatta magát – és ezt mindenki tudta. Büntetőeljárás jogi szempontból az ez időben hozott olyan ítéletek tehát, amelyekben az ÁVH valamilyen módon (jellemzően azért, mert a nyomozás ott folyt) érdekelt volt, kivétel nélkül *semmis* eljárási cselekmények voltak – ami természetesen nem változtatott azon, hogy a jogerős ítélethez fűződő jogkövetkezményeket végrehajtották.

⁹ Zinner Tibor: i. m. II. kötet, 314. o.

¹⁰ Lásd erről részletesen Zinner Tibor: i. m. I. kötet, 369. és köv. o.

Az úgynevezett „konceptációs perek” e primitív, személyre szabott és epikai-dramaturgiai képességeket is igénylő típusa egy személyi önkényuralom szélsőséges termékének tekinthető. Ennek 1956-tal bealkonyult¹¹, és szofisztikáltabb változat lépett a helyébe.

Király Tibor mutatott rá arra, hogy a bűnösséget kimondó olyan ítélet, „amelyben a megtörtént, valóságos eseményekből ideologikusan meghatározott ténybeli és jogi következtetéseket vonnak le”, ugyancsak semmis, mert a jogi ítélezés alapja – „gondolati koncepciója” – hamis.¹² A példákat az 1956 utáni politikai perekből veszi, ahol „azokat, akik az ország függetlenségéért szót emeltek vagy fegyvert fogtak, ellenforradalmárként ítélték el”. Tegyük hozzá: annak az ideológiai értékítéletnek az alapján, hogy a tettük „objektíve” a fennálló állami, gazdasági és társadalmi rend *megdöntésére* irányult.¹³

Király professzor megállapításával egyetértek, de azt hiszem, hogy akár szélesebben is megfogalmazható lenne. Az 1956-os ügyek hálás példákat adnak azért, mert azokban emberek sokaságát ítélték el az imént említett, *politikai ideológiából eredeztetett* értékítélet következtében. Ám érdekes szemügyre venni, mi volt ennek a jogi technikája.

Akit a vállalati munkástanács elnökévé választottak, az esetek többségében nem vágyott politikai karrierre a gazdasági és politikai rendszer megdöntése árán. A tisztségbe nem pályázat révén került, többnyire nem is törekedett, és sokuk számára az 1945 előtti viszonyok sem voltak vonzóak. Azért

11 Tudvalévő, hogy a jelentősebb ilyen pereket legalább főbb vonásaikban, de olykor részleteiben is, maga Rákosi Máttyás tervezte, és azt sem tagadta, hogy kedve szerint avatkozott bele a nyomozásba. Dicselkedett azzal is, hogy a Rajk-per tárgyalása előtt órákat fordított a tárgyalótanács kijelölt elnökének és az ügyésznek a tárgyalás menetére és a követendő viselkedésre vonatkozó instruálásával. Ők írásban előre megkapták a felteendő „kérdéseik” jegyzékét is, és tárgyalás közben is kaptak írott utasításokat. A Rajk-per konstruált volta azonban nem sokáig volt tagadható. A felülvizsgálatról a Magyar Dolgozók Pártjának Politikai Bizottsága – Gerő Ernő vezetésével – már 1953. május 24-én döntött. Lásd Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zánthy János – Zimmer Tibor (szerk.): *Iratok az igazságszolgáltatás történetéből*. KJK, Budapest, 1992, I. kötet, 448. o. Rákosi, Gerő és Farkas (a „trojka”) pozícióvesztése után hasonló, módszeresen konstruált perekről már nincsenek ismeretek.

12 Király Tibor: i. m. 223. o. E mondat ott azzal folytatódik, hogy „[...] *ideológiailag meghatározott értékrend, vagy inkább nem-érték volt*”. Ez jogfilozófiai vetületben nem vitatható, de ennek a büntető-jogi technikája is érdekes.

13 A Nagy Imre és társai per is ebbe a kategóriába tartozik. Manapság nem népszerű hangoztatni ugyan, de jól ismert tény, hogy az úgynevezett „ellenforradalmi” ügyekben elítéltek jelentős hányadának – ha ugyan nem a politikailag kevésbé pallérozott többségének – a fejében a rendszer megdöntése mint cél, vagy tudatosan felismert *lehetőség* – de nem is feltétlenül kívánatos – következmény, fel sem vetődött. Mészáros Márta *Napló gyermekeimnek* című, 1984-ben készült filmje erről reális képet festett.

maradt meg tisztségében 1956. november 4. után is, mert valóban úgy gondolta, hogy a vállalat jobb működését segíti, ha a munkások az egyébként megszokott rendszerben nem csak a jelszavak szintjén jutnak szóhoz a vezetésében. A vidéki települések nem kis hányadából október 23. után egyszerűen eltűntek a – többnyire „messziről jött”, más tájról odahelyezett, idegennek tartott – funkcionáriusok (párttitkár, tanácselnök, tanácsitkár, gépállomás-vezető stb.). A közigazgatás és a közellátás megbénult, és ez a mindennapi életet zavarta. Ha azután a jól ismert egykori jegyző kéznél volt (például helyben lakott), és – engedve a lakosok hívásának – „intézkedett”, ezt ő sem azért tette, hogy „*felszámolja a tanácsrendszert*”, hanem azért, mert a pillanatnyi gondokat akarta áthidalni; tudta, mit kell tenni, meg azt is, hogyan lészon hozzá. Kezdetben a bíróságok az ilyen védekezéseket el is fogadták, de később – annak az iránymutató legfelsőbb bírósági döntésnek a nyomán, hogy az államrendnek a törvényben szereplő „*megdöntése*” fogalmilag magában foglalja a „*gyengítést*”, és annak sajátos formáját, a „*bomlasztást*” is – süketek voltak iránta.¹⁴

Az 1956-os megtorlási ügyekben elítéltek közül – mint az akár az 1956-os jelszavak, akár az életútjuk alapján könnyen belátható – igen sokan egyáltalán nem törekedtek, sőt még csak nem is gondoltak az állami és társadalmi rend megdöntésére. Am a bírói gyakorlatban érvényesített – a politikai ideológiából merített – fikció működése mindent a visszajára fordított.

Ha a vezetés nélkül maradt faluban az 1956. október 23. és november 4. közötti néhány napos interregnum idején a visszahívott egykori jegyző megszervezte, hogy hozzanak a helyi vegyesboltba naponta kenyeret, és a tejbe gyűjtőtől naponta szállítsák el a tejet, *célja* (a cselekményeit *valóságosan* irányító gondolati képződmény) konkrét közellátási gondok megoldása – *elvontabban megfogalmazva az élet normális menetének a helyreállítása* – volt. A büntetőjogi szándékosság szóhasználatával ezt úgy is leírhatnánk, hogy magatartásának előre látott és kívánt következményei a társadalom szempontjából hasznosak voltak. A bíróság azonban nem a szándékosság tényleges tartalmát vizsgálta; nem azt, hogy a vádlott tudatában volt-e tette „*ideológiai értelmezésű*” irányultságának, hanem *ideologikusan értelmezett*

¹⁴ A korabeli jogalkalmazás irányadó elve volt az, hogy az 1946. évi VII. törvénynek a BHÖ 1. pontjába felvett 1. §-ában az „*államrend megdöntésére irányuló*” kifejezés egyik eleme, a „*megdöntés*”, át fogja a „*gyengítést*”, és mint annak egyik formáját, a „*bomlasztást*” is, az „*irányuló*” szó pedig nem az elkövető szubjektív céljára, hanem a cselekmény objektív hatás-irányára vonatkozik. A Büntetőjogi Döntvénytárban 643. sorszámú közöltet legfelsőbb bírósági döntésre utalva erről ír Bagi Dénes: A Büntető Törvénykönyv magyarázata. KJK, Budapest, 1986, I. kötet, 379. o.

tettét mérte egy politikai fikcióhoz. Tette ideologikus síkon átlényegült közgazgatási intézkedéssé, vagyis „az államigazgatás helyi reprezentánsai szerekörének nyilvánvalóan tudatos elbitorlásává”, amit talán még súlyosbított is, ha az intézkedés célszerűnek és sikeresnek bizonyult. Mindez – mivel szemléltette az államigazgatás helyi képviselőinek és ezzel szélesebb értelemben a rendszer pótolhatóságát – ideologikus értelmezésben „tudatos bomlasztás” volt. Ezt mérte a büntetőjogi szándékosságot meghatározó jogi normához, amikor a bűnösség kérdéséről döntött. A kulcsmozzanat az elkövetési magatartást leíró „megdöntésére irányuló” kifejezésnek az „átértelmezése”. Ennek alkalmazása folytán vált a cselekmény látszólag tényállásszerűvé, és minősült bűncselekménnyé, holott az állam elleni bűncselekmény szándékossága a példabeli esetben úgy lett volna tényszerűen leírható, hogy „a kenyérellátás és tejbegyűjtés rendjének helyreállítása útján tudatosan gyengítette az államrendet” – ami nyilvánvaló értelmetlenség.

Az „átértelmezés”-nek mint műfogásnak az alkalmazásához az ítélezés széles körben érvényesülő, állandó és nélkülözhetetlen eszköze: a jogszabály-értelmezés ad teret. Mint látható, az „átértelmezés” nem túlságosan bonyolult módszerével egy jogszabály jelentéstartománya lényegesen megváltoztatható.

Az „értelmezés” egy szó tárgyi jelentésének elemző magyarázata. Ennek keretében a vizsgálat alá vett szó – és az általa jelzett fogalom – különféle összefüggésekben, és az ezek által megjelenített más-más életbeli helyzetekben további fogalmakkal hozható kapcsolatba, és jelentéstartalma így tehető világosabbá. Az elemzés során természetesen a logikai műveletek fontos szerephez jutnak, és elengedhetetlen követelmény mind a tartalmi pontosság, mind pedig a formális logikai szabályok megtartása. Ezek bármilyen megszegése súlyos következménnyel járhat: a büntető jogszabály érvényességi tartományának illegális módosításához vezethet. Az „átértelmezés” valójában egy tévedés, vagy egy véletlennek vélhető (esetleg szándékosan annak leplezett tudatos) logikai hiba, amelynek nyomán a formai értelemben helyes logikai művelet tartalmi szemszögből félresiklik.¹⁵

¹⁵ Erre példa az imént hivatkozott érvelés. Kétségtelen, hogy a fennálló államrend szilárdságának csökkenése gyengítés útján elérhető, és azzal sem vitakoznék, hogy a gyengítés egyik lehetséges formája, a bomlasztás, végső soron elvezethet az államrend megdőléséhez. Ám a gyengítés szükségszerű következménye a (fokozható mértékű) meggyengülés; vagyis az, hogy a *dolog* (az államrend, minőségét tekintve) *ugyanaz marad, ami volt, csak tulajdonságainak egyike mennyiségileg változik meg* (gyengébb lesz, szilárdsága csökken). Az államrend „megdöntésére irányuló” jelzős szerkezet tehát *nem azonos* jelentésű a „gyengítésére irányuló”-val, mert az előbbi minőségi, az utóbbi pedig változatlan minőségben belüli mennyiségi változás előidézésére irányul, így logikailag felcserélhetetlenek. A for-

Már az 1950-es évtized első felében megmutatkozott, hogy a jogalkotás révén széles körben lehetett represszív célokat megvalósítani anélkül is, hogy az igazságszolgáltatást kellene elsődlegesen igénybe venni. Példa volt erre a „kuláktalanítás”, a kitelepítések, az internálások és sok más intézkedés. Király Tibor a „konceptiózás perék” harmadik típusaként említi azokat a törvényeket – tágabb értelmezésben mondhatunk jogszabályokat –, amelyek „olyan csapdát állítottak a jószándékú embernek, amit nehezen kerülhetett el”. Az ilyen jogszabályok erkölcsileg elfogadhatatlan, ésszerűtlen vagy egyébként teljesíthetetlen követeléseket támasztottak – büntetőjogi szankció terhével. „Eredményeként” internálás, kihágási vagy büntetőjogi büntetés formájában szinte elképzelhetetlen tömeg szenvedett joghátrányt.¹⁶

Köztudomású, hogy az 1950-es években parasztgazdák tömegét ítélték a beszolgáltatási kötelezettség megszegése miatt közellátási büntett címén tömbbüntetésre a 8800/1946. (VII. 28.) M. E. rendelet 7. § f) pontja alapján.¹⁷ Ez a jogszabály kibocsátásakor valódi társadalmi szükségletek kielégítését, a háborús gazdasági összeomlás nyomán bekövetkezett áruhiány és infláció hatásainak korlátozását szolgálta. Az önkény tobzódása idején a beszolgáltatási kötelezettség aktuális és személyre szóló mértékét a begyűjtési szervek – közellátási hatóságok – évente szabták meg, és itt már nem az 1946-os szempontok, hanem a Rákosi által a kulákok ellen meghirdetett „harc” elképzelései voltak irányadók. Nem a terménybeszolgáltatási rendszer önmagában, és nem is a beszolgáltatási kötelezettség megszegését büntettként megfogalmazó jogszabály, főként pedig nem a „per” volt – szerintem – „konceptiózás”, hanem az a politikai és közigazgatási irányítás, amelynek célja egy paraszti réteg tönkretétele volt, következményeként pedig tömegesen keletkeztek a kötelezettség tartalmát és mértékét teljesíthetetlenül megszabó egyedi előírások.

mális logika szabályai értelmében az „egész és rész” viszonylat, továbbá az „a minore ad maius” következtetési formula is csak azonos minőségeken belül érvényes, eltérő minőségekre történő alkalmazásuk – mint itt – megengedhetetlen, *csúsztatás*. Az érvelés tehát nem felel meg a logika követelményeinek, és a büntető jogszabály érvényességi tartományának kiterjesztéséhez vezet – ami végső soron a „nullum crimen sine lege” elvét sérti.

16 A belügyminiszter 1953. november 23-i jelentése szerint az 1953. évi közkegyelem 758 ezer embert érintett. Lásd Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zimmer Tibor (szerk.): i. m. I. kötet, 430. o.

17 A BHÖ 269. pontjába felvett rendelkezés.

Az „önjáró koncepciózás”

A büntetőjogi szabályrendszer az 1961. évi V. törvény révén kiforrottá vált, ha ezek a szabályok nem voltak is teljes összhangban azokkal a jogelvekkel, amelyeket a nemzetközi közösség nagy része a büntetőjog felépítésénél irányadónak tartott. Ez szükségszerűen vezetett esetenként olyan ítéletekhez, amelyek sértették a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányában rögzített alapjogokat.¹⁸

Az 1960 utáni időszakban tapasztalataim szerint a politikai irányító szervek az egyes ügyekbe a gyanúsítottak terhére közvetlenül már alig – vagy egyáltalán nem – szóltak bele.¹⁹ A büntetőjog politikai intenciókhoz igazodó represszív felhasználásának súlypontja így átcúszott a jogalkotási és jogalkalmazási jogpolitika területére. Forgalomba kerültek a különböző források által kibocsátott – előbb „bizalmas”, majd „szolgálati használatra” szánt, végül nyilvános, az Elnöki Tanácstól származó – jogpolitikai irányelvek. Természetesen ezek is különféle – nem egyedi jogalkalmazási helyzetekre, hanem különféle szituációtípusokra szabott – politikai elgondolásokat (ha úgy tetszik, „*koncepciókat*”) közvetítettek. A büntetőjog egyedi ügyekre történő alkalmazására mégis volt hatásuk. Amikor például a „hazatérés megtagadása” elnevezésű mulasztást büntetendővé nyilvánította a törvény²⁰, szabadságvesztés és vagyonelkobzás volt a büntetése. Ám vagyonelkobzást csak háromévi vagy ezt meghaladó szabadságvesztés mellett volt szabad kiróni. Így az ilyen ügyekben a vagyonelkobzás alkalmazási lehetősége érdekében rendre kiszabták az egyébként aránytalanul súlyos háromévi, vagy ezt meghaladó szabadságvesztést.²¹

A különféle jelszavakkal jellemezhető politikai ihletésű kampányok időről időre a jogalkalmazásban is szerepet kaptak.

¹⁸ Az 1992. évi XI. törvény értelmében az ilyen ítéletek semmisségét a bíróság külön eljárásban jogosult kimondani. Lásd Király Tibor: i. m. 227. o.

¹⁹ 1978 és 1990 között fővárosi főügyész-helyettes voltam, s e 12 év alatt – a deklarált „pártirányítás” ellenére – soha nem tapasztaltam, hogy bármilyen pártszerv részéről bárki megkísérelt volna a hivatali munkámba beavatkozni.

²⁰ 1961. évi V. törvény 205. §. Előtte nem volt büntetendő, aki szabályos úti okmánnyal utazott külföldre és nem jött vissza.

²¹ A vagyonelkobzás azért volt „fontos”, hogy a vádlott sokéves futamidejű hitellel terhelt szövetkezeti vagy öröklakását – amelyben az OTP pénze fektült – hasznosítani lehessen. Miután az e büntett és más bűncselekmények (például tiltott határátlépés kísérlete) miatt kirótt szabadságvesztések kirívó aránytalansága a hatályos büntetőpolitikai elvekkel összeegyeztethetetlen volt, előbb a vagyonelkobzás előfeltételét mérsékeltek, majd bevezették a vagyonelkobzás közigazgatási szurrogátumát.

Ismeretes, hogy 1958. szeptember 1. napjával új ügyvédi rendtartás lépett hatályba, amely előírta, hogy e hivatást a továbbiakban – csekély számú egyéni engedély kivételével – munkaközösségekben szabad csak gyakorolni, a munkadíjat pedig a munkaközösség pénztárába kell befizetni. Az ügyvédek munkaközösségekbe szerveződtek ugyan, de ezek még jó ideig csak névleg működtek, mert nem volt olyan helyiségük, ahol a tagjaik ténylegesen elfértek és dolgozhattak volna. Korábban persze minden munkaközösségi tagnak volt irodája, hiszen ez feltétele volt az ügyvédi kamarai bejegyzésnek, és sokan még hosszú ideig a korábbi irodájukban fogadták ügyfeleiket. Átvették tőlük a munkadíjat is, amelynek előírászerű megoszlását valamennyien jól ismerték: adó, a kamarának és a munkaközösségnek fizetendő hozzájárulás, „közös rezszi”, saját bevétel. Bevett gyakorlattá vált, hogy az ügyvéd az ügyféltől átvett pénzből a neki járó részt levonta, és csak a többit fizette be a munkaközösségi pénztárba. Ment ez addig, amíg a Legfelsőbb Bíróság egy ügyvéddel szembeni büntetőítéletben ki nem mondta: a munkaközösségi tag az ügyféltől a pénzt a munkaközösség képviseletében és részére veszi át, így az átvett pénz a munkaközösség tulajdona; munkaközösségi tag ügyvéd esetében büntetőjogi értelemben „*rábízott idegen dolog*”, és a *társadalmi tulajdon sérelmére sikkaszt, aki nem fizeti be maradéktalanul* (vagyis a saját részesedésével együtt) a pénztárba. Többeket ítéltek súlyos börtönbüntetésre ilyen cselekményekért.

1959 folyamán a mezőgazdaságban uralkodóvá vált a termelőszövetkezeti rendszer, de a tőkeszegény szövetkezetek eleinte nehezen boldogultak, amíg meg nem jelentek a „melléküzemágak” előfutárai. Ezek, például a „parképitő részlegek”, gyors pénzt hoztak.

Az 1968-ban kezdődött „új gazdasági mechanizmus” nem sok idő után már a „*harácsolás elleni harc*” jelszavát is zászlóra tűzette. Ettől kezdve került előtérbe néhány olyan bűncselekmény – például az „*üzérkedés*”²² –, amely igen alkalmas az „*átértelmezés*”-re, mert a törvényi tényállásában szinte kizárólag úgynevezett „normatív”, azaz olyan fogalmak szerepelnek, amelyek körülírásához értékítéletekkel kell operálni.²³

A melléküzemágak gyakran keltették az „*árrágitó üzérkedés*” gyanúját. Távoli termelőszövetkezetek parképitő melléküzemágai, amelyekben erede-

22 8800/1946. (VII. 28.) M. E. rendelet 4. §; BHÖ. 268. pont; illetve – 1962. július 1. után – 1961. évi V. törvény 236. § (1) bekezdés a) pont II. fordulója; majd később az 1978. évi IV. törvény 299. § (1) bekezdés a) pont II. fordulója.

23 Ezek: „*engedély nélküli kereskedelmi tevékenység*”, „*ipari vállalkozás engedély nélküli folytatása*”, „*gazdaságilag indokolatlan közbenső kereskedés*”, „*árrágitásra alkalmas módon való üzérkedés*”.

tilleg azok a szövetkezeti tagok jutottak kereseti lehetőséghez, akiket a szövetkezet – például a gépesítés miatt – már nem tudott volna egyébként foglalkoztatni, Budapesten kertészeti munkát végeztek. Termelőszövetkezeti elnököket és melléküzemág-vezetőket fogtak perbe és ítélték el „*engedély nélküli ipari vállalkozás fenntartásával elkövetett üzérkedés*” címén. Ehhez az „ideológiai alapot” a Legfelsőbb Bíróság egy eseti döntése adta.²⁴

Az 1970-es évek elején a *Népszabadság* egyik vasárnapi számában megjelent egy teljes oldalt betöltő cikk, amelyben a szerző azon háborgott, hogy egy – láthatóan jómódú – kertész megvagyonosodott, mert sokat keresett azon a meggyagon, amely a Nagykőrösi Konzervgyárban hulladék volt.

Nagy érdeklődést váltott ki a cikk. A legfőbb ügyész büntetőügyekben illetékes helyettese azonnal intézkedett, üzérkedés címén büntetőeljárás indult, és bár a vádlott azzal védekezett, hogy ő és a családja rengeteg munkát ölt a meggyagok megtisztításába, meg a belőlük kikelt facsemeték nevelésébe és gondozásába, amíg azok valóban jövedelmet hoztak, úgy emlékszem, többévi börtönbüntetésre ítélték. A részletek már feledésbe merültek, de úgy rémlik, nemcsak maga és a családtagjai tisztították a tonnányi meggyagot, hanem fizetett alkalmazottakat is foglalkoztatott (őket „*kizsákmányolta*”). A „hozzáadott érték” fogalma a büntetőjogi kalkulációban nem volt tényező, így a vállalkozói ötletet meg a szervező- és irányítótevékenység hasznosulását nem vették számba. Csak a ráfordított közvetlen költséget állították szembe a bevétellel, s a különbséget „*kizsákmányolásból eredő profit*”-ként méltánytalanul soknak találták. Az esetből ma is élő „városi legenda” lett.

A feltűnő jómód irigységet, és sok esetben bűnpert szült, a Legfelsőbb Bíróság pedig – szükség esetén a jogszabályok „*átértelmezése*” árán is – hajlott arra, hogy érvényre juttassa a jelszavakat.

Egy másik kertész történetesen saját földjén, továbbá olyan földön működtetett faiskolát, amely termelőszövetkezetek tulajdona volt, de azoktól a Hermes Áfész bérelte, és további bérbeadás útján hasznosította²⁵. Az utóbbi-tól vette ő alhaszonbérbe. A faiskolában az alkalmazottak száma tizenkettő, idénymunkák idején tizenhét-tizennyolc volt. A szövevényes bűnügy 1972-ben kezdődött, és másodfokú elbírálásra került a Legfelsőbb Bíróságra.²⁶ Az ekkor hatályos büntető törvénykönyv csak az engedély nélküli *ipari* vállalkozást nyilvánította büntetendőnek, de a XVI. számú büntető elvi döntésben az

²⁴ Legfelsőbb Bíróság Bf. V. 580/1967. szám.

²⁵ A polgári jog terminológiája szerint termőföld nem bérbe, hanem *haszonbérbe* adható, s a további haszonbérbe adásra a helyes kifejezés *alhaszonbérlet*.

²⁶ Fővárosi Bíróság B. XV. 2336/1972. szám.

is olvasható volt, hogy „a mezőgazdasági munkák körébe eső és szakismerttet kívánó kertészeti munkák elvégzésére vállalkozás, ha idegen munkaerők rendszeres igénybevételével végzik – nem zárható ki az ipari vállalkozás fogalomköréből”.

Az ügyben hozott másodfokú érdemi határozat szerint a Hermes Áfész *nem adhatta volna* (alhaszon)bérbe a termelőszövetkezettől (haszon)bérelt földet, ezért a szerződés, amellyel az a kertész használatába került, semmis. Ennek ismeretében *az illetékes hatóság nem adott volna engedélyt arra, hogy ott a vádlott faiskolát működtessen*, ezért az engedélye is érvénytelen. A nagyszámú alkalmazott igénybevételével folytatott faiskolai termelés *engedély nélküli ipari* vállalkozás. Ezért a kertészt elítélték.

Büntetésének részbeni letöltése után kegyelmet kapott, majd perújítást kért. Ennek előkészítése keretében derült ki, hogy *nem volt olyan jogszabály*, amely előírta volna, hogy a Hermes Áfész a termelőszövetkezettől (haszon)bérelt földön csak mezőgazdasági termelést folytathat, és nem is tiltotta semmi, hogy azt (alhaszon)bérbe adja. Így az sem helytálló, hogy az alhaszonbérletre szóló szerződés semmis, és ennek folytán a faiskolai engedély érvénytelen. A Legfelsőbb Bíróság XVI. elvi döntése is csak *annak a lehetőségét* hagyta nyitva, hogy ipari vállalkozásnak minősüljön, ha egy kertészeti szakismeretekkel felvértezett személy úgy vállal – értelemszerűen a megbízó földjén – *kertészeti munkákat*, hogy azokat idegen munkaerők rendszeres igénybevételével végzi; kertészünk azonban nem ezt tette, hanem az általa birtokolt területen megfelelő engedéllyel működtetett faiskolát, s az abban szükséges munka végzésére vett igénybe megengedett mennyiségben idegen munkaerőt. Így tehát a földhasználati, a közigazgatási és a büntetőjogi szabályok, valamint a XVI. büntető elvi döntés félremagyarázásával ítélték el a vádlottat üzérkedésért.

Csak ráadás, hogy egy vád tárgyává sem tett cselekményt minősítettek bűncselekménnyé a másodfokú eljárás során, de ez önmagában is semmiséghez vezető súlyos eljárási szabálysértés volt. Az alkalmazottakkal folytatott faiskolai termelés miatt mondták ki a vádlottat bűnösnek, holott ez nem volt vád tárgya. Soha, senki nem róttá fel a kertésznek, hogy faiskolát működtet, és abban alkalmazottakat foglalkoztat, tehát e kérdésben az egész, több évig folyó eljárás során nem volt sem oka, sem alkalma védekezni.²⁷

²⁷ Uo. 446. o.

Mit jelent a „koncepció per” kifejezés?

A „per” – fogalmilag – a jogviták törvényes rendezésére szolgáló jogintézmény neve. A közbeszédben meghonosodott „koncepció per” kifejezés jelentése: *koholt vádak alapján folytatott per*.

A kifejezést alkotó szavak jelentéséből ez nem vezethető le. *Minden per* jogvitából származik, és minden jogvita háttérében végső soron jogi töltésű koncepció húzódik meg. Ez lehet sivár, szegényes, netán téves, de *koncepció nélküli per* nem létezik. A „koncepció” szó azonban nem szinonimája a „koholt vád” kifejezésnek sem.

Az anyagi büntetőjogban ismert a „hamis vád” nevű bűncselekmény, amelynek egyik elkövetési magatartása a „hamis vádolás”, másik a „koholt bizonyíték” alkalmazása.²⁸ Előfordul – bár nem gyakori –, hogy a hamis vádaskodás a bíróságnál hitelt kap, és a tények téves megállapítása folytán alaptalan elítéléshez vezet. Járhat ugyanezzel a következménnyel a hamis tanúzás²⁹ is. Az így lefolyt pert és – eljárásjogi értelemben semmis – ítéletet azonban nem nevezik a köznyelvben sem „koncepció per”-nek, „koncepció ítélet”-nek, még akkor sem, ha hamis („kitalált” = „koholt”) vád nyomán született. A „koncepció” melléknév tehát a „per” minősítő jelzőjeként alkalmazva gazdagabb jelentést hordoz, mint azt, hogy a per alapjául szolgáló vád hamis, ténybeli szempontból koholmány, valótlan agyszülemény.

Azok a valóban lezajlott perek, amelyek 1953 után életre hívták ezt a kifejezést, kitalált, szerteágazó, szövevényes, hosszú időtartamot átfogó és sokszereplős történeteken alapultak. A súlyos vádak, és ha – mint az esetek egy részében – a vádlottak ismert emberek voltak, a perek tárgyalásai nagy közérdeklődést váltottak ki. Az ügyek – részben ezért, részben propagandacélból – ennek megfelelő látványos külsőségek között, széles nyilvánosság előtt folytak le, sugallva azt is, hogy következményeik a vádlottak egyéni sorsán túl befolyásolják a jövő alakulását is. Jellemzőjük volt a politikai indíttatás akkor is, amikor nem személyes politikai rivalizálás húzódott meg a háttérben, s az áldozatok szerepét nem személyes politikai ellenfelek, hanem politikai okból negatív megítélésű társadalmi csoportok véletlenszerűen kiválasztott tagjai játszották.

²⁸ Btk. 268. § (1) bekezdés. A jogtudományban a hamis vád hatóság elé terjesztett, és eljárás kezdeményezésére alkalmas valótlan tényállítás, a koholt bizonyíték pedig olyan, vagy olyan helyzetben lévő tárgy vagy irat, amelyet annak a hamis látszatnak a keltésére hoztak létre, hogy valamely folyó vagy indítandó büntügyre tartozó bizonyítandó tény igazolására alkalmas.

²⁹ Btk. 272. § (1) és (2) bekezdés.

E sajátosságok közül nem mindegyik érvényesült valamennyi idesorolható ügyben; a perek jelentős hányada, mint tudjuk, titkos volt, sok vádlott nem volt különösebben ismert ember, tömegesen fordultak elő olyan perek, amelyeknek csak egy vagy néhány vádlottjuk volt. Ahol azonban a vádlott nem *közvetlenül* a jogszabály folytán került vád alá³⁰, e jellegzetességekből néhány többé-kevésbé mindig kifejezetten felismerhető.

A „*konceptiós per*” kifejezés etimológiailag nem vezethető le ugyan, de a jelek szerint a köznyelvben³¹ – és valószínűleg a történelemtudományban – gyökeret eresztett, mint annak a jelenségnek az *elnevezése*, amelyet megkíséreltem fogalomként körülírni. Kialátástalan ellene hadakozni; tördödjünk bele, hogy egy jelenség fogalommá vált, nevet követelt – és ezt kapta.

Jogi szakterületen is széles körben használatos, holott alkalmazása itt – nézetem szerint – szakmai igénytelenségről árulkodik; jobb esetben arról, hogy használója nem törekszik a mondanivalója szabatos megfogalmazására, rosszabb esetben pedig arról, hogy nem tudja, mit beszél, és – tévesen – jogi szakkifejezésnek *véli* azt, ami nem az, hanem *propagandacélú elnevezése* egy olyan jelenségnek, amely mint *jelenség* valaha közismert napi valóság volt.

Amit a köznyelvben ez az elnevezés jelöl, nem jogi jelenség, nem *per*, hanem „álper”, amelynek jogi szempontból az ítélet semmissége a következménye. Egy jogász azonban – úgy gondolom – a semmisséget okának szabatos megjelölésével jellemzi, és ilyen megközelítésben semmit nem mond az, „konceptiós volt a per, amelyben hozták”, hiszen ez egyaránt jelenthet eljárási szabálytalanságot, ténybeli megalapozatlanságot, vagy az anyagi büntetőjogi szabályok hibás alkalmazását. Ráadásul a semmisséget kiváltó eljárási szabálysértések is sokfélék lehetnek, a ténybeli megalapozatlanság pedig nem szükségszerű velejárójuk. Ha mégis együtt jelentkeznek, a megalapozatlanság következhet is belőlük, de lehet – eredetét tekintve – tőlük akár független is. Az anyagi jogszabálysértés is lehet a ténymegállítási hibák – a megalapozatlanság – következménye, összefügghet akár az eljárási hibákkal is, de előfordulhat úgy is, hogy szabályos eljárás és helyes ténymegállítások után az anyagi büntetőjog szabályainak téves vagy tudatos félremagyarázása után a bűncselekménynek minősítenek valamit, ami nem az. A köznyelvi ki-

³⁰ Lásd a „*Konceptiósítás*” *peren kívül* alcímnél.

³¹ A „*konceptiós*” szó a latinból („*conceptio*”) átvett „konceptió” jövevény főnévből a magyar nyelv szabályai szerint képzett melléknév. A latin szó eredetéről annyit: az „*összefoglalni*”, „*összefogni*”, „*megszerkeszteni*” alapjelentésű, de több jelentésáramlatot és átvitt értelmű jelentést is hordozó latin ige főnévi igenevének (*concipere*, amely a *con-* előtag és a *capere* „megfogni”, „megragadni” jelentésű főnévi igenév hangváltozással járó összevonásából keletkezett) származéka, és két alapjelentése van: 1) összefoglalás; és 2) fogantatás.

fejezés csak azt sugallja jogi szempontból, hogy nem születet benne érvényes ítélet – egyébként magáról a perről nem mond többet, mint az, hogy „*kiszera méra bégeva szebékkal*”³².

Néhány következtetés

Ha a fogalomalkotás alapjául szolgáló jelenségekhez – a „*mintadarabok*”-hoz – visszatérünk, az válik világossá, hogy egy olyan államban, ahol egyetlen politikai erőcsoport *közvetlen* befolyása érvényesül a nyomozó szerveknél, a közzváltói hatóságnál és a bíróságoknál, semmi nem gátolja, hogy a büntetőjog – ha a halálbüntetést is ismeri – akár gyilkos eszközzé váljon. Az ilyen államban a politikai hatalom egyszerűen korlátozatlan, és – valószínűleg természete folytán – nem ismer önmérsékletet sem, tehát törekvéseit gátások nélkül érvényesíti, valódi és vélt ellenfeleit eliminálni igyekszik. Erre a büntetőjog nyilvánvalóan alkalmas eszköz, az „igazságszolgáltatás” pedig bírói függetlenség nélkül amúgy is csak kulissza.

Ahol egyetlen politikai erőcsoport csak a törvényhozást és a végrehajtó hatalmat uralja közvetlenül, de nincsenek igazán hatékony fékek és ellen-súlyok, mert nem érvényesül a hatalommegosztás, közvetve az igazságszolgáltatásban is képes lehet előbb-utóbb valamilyen befolyásra szert tenni, amit azután akár jelentőssé, sőt döntővé is fokozhat.

Meghatározóvá teheti ugyanis a saját *jogpolitikai* – azaz a jogrendszer alakítására és működtetésére vonatkozó – *elképzeléseit*. Nem az *állam*, hanem az *uralmon lévő politikai erőcsoport* jogpolitikája érvényesül tehát, és ez képessé teszi arra, hogy a törvényeket és egyéb jogszabályokat izlése szerinti formálja.

Lehetősége nyílik a jogalkalmazás *közvetett* befolyásolására is.

Rövid távon a jogszabályok indokolásában – de egyéb módokon (tanácskozásokon, értekezleteken, „továbbképzéseken” stb.) is közvetített irányelvek, és burkoltan, vagy többé-kevésbé nyíltan kifejezett várakozások, sőt *elvárások* révén, hosszabb távon pedig a személyzeti politika segítségével viszonylag kevés idő alatt kialakítható a magasabb állású bíróságok olyan összetétele, amely a bírói szervezeten belül egyedi ügyekben hozott iránymu-

³² Karinthy Frigyes: Halandzsza. In: Ungvári Tamás (szerk.): Görbe tükör. 2. kiadás. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978, 245. o.

tató döntések és általános irányelvek segítségével megteremti a kívánatosnak tartott eszmerendszer hegemoniáját.³³

Mindehhez hozzá kell még azt is fűzni, hogy azok, akik a bírói vagy az ügyészi hivatást választják, az igazságot szeretnék szolgálni, és nem arra vágnak, hogy a jogot ürügyként használva megkeserítsék vagy tönkretegyék mások életét.

A hamis vád alapján, tudatosan ártatlanul elítélt emberek ügyében csak néhány ügyész és bíró szerepelt. A „*konceptiós ügyek*” többségében a céltudatosan kibocsátott jogi rendelkezéseknek volt döntő szerepük; a beszolgáltatási kötelezettséget a vádlott *valóban* nem teljesítette, a bírónak – ha bíró akart maradni – nem volt más választása, mint hogy a *hatályos*, bár igazságtalan, és filozófiai értelemben (a normalogika szerint) érvénytelen³⁴ jogszabály alapján elítélje – mert bár az igazságérzete ez ellen tiltakozott, a hivatásérzete és a foglalkozásával járó kötelességtudata ezt diktálta. Voltak, persze, talán nem is kevesen a bírói és ügyészi karban, akik politikai meggyőződésüket követve igazságtalanságot sem érzékeltek, és legfeljebb azt látták kérdésesnek, hogy a jogszabályokban előírt módszerek valóban helyesek-e, tényleg ilyen sok „forgácsnak” kell-e hullania.

A büntető igazságszolgáltatás működésének természetes velejárója a szó *szoros* értelmében vett „*konceptiós per*” kockázata.

Bűncselekmény gyanúja esetén a nyomozó hatóság köteles nyomozást indítani.

A gyanú egy olyan hiányos tényismereten alapul, ahol az ismert ténykomplexum létrejöttének számos magyarázata lehetséges, és ezek közül egy vagy több – de szinte sohasem valamennyi – büntetőjogilag tiltott cselekmény.

Nyomozás akkor indul, ha a hatóság azt tartja *valószínűnek*, hogy az adott esetben a közvetlenül érzékelhető jelenséget (a feljelentést, a leégett ház, felkészített ajtó, megsebzett ember látványát stb.) előzményként olyan esemény váltotta ki vagy hozta létre, ami bűncselekmény. A nyomozás célja az *igazság* kiderítése ugyan, de a hatóság csak úgy járhat a dolog végére, ha azt feltételezi, hogy az az igazság, hogy bűncselekmény történt. Így persze az igazság kiderítése a hatóság számára nem siker, ha a megállapítható tényállás

33 Ez az 1950-es években és 1956 után aránylag gyorsan sikerül, vö. a „*Konceptiozás*” *peren kívül és Az „önjárási konceptiozás”* alcímekben írottakat. Ezért sejlett fel a bírói és ügyészi korhatár néhány évvel ez előtti módosítása kapcsán a bírák áthelyezéséről és végelbánás alá vonásáról szóló 1948. évi XXII. törvény emléke.

34 A normalogika (*deontika*) különbséget tesz egy norma *hatályossága* és *érvényessége* között. Hatályos az a norma, amelyet kikényszerítenek, érvényes az, amely az alapul fekvő életbeli helyzetet célszerűen és adekvát módon rendezi.

nem minősül egyszersmind büntetendő cselekménynek is. A statisztikai rendszer két fontos mérőszáma³⁵ a hatóságot *eredményességre* ösztönzi, de ebben az értelmezésben eredmény az, ha *bűncselekményt* derít fel, míg az ellenkezőjének igazolódása egyúttal arra bizonyíték, hogy tévútra indult. Ezzel magyarázható a nyomozóknál nem ritka „*vadászszenvedély*”, ami adott esetben a „*wishful thinking*” táptalajává, s ezzel a bizonyítékok tárgyilagos megítélésének gátjává válhat.

A vádhatóság tevékenységében a legismertebb kockázati tényező az, hogy az ügyész sem csalhatatlan. Előfordulhat, hogy a csak a jegyzőkönyvekből – tehát a ténylegesen tapasztaltakat csak a nyomozó értelmezésében tükröző dokumentumokból – olvasottak alapján tévesen ítéli meg a bizonyítékok hiteltérdeklőségét. Így nem kizárt, hogy ártatlan ellen emel vádat, vagy a bűnössel szemben megszünteti a nyomozást. A gyakorlatban nem ritka eset az sem, hogy ellentétesek a bizonyítékok olyan bizonyítandó tényre vonatkozóan, amelyek *igazolt voltától* függ a büntetőjogi felelősség léte vagy hiánya. Ha az ügyész a terhelő bizonyíték hiteltérdeklősége mellett ésszerű érvrendszert tud felhozni, *elvileg* köteles vádat emelni akkor is, ha az ellenkező bizonyíték mellett is szólnak érvek. Ilyen helyzetben ugyanis az igazság kiderítésének leginkább megbízható módja a történelmi tapasztalatok szerint a bizonyítékoknak a független, tárgyilagos, pártatlan bíróság által a szóbeli, nyilvános és kontradiktórius tárgyaláson történő közvetlen vizsgálata. Ám az ügyészi munka megítélésében is hatnak statisztikai mutatók, például a *váderedményességi index*³⁶, amely az ügyészt arra ösztönzi, hogy a „kétes kimenetelű” ügyekben legyen óvatos, és inkább ne emeljen vádat, ne kockáztasson egy felmentő ítéletet.

Jogi természetű kétség is előfordulhat. Ha még nem volt példa arra, hogy az aktuálisan megállapítható tényállással analóg esetre kellett volna a számitásba jövő büntető jogszabályt alkalmazni, nem lehet biztosan tudni, hogy az ügyben megítélendő tényállási elemek mindegyike beleillik-e a törvényi tény-

35 A nyomozáseredményességi index és az ismeretlen tettesek felderítési indexe. Az előbbi a statisztikai szabályzat értékrendjében „*eredményes*”-nek minősülő módon (ilyen a vádemelési javaslat mellett néhány más befejezési mód is) befejezett ügyeknek az összes nyomozott ügghöz viszonyított aránya, az utóbbi az azonosított tettesek száma az ismeretlen tettes ellen indított nyomozások arányában.

36 A bűnösnek nyilvánítottak számának a vádlottakéhoz viszonyított aránya; nálunk 95-96 százalék körül mozog. A mutatót sokan magyar sajátosságként kárhoztatják, holott nem az. Angliában – és általában angolszász területen – „*conviction rate*” néven hasonló célra használják. Angliában meg Walesben – ahol korábban nem volt az ügyészséghez hasonló állami szervezet, az vezetett 1987-ben a királyi vádhatóság (*Crown Prosecution Service*) létrehozatalához, hogy ez a mutató Londonban több egymást követő évben jóval 60 százalék alatt maradt. Lásd Joshua Rozenberg: *The Case for the Crown – The Inside Story of the Director of Public Prosecutions*. Thorsons Publishing Group Ltd., Wellingborough, Northamptonshire, 1987, p. 82.

állítás megfelelő helyén szereplő fogalom jelentéstartományába. Ha az ügyész tud mellett ésszerűen érvelni, hogy igen, akkor vállalnia kell a kockázatot, hogy a bíróság más véleményre jut, és fellebbeznie is kell, ha így történik. A jogszabályok értelmét mértékadóan a bíróságnak kell meghatároznia.

Természetesen nem tévedhetetlen sem tény-, sem jogkérdésben a bíróság sem, ám számos intézmény szolgálja azt, hogy az esetleges tévedések idejében orvosolhatók legyenek. Ha mindezek ellenére valakit a tények téves megállapítása, vagy a jogszabályok téves alkalmazása folytán ártatlan létre elítélnének, a szó *szorosan vett* értelmében lehetne mondani, hogy „*konceptiós per*” áldozata. Az eljárás ugyanis megindításától kezdve egy – időről időre esetleg változó – gondolati konstrukció szerint halad: minden fázisában van egy vezérfonalul szolgáló feltételezés, elgondolás arról, hogy milyen bűncselekmény és hogyan történt, ki és mi okból vagy célból követte azt el. Ennek tisztázása érdekében gyűjtötték a lehetséges bizonyítékokat, és azok alapján – bár tévesen – jutottak arra a meggyőződésre, hogy ő. Ez „*konceptió*” ugyan a szó köznyelvi értelmében, de nem azonos azzal, amit a „*konceptiós per*” kifejezésben hordoz.

Utóbbi kifejezés nemcsak azért megtévesztő, mert a jelző értelme más, mint a köznyelvi jelentése, hanem azért is, mert a büntető igazságszolgáltatási intézményrendszer önkényes és visszaélészerű használatának csak a végletes formáját, az alaptalan büntetőpért veszi számításba.

A büntetőeljárás megindítása – mint láttuk – a nyomozó hatóság hatáskörébe tartozik, a nyomozó hatóságok pedig végrehajtó hatalmi ág irányítása alá tartozó centralizált, hierarchikus szervezetek, amelyekben mindenki köteles a szolgálati előljárója utasításait teljesíteni.

A nyomozás elrendeléséről *valószínűségek összemérése* alapján lehet dönteni. Ez a döntés tehát egy *értékítélet* függvénye, vitatkozni rendkívül nehéz róla, különösen olyan bűncselekmények esetében, amelyek törvényi tényállásában szereplő *normatív elemek* folytán jelentős szerepe van a jogértelmezésnek. Ez elvileg szakmai döntés, amely az ismert tények elmélyült elemzése alapján hozható. Ám nehezen lehet alapos elemzést végezni, ha a parlamentben közben elhangzik, hogy „*a történetekre nincs más magyarázat, mint az, hogy emberi mulasztás történt, és nyilvánvaló, hogy ki a felelős*”.

Normatív elemekben bővelkedik például a *hűtlen kezelés*³⁷ törvényi tényállása, amelynek egyik ilyen eleme a *vagyonhiány* – vagyonkiesés (*kár*) vagy vagyonnövekedés elmaradása (*elmaradt haszon*) – okozása.

³⁷ Btk. 378. § (1) bekezdés.

Ha a vagyonkezelő – például a polgármester – köt egy befektetési ügyletet, ahol annak teljesedése után haszon várható, de ellenlábasa borúlátó, és feljeleníti az ügyletből származó fizetési kötelezettség teljesítése után, a vagyonsökkenés tény, a haszon pedig még sehol, és a nyomozó hatóságnak most kell döntenie. A zsinórmérték: ésszerű volt-e a vállalt kockázat? Mind ellene, mind mellette szólhatnak érvek.

Az előbbieket támogatja az, hogy a befektetett pénz hiányzik, az utóbbiakat pedig az a szólás, hogy „*ami elment a réven, megtérül a vámon*”, és hogy a döntéshozatali eljárás szabályszerű volt (például „*támogatta az önkormányzati testület*”). Ez ellen persze érvként szolgálhat, hogy „*többségük a polgármester cinkosa*”.

Ha a büntetőeljárás megindul, az ügylet menete ettől csaknem biztosan megváltozik, és ha a nyomozás időtartama rövidebb, mint az ügylet normális futamideje, a megtérülés bizonyosan nem történik meg a nyomozás befejezése előtt. Bár meg sem hiúsul, a „vagyoni hátrány” – legalábbis *virtuálisan* – még akkor is fennáll. Ha a tárgyalás idejére az ügylet (talán épp az eljárás miatt) meghiúsul, védhetővé válik a *kockázatvállalás ésszerűtlensége* mint *vagyonkezelői köteleességszegés* akkor is, ha a „*cimboraság*” a tárgyaláson felvett bizonyítás szerint megdőlt, és bárhogy dönt is a bíróság a kockázatvállalás ésszerűsége felől, még felmentés esetén is szinte biztos, hogy a polgármester karrierje jókora törést szenved. Talán ezért is olyan gyakoriak az efféle feljelentések.

Az alaptalanul megindított büntetőeljárás akkor is hosszú távú, nehezen orvosolható, vagy egyenesen jóvátehetetlen morális sérelmeket okozhat, ha a bíróság a vádlottat felmenti, vagy a nyomozást megszüntetik. Az eljárás hosszú ideig folyik. Nem egyszer már a megindítása előtt jelentős sajtóvisszhangot vált ki pusztán a feljelentési *szándék* szokásossá vált közhírré tétele, a feljelentés híre, majd a hatóság lépései, stb. Gondoljunk sok nagy hírveréssel megindított nyomozásra, kéz- és lábbilincsbe vert, vezetőszáron a tévékamerák előtt kíséretet – törvény szerint „ártatlannak vélelmezendő(!)” – számos gyanúsítottra. Köztük nem egy olyanra, akinek az ártatlansága később be is bizonyosodott, de ez soha nem kapott a besározásával arányos nyilvánosságot.

A nyomozó hatóság kezében erős fegyver az előzetes letartóztatás, amelyet szökés, bizonyítékok manipulálásának vagy újabb bűncselekmény elkövetésének veszélye címén *prognosztikus értékítélet* alapján rendelhet el – ügyészi indítványra – a bíróság, de örök titok marad, hogy akit ilyen címen letartóztattak, e nélkül valóban megszökött volna-e, manipulálta volna-e a bi-

zonyítékokat, vagy követett volna-e el újabb bűncselekményt. Az viszont aggodalmat kelt, hogy erősen politikai színezetű bűnügyben a Kaposvári Törvényszék Katonai Tanácsa úgy találta, hogy a nyomozás során egy sor vádlott – magas rangú katonatisztek – esetében visszaélészerűen, beismerő vallomás érdekében alkalmazták.

Az ügyészségnek – amely ugyancsak centralizált, hierarchikus és olyan szervezet, ahol a hivatali előjárónak utasítási joga van, bár az alárendelt az utasítás végrehajtása elől jogszerűen kitérhet³⁸ – vannak ugyan eszközei, hogy az itt vázolt kockázatokat mérsékelje, de ennek vannak elvi és gyakorlati korlátai is.

A számottevő fékek és ellensúlyok nélküli politikai hatalom meg a kormányzó pártszövetség önmérsékletre való készségének látványos hiánya természetesen veti fel annak gyanúját, hogy számos, nagy propagandával övezett – és zátonyra futott – bűnügy megindításának valójában nem a gyanúba vetek tettei voltak az okai, hanem az volt a *célja*, hogy a büntetőeljárás mint eszköz felhasználásával rossz hírbe keverjék, és így lehetetlenné tegyék őket, s ezzel politikai előnyt szerezzenek.

Van persze az önkényeskedésnek egy másik vetülete is: a bűnösök elvonása az igazságszolgáltatás elől. Ennek iskolapéldája lehet a következő eset. 1980 körül Nyíregyházán nagy botrány tört ki. A megye állami és pártvezetése égető szükségét látta annak, hogy a nyíregyházi labdarúgók bekerüljenek az NB I-be, de ehhez illegális pénzforrás kellett. Teremtettek, és a terv sikerült is, de a történet rövidesen kiderült. A Legfőbb Ügyészség nyomozó osztálya kinyomozta a visszaéléseket, amelyekben több rangos megyei funkcionárius büntetőjogi felelőssége is bebizonyosodott. Végül valamennyi résztvevő egyéni eljárási kegyelmet kapott, az MSZMP Központi Bizottságának sportügyekben illetékes titkára pedig egy sportaktíva-értekezleten kijelentette, hogy „*ez volt az utolsó olyan eset, hogy senkit nem ítéltek el*”.

Ez üres fenyegetés maradt. 1982-ben fény derült arra, hogy egy nagyvállalatnál, amelynek vezérigazgatója az MSZMP Központi Bizottságának tagja volt, jutalom ürügyén nyolc év alatt harminckétfélmillió forintot fizettek ki nyugdíjazás előtt álló, kis jövedelmű alkalmazottaknak, akikről a pénz zömét visszaszedték³⁹, és a vállalati sportegyesület illegális finanszírozására fordí-

³⁸ A legfőbb ügyész, az ügyészek és más ügyészségi alkalmazottak jogállásáról és az ügyészi életpályáról szóló 2011. évi CLXIV. törvény 53. § (4) és (5) bekezdése.

³⁹ A jutalmazottaknak így is megérte, mert az előírások szerint a nyugdíj alapja a munkában töltött öt utolsó év átlagkeresete alapján volt kiszámítandó, azt pedig a jutalom névleges összege nagyon megemelte, és az emiatt fizetendő magasabb társadalombiztosítási hozzájárulás fedezetét „megtarthatták”, a „jutalomnak” csak az e feletti részét kellett visszaadniuk.

tották. Miután a vezérigazgatónak a visszaélésekben vitt vezető szerepét kellően dokumentáltuk, a budapesti rendőrfőkapitány bűnügyi helyettese a korabeli előírások szerint jelentette a helyzetet a Belügyminisztériumnak, majd az illetőt gyanúsítottként kihallgattuk, a rendőrség a nyomozást befejezte és az ügyet vádemelésre átadta, a Legfőbb Ügyészség pedig néhány nap múlva saját hatáskörébe vonta. További sorsáról nem tudok, de vádemelésnek nem hallottam hírért. Újságból értesültem arról, hogy a vezérigazgatót rövidesen leváltották. Mindig ez jut eszembe, amikor arról beszélnek, hogy egyes polgármestereket az önkormányzati vagyontárgyak ár alatti eladása miatt elítélnék, mások ellen eljárás sem indul ezért, vagy ha mégis, akkor különös közzjátékok (iratkezelési keveredés, elektronikusan rögzített adatok hozzáférhetetlenné válnak a rendőrség őrizetében lévő adathordozókról stb.) zavarják a dolgok menetét. Csoda-e, ha felvetődik a gyanú: mindez azért, hogy ne soruljanak egyéni kegyelemre.

Napjainkban a kormányzó pártszövetségnek elsöprő parlamenti többsége van, és minden jel azt mutatja, hogy kevés korlátot ismer. Ez a helyzet televény a visszaélésszerű hatalomgyakorláshoz. Nem árt ilyenkor visszanézni, hiszen mindenki tanulhat a történelemből, hogyan kerülheti el az olyan hibákat, amelyek a múltban már sok bajt okoztak.

Számomra az is tanulság, hogy nemcsak a könyveknek van saját sorsuk⁴⁰, hanem a szavaknak is. A „conceptio” tiszteletre méltó fogalmat hordoz, de ha a „per”-rel kapcsolódik, baljós jelentésűvé válik.

40 „Habent sua fata libelli.”

TILKI KATALIN

Természetvédelem nemzetközi szinten
és az Európai Unióban

A jobb életfeltételek megteremtése érdekében a környezetbe történő emberi beavatkozás – erdőirtás, folyószabályozás és mocsarak lecsapolása stb. – káros következményeket is okozott, illetve okoz a mai napig. A természetes környezetet egyre inkább településekkel, ipartelekkel, utakkal és távvezetékekkel szabdaltnak tartják fel, ezek következményeként az utóbbi háromszáz évben Földünkön több mint kétszáz emlősállat, valamint növényi faj halt ki, s ez a szám egyre nő.¹ A legfrissebb adatok² szerint az elmúlt negyven évben az emlősök, madarak, hüllők, kétélűek és halak populációja 52, az édesvízi fajoké 76, a szárazföldi fajoké pedig 39 százalékkal csökkent. Miközben nő a védett területek aránya, tovább pusztul az élővilág. Ezt bizonyítja az a tény, hogy amíg 1965 és 2010 között a szárazföldi védett természeti területek nagysága meghatszorosodott, és 1990 óta a tengeri védett területek nagysága megnégyszereződött, addig ehhez képest a biodiverzitás a szárazföldön 40, a tengerekben 21 százalékkal csökkent.³ Egyes fajok kipusztulása alapvetően természetes dolog, de az ember környezetpusztító tevékenysége miatt ez a folyamat jelenleg gyorsabban zajlik. Néhány biológus véleménye szerint⁴ a Föld élővilága most történetének hatodik kihalási ciklusát éli a különbséggel, hogy az első ötöt természeti tényezők okozták.

Az Európai Bizottság a biológiai sokféleség csökkenésének megállításáról szóló közleményében⁵ felhívta a figyelmet arra, hogy „*az elmúlt évtize-*

1 „A fajok kipusztulásának aránya ma legalább százszorosa, de akár ezerszerese is lehet a természetes arálynak, sőt az utrechti egyetem egyik új keletű tanulmánya 1000–10 000 közötti szorzóból indul ki.” Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye „EU-kampány a biodiverzitás megőrzéséért – a civil társadalom helye és hozzájárulása” tárgyában 3.9 pontja [(2006/C 195/24) 2006. május 18.]. <http://epa.oszk.hu/00800/00877/00872/pdf/00960103.pdf>

2 Élő Bolygó Jelentés 2014. http://wwf.hu/media/file/LPR_Magyar_2014_02.pdf

3 Az alapvető jogok biztosának a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó helyettesének, a jövő nemzedékek szószólójának elvi állásfoglalása: A nemzeti parkok, mint a természeti és kulturális értékek őrzői a jövő nemzedékek számára. 4. o. <https://www.ajbh.hu/-a-jovo-nemzedek-szoszolojanak-allasfoglalasa-a-nemzeti-parkokrol>

4 Gyorsítja a fajok pusztulását az ember. <http://www.metropol.hu/cikk/640301>

5 „A biológiai sokféleség csökkenésének megállítása 2010-ig – és azon túl. Az ökoszisztéma-szolgáltatások fenntartása az emberi jólét érdekében” című közlemény 3. o. [az Európai Közösségek Bizott-

dekben az emberiségnek hatalmas hasznot hozott a fejlődés, amely gazdaggabbá tette életünket. A fejlődés nagy részéhez azonban a természeti rendszerek változatosságának és méretének – a biológiai sokféleségnek – a hanyatlása társult. A biológiai sokféleség ilyen jellegű csökkenése az ökoszisztémák, a fajok és a gének szintjén nemcsak a természetjelentős önmagáért való értéke miatt ad okot aggodalomra, hanem mert a természeti rendszerek által nyújtott »ökoszisztéma-szolgáltatások« csökkenését is eredményezi. E szolgáltatások közé tartoznak az élelmiszerek, a tüzelőanyag, a rostanyagok és a gyógyszerek előállítás, a víz, a levegő és az éghajlat szabályozása, a talaj termékenységének fenntartása, a tápanyagok körforgása. Ebben az összefüggésben a biológiai sokféleség figyelembe vétele nélkülözhetetlen a fenntartható fejlődéshez, emellett hozzájárul a versenyképességhez, a növekedéshez és a foglalkoztatáshoz, valamint az életszínvonal javulásához. Az ENSZ Főtitkára által közzétett millenniumi ökoszisztéma-értékelés (Millennium Ecosystem Assessment, MA) rámutatott, hogy e szolgáltatások túlnyomó része hanyatlik. Az ebből levonható következtetés az, hogy feléljük a Föld természeti tőkéjét, és kockáztatjuk az ökoszisztémák azon képességét, hogy a jövő generációkat eltartsák.”

E mellett szót kell ejteni a globális felmelegedésről, amelynek legfőbb bizonyítéka, hogy egyre gyakoribbak a szélsőséges időjárási jelenségek: szárazságok, rendkívüli hidegek, özönvízszerű esőzések, áradások, hóhullámok. A klímaváltozás közvetlen hatással van a természetre (korallok, gleccserek, trópusi őserdők, sarki ökoszisztémák állapotára), és az emberi társadalomra (vízhozam, élelmiszer-biztonság, halászat, egészségügy, biodiverzitás), közvetett módon növeli a konfliktusok kialakulásának esélyét, mert felerősíti ezek kiváltó okait, a szegénységet és a gazdasági válságokat. Ezt támasztja alá az ENSZ Éghajlatváltozási Kormányközi Testületének (Intergovernmental Panel on Climate Change; IPCC)⁶ ötödik jelentéstervezete⁷, amely rávilágít arra, hogy a XXI. szá-

ságának közleménye, COM(2006) 216]. Hasonló aggályokat fogalmazott meg a környezeti károk megelőzése és felszámolása tekintetében a környezeti felelősségről szóló, a 2004. április 21-én elfogadott 2004/35/EK irányelv preambuluma első bekezdése is. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A52006DC0216>

6 A testület feladata, hogy értékelje és összefoglalja a klímaváltozással kapcsolatos kutatási eredményeket. Saját kutatást nem végez, hanem szakértők közreműködésével tudományos publikációkat dolgoz fel, és ezek tartalmát jelentéseiben foglalja össze.

7 Készül a jelentés, amely elveszi az egész világ kedvét. <http://www.origo.hu/idojaras/20140318-ensz-ipcc-klimavaltos-kiszivargott-informacio-kovetkezmény-eroszakosabb-es-szegenyebb-lesz-a.html> ; Klímaváltozás: új jelentést adott ki az IPCC. http://kislabnyom.hu/sites/default/files/letolt/60.kislabnyom_hirlevel_2014marc31.pdf; Klimacsúcs – Az ENSZ klímajelentése szerint sürgősen cselekedni kell. <http://www.hirado.hu/2014/03/31/klimacsucs-az-ensz-klimajelentese-szerint-surgosen-cselekedni-kell/>

zadi időjárási katasztrófák mennyire sebezhetővé teszik az emberiséget. Legfontosabb kockázatnak minősíti a hóhullámokat, és az emelkedő tengerszint okozta áradásokat, az éhínséget, az infrastruktúra extrém időjárás miatt fellépő meghibásodásait, egyes ökoszisztémák felbomlását, valamint a vízhiányt.

A szakemberek véleménye szerint a klímaváltozás elsősorban a szárazföld és az óceánok növényeire és állataira, valamint a városokra gyakorolja a legnagyobb hatást; egyúttal elmélyíti azokat a problémákat, amelyek már jelenleg is fennállnak: a betegségeket, az erőszakot és a menekültek kiugró számát. Ha a hőmérséklet tovább növekszik, a veszélyek súlyosbodhatnak. Amennyiben az átlaghőmérséklet 1,66 Celsius-fokkal emelkedik a mostani szint fölé, akkor ez több ezermilliárd dolláros veszteségeket okozhat a világgazdaságnak; a mezőgazdaságban pedig már egyfokos növekedés is elegendő ahhoz, hogy csökkenjen a legfontosabb élelmiszer-növények, a búza, a kukorica és a rizs termés hozama.

Az IPCC-dokumentum a kockázatok kezelésére és a várható következmények enyhítésére helyezi a hangsúlyt.

A Meteorológiai Világszervezet főtitkárának, *Michel Jarraud*-nak a véleménye szerint korábban az emberiség tudatlanságból károsította a Föld klímáját, azonban ma már ez nem lehet elfogadható indok. Tudatosan arra kell törekedni, hogy környezeti hatásainkat csökkentsük, és alkalmazkodjunk a változásokhoz.

A természetvédelem célja a természetes ökológiai rendszerek önfenntartó, önszabályozó képességének fenntartása és javítása. Ha a természetvédelmet összehasonlítjuk más szektorokkal* (például közlekedés, egészségügy, katasztrófavédelem), akkor az figyelhető meg, hogy egyrészt passzív, megőrző jellegű, és aktivitás csak a természetes folyamatokat veszélyeztető tevékenység elhárításában mutatkozik meg; másrészt pedig a különböző ágazatokban folyó tevékenység jelentős hatást gyakorol erre a területre. A vízgazdálkodás például enyhíti a melegedés hatásait, az erdő- és agrárgazdálkodás a változások természetes mederben tartását támogatja.

A természetvédelem nemzetközi háttere

Az ENSZ Közgyűlésének döntése alapján 1972 júniusában rendezték meg az emberi környezetről szóló stockholmi konferenciát, amely 113 állam képviselőjének részvételével zajlott.

* Éghajlatváltozás és biológiai sokféleség (elemzések az adaptációs stratégia tudományos megalapozásához). MTA ÖBKI, 2007, 5. o. http://klima.kvvm.hu/documents/14/NS_termvd_vgleges_web.pdf

seletével az első globális környezetvédelmi összefüggést jelentette.⁹ A tanácskozáson a fő figyelmet a természeti környezet (levegő, víz, talaj, élővilág ökológiai rendszere) veszélyeztetettségének szentelték. Az elfogadott dokumentumok: 1. Nyilatkozat az emberi környezetről; 2. Nyilatkozat az irányelvekről; 3. Akcióprogram-javaslat, amely 109 konkrét feladatot tartalmazott; 4. Szervezeti intézkedések, amelyek közül legjelentősebb egy új ENSZ szakosított intézmény, az UNEP (ENSZ Környezeti Programja) létrehozásának ajánlása. Az ENSZ Környezeti Programjának feladatai közé tartozik – egyebek között – a környezet állapotának figyelése és az arról szóló adatok beszerzése, terjesztése, a nemzetközi környezetvédelmi együttműködés előmozdítása, az esetleges környezeti katasztrófák kezelése. A konferencián határozták meg tehát a nemzetközi környezetvédelmi jog fejlesztésének fő irányvonalait is.

Ez a tanácskozás volt az első olyan fórum, amelyen kellő hangsúlyt és figyelmet kapott a környezet- és természetvédelem. Ezt követően számos nemzetközi szerződés jött létre a tengerek szennyezése elleni védelem, a vadon élő állat- és növényfajok, valamint élőhelyeik védelme érdekében.

A Ramsari egyezmény

A Természetvédelmi Világszövetség (*International Union for Conservation of Nature and Natural Resources; IUCN*) kezdeményezésére fogadták el 1971. február 2-án, és 1975. december 21-én lépett életbe a nemzetközi jelentőségű vadvizekről, különösen mint a vízmadarak tartózkodási helyéről szóló egyezmény, amelyet Magyarországon az 1979. évi 28. törvényerejű rendeletben¹⁰ hirdettek ki. A dokumentum célja a vizes élőhelyek megőrzésének, illetve ésszerű hasznosításának elősegítése, valamint az ehhez szükséges jogi, intézményi háttér megteremtése. A csatlakozó államok kötelessége egy olyan vizes élőhely kijelölése, amely felkerül a nemzetközi jelentőségű vadvizek jegyzékébe.

⁹ A rendezvényen hazánk diplomáciai bonyodalmak miatt nem vett részt.

¹⁰ Jelenlegi szabályozás: A nemzetközi jelentőségű vadvizekről, különösen mint a vízmadarak tartózkodási helyéről szóló, Ramsarban, 1971. február 2-án elfogadott egyezmény és annak 1982. december 3-án 1987. május 28.–június 3. között elfogadott módosításai egységes szerkezetben történő kihirdetéséről szóló 1993. évi XLII. törvény.

A washingtoni egyezmény (CITES)

Az 1973. március 3-án, Washingtonban elfogadott, a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről szóló egyezményhez hazánk 1985-ben csatlakozott, kihirdetésére először az 1986. évi 15. törvényerejű rendeletben került sor, amely 1986. augusztus 27-én lépett hatályba. Jelenleg az egyezmény kihirdetéséről a 2003. évi XXXII. törvény rendelkezik. Az egyezmény *„kihirdetése óta a függelékek hét alkalommal változtak, mely változásokat a hazai jogrend nem tudta követni. Az Egyezmény végrehajtása a függelékeken alapul, ezért elengedhetetlen, hogy a nemzetközi szinten történt változásokat hazai jogszabály is kihirdesse. Az új törvény mellékleteként az Egyezmény által elfogadott legújabb függelékek átvétele szükséges”* – olvasható a törvény indoklásában.

Az egyezmény az állat- és növényfajok kizsákmányolásának legfontosabb motívumát, a nemzetközi kereskedelmüket szabályozza, mert *„a nemzetközi együttműködés alapvető jelentőségű a vadon élő állatok és növények bizonyos fajainak nemzetközi kereskedelme útján történő túlzott mértékű kiaknázásától való megóvásában”* – rögzíti a preambulum, és a védett fajok példányainak kereskedelmi forgalmát engedélyekhez köti.

Az egyezmény I. függeléke tartalmazza a kipuhtulással fenyegetett növény- és állatfajokat (ügynevezett vörös lista). Ezek a legszigorúbban védettek, ezért az egyezmény minden körülmények között tiltja a velük kapcsolatos kereskedelmi tevékenységet.

A II. függelékben felsorolt fajok állománya még nincs kritikus helyzetben. A velük való kereskedelem szigorú szabályok között megengedett, korlátozott mértékben. Ezekre úgynevezett CITES-engedélyeket adhatnak ki.

A III. függelékben szerepel minden olyan faj, amelyről a részes felek bármelyike megállapította, hogy nemzetközi védelemben kell részesíteni saját területén.

Az egyezmény hatálya alá tartozó állat- és növényfajok, valamint azok egyedei, származékai a részes felek illetékes igazgatási hatóságának engedélyével gyűjthetők, foghatók be, vadászhatók, birtokolhatók, hozhatók be az országba, illetve vihetők ki onnan. Az igazgatási hatóságok az engedélyek kiadásán túlmenően jogosultak és kötelesek ellenőrizni a szállítás körülményeit: az importálók az egészségkárosodás, a kegyetlen bánásmód veszélyét a lehető legkisebb mértékben csökkentették-e, a kereskedők, a gyűjtők az állatok elhelyezéséhez és gondozásához birtokában vannak-e a megfelelő felszere-

lésnek. A 292/2008. (XII. 10.) kormányrendelet¹¹ értelmében Magyarországon az igazgatási hatóság, továbbá a tudományos testület feladatait a természetvédelemért felelős miniszter látja el (2. §); az igazgatási hatóság, a főfelügyelőség, a kormányhivatal, az állat- és növény-egészségügyi hatóság, az élelmiszer-biztonsági hatóság, a rendőrség, valamint a Nemzeti Adó- és Vámhivatal – az egyezmény, a tanácsi rendelet¹², a 865/2006/EK bizottsági rendelet és az e rendelet végrehajtása érdekében – hatósági ellenőrzést végez [3. § (3) bekezdés].

A bonni egyezmény

A washingtoni egyezmény után 1979. június 23-án, Bonnban elfogadták a vándorló és vadon élő állatfajok védelméről szóló egyezményt. Hazánkban az 1986. évi 6. törvényerejű rendelettel hirdettek ki, és a kihirdetés napján (1986. V. 6.) lépett hatályba, rendelkezéseit viszont 1983. november 1-jétől kellett alkalmazni. Célja a washingtoni egyezményben meghatározottakon túlmenően azoknak a vándorló vadon élő állatfajoknak a védelme, amelyek vándorlás miatt nagy távolságokat tesznek meg, határokat szelnek át. A CITES-hez hasonlóan a bonni egyezmény is védelmi szinteket határoz meg. A veszélyeztetett vándorló fajokat az I. függelék (III. cikk) tartalmazza, a II. függelékben felsorolt fajokra pedig kiegészítő megállapodások megkötését teszi kötelezővé a vándorlásuk által érintett államok számára.

A részes feleknek erőfeszítéseket kell tenniük

- a védett, vándorló fajok fontos élőhelyeinek megőrzésére, illetve helyreállítására;
- minden olyan tevékenység vagy akadály káros hatásának minimumra csökkentésére, amelyek jelentősen gátolják vagy megakadályozzák e fajok vándorlását;
- a lehetőség és a célszerűség mértékéig megakadályozzák, vagy szabályozzák az olyan tényezőket, amelyek veszélyeztetik e fajokat (III. cikk 4. pontja).

Ugyanakkor – néhány kivételtől eltekintve – kötelesek megtiltani az ilyen fajokhoz tartozó állatok zsákmányolását (III. cikk 5. pontja).

¹¹ 292/2008. (XII. 10.) kormányrendelet a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelmét szabályozó nemzetközi és európai közösségi jogi aktusok végrehajtásának egyes szabályairól.

¹² A vadon élő állat- és növényfajok számára, kereskedelmük szabályozása által biztosított védelméről szóló 338/97/EK rendelet.

A berni egyezmény

Az Európai Tanács tagállamai és az egyezmény további aláírói 1979. szeptember 19-én megkötötték az európai vadon élő növények, állatok és természetes élőhelyeik védelméről szóló megállapodást. Ehhez Magyarország az 1990. július 5-én kihirdetett 1990/7. nemzetközi szerződéssel csatlakozott.

Az egyezmény célkitűzése, hogy megvédje a vadon élő növényeket és állatokat, valamint azok természetes élőhelyeit; „különösképpen azon fajokat és élőhelyeket, amelyek védelme különböző államok együttműködését igényli, továbbá, hogy elősegítsék az ilyen típusú együttműködést” (1. cikk). A szerződő felek kötelezettséget vállaltak „a vadon élő növények és állatok és a természetes élőhelyek nemzeti természetvédelmi politikájának fejlesztésére, különös tekintettel a veszélyeztetett és sebezhető fajokra, elsősorban az őshonos fajokra, továbbá a veszélyeztetett élőhelyekre” (3. cikk). A CITES-hez és a bonni egyezményhez hasonlóan a függelékek magukban foglalják a védett állat- és növényfajokat. Az I. függelék a fokozottan védett növények katalógusa. Azokat a vadon élő növényfajokat öleli fel, amelyek „szándékos szedése, gyűjtése, vágása vagy gyökereitől történő kiásása”, valamint birtoklása vagy eladása tiltott (5. cikk). A II. függelék azokat a vadon élő állatfajokat sorolja fel, amelyeknek a speciális védelme érdekében a 6. cikkben említett magatartások „különösképpen” tilalmazottak (például szándékos befogásuk, tartásuk, az állatok, illetve pihenő- vagy élőhelyeik szándékos elpusztítása stb.). Itt tehát a fokozottan védett állatfajok kaptak helyet (6. cikk). A III. függelék pedig a védett állatok kategóriáiból tevődik össze (7. cikk). A IV. függelékben található az emlősök és a madarak elpusztításának, befogásának, egyéb formában történő kihasználásának tiltott eszközei és módszerei (8. és 9. cikk). A dokumentum azért jelentős, mert elsőként rendelkezik a kipusztult fajok visszatelepítéséről.

A biológiai sokféleség egyezmény¹³

Az ENSZ Környezetvédelmi Programja keretében megtartott értekezletre 1992-ben Rio de Janeiróban került sor. Ennek eredményeképpen született meg – egyebek között – a biológiai sokféleség egyezmény, amelyet 1992. június 13-án írtak alá. Az egyezmény fő célkitűzése a biológiai sokféleség megőrzése, komponenseinek fenntartható használata, valamint az élővilágból származó hasznok igazságos elosztása. Ennek elérését az országok közötti informá-

¹³ Magyarországon az egyezményt az 1995. évi LXXXI. törvénnyel hirdették ki.

ciócsere, a technológiák átadása, illetve az élővilág genetikai forrásaihoz való megfelelő hozzáférés segíti elő. A résztvevő államok kötelezettséget vállalnak arra, hogy a szomszédos országok környezeti állapotára, biológiai sokféleségére negatív hatással bíró tevékenységet nem végeznek; valamint nemzeti stratégiákat dolgoznak ki. A dokumentum legfőbb érdeme, hogy egyrészt az egész élővilágra, azaz minden élőlényre és élő rendszerre vonatkozik; másrészt a célokon kívül a végrehajtás módját, finanszírozási lehetőségeit is meghatározza. Az egyezményt 1993. október 25-én kelt 93/626/EGK határozatával az Európai Gazdasági Közösség is jóváhagyta (1. cikk) mert a közösség célkitűzéseinek egyike magában foglalja a természet és a biodiverzitás megőrzésének szükségességét, továbbá annak előkészítésében a közösség és a tagállamok részt vettek.

Az EU állam-, illetve kormányfői 2001-ben megállapodtak abban, hogy 2010-re megállítják a biológiai sokféleség hanyatlását az EU-ban, és helyreállítják az élőhelyeket és a természeti rendszereket. 2002-ben a világ mintegy 130 vezetőjéhez csatlakozva megegyeztek abban, hogy világszinten is erre töreksszenek.

Az ENSZ 2010-ben megjelenő, a biológiai sokféleség globális kilátásairól szóló harmadik dokumentuma¹⁴ rögzíti, hogy a nemzetközi közösségnek nem sikerült elérnie az említett egyezményben megfogalmazott, a biodiverzitás-csökkenés 2010-ig történő jelentős mérséklésével kapcsolatos célt, a világszintű erőfeszítések ellenére sem.

Természetvédelem az Európai Unióban

A természetvédelem szabályozása alapjainak megfogalmazására az unió akcióprogramjaiban került sor. Ezek olyan középtávú, stratégiai dokumentumok, amelyek jól tükrözik a készítésük idején uralkodó környezeti gondolkodásmódot, megfogalmazzák az elérendő célokat és a legfontosabb problémákat.

Az ötödik környezetvédelmi akcióprogram (1992–2000) tekinthető kiindulópontnak, amely célként határozta meg az egész közösség területét felölelő európai élőhelyek összefüggő hálózatának megteremtését. Ez a később kifejthető madárvédelmi és élőhely-védelmi irányelvben testesült meg, amelyek az Európai Unió természetvédelmének gerincét adják.¹⁵ A 2012. jú-

¹⁴ <http://gbo3.cbd.int/>

¹⁵ Kert Ágota: A természetvédelem nemzetközi és európai Unió-beli jogi rendszere. WWF Füzetek 22. Budapest, 2002, 10. o. http://www.wwf.hu/media/file/1184765813_A_termeszetvedelem_nemzetkozi.pdf

lius 22-én lejárt hatodik környezetvédelmi cselekvési program¹⁶ (amelynek központi gondolata a fenntartható fejlődés) négy területen tartotta a fellépést különösen fontosnak; a természet és biológiai sokféleség megőrzése, valamint védelme, az éghajlatváltozás, a környezet és egészség, valamint a természeti erőforrások és hulladékok fenntartható kezelése. Jelenleg a hetedik akcióprogram van hatályban (*Jólét bolygónk felélése nélkül*¹⁷), amely a 2020-ig tartó időszakra szól. A dokumentum kidolgozásának háttérében négy tényező áll: 1. Annak ellenére, hogy bizonyos téren sikerült eredményeket felmutatni, változatlanok a környezeti nehézségek, és azok a törekvések is, hogy a környezetet ellenállóbbá kell tenni a különböző kockázatokkal szemben. 2. Az EU elfogadta az Európa 2020 stratégiát, amelynek célja, hogy a változó világban az EU gazdasága intelligens, fenntartható és inkluzív legyen. 3. Az EU számára nyitva áll az inkluzív zöldgazdaság felé való elmozdulás lehetősége. 4. A Rio+20 csúcstalálkozó felhívta a figyelmet a környezetvédelem globális vetületének jelentőségére. Az új akcióprogram kiemelt célkitűzése a természeti tőke védelme, megőrzése és fejlesztése. Az Európai Környezetvédelmi Ügynökség 2010-es biodiverzitási állapot-felméréséből¹⁸ kiderül, hogy az Európai Unióban a biológiai sokféleség továbbra is csökken, és az ökoszisztémák nagy része vérszesen hanyatlik. A biológiai sokféleséggel kapcsolatos uniós stratégia¹⁹ célkitűzéseket és cselekvéseket határoz meg a negatív tendenciák visszaszorítására, és az ökoszisztémák romlásának megakadályozására. A kitűzött célok közé tartozik például az uniós természetvédelmi irányelvek maradéktalan végrehajtása, az ökoszisztémák és szolgáltatásaik fenntartása és helyreállítása, a mezőgazdaság és erdészet biológiai sokféleség megőrzésében játszott szerepének növelése vagy az EU fokozott hozzájárulása a biológiai sokféleség globális csökkenésének megelőzéséhez. E mellett intézkedéseket is tartalmaz a madárvédelmi és élőhely-védelmi irányelv végrehajtásának javítására, ez a Natura 2000 hálózatra is kiterjed.

16 Az Európai Parlament és a Tanács 1600/2002/EK határozata (2002. július 22.) a hatodik közösségi környezetvédelmi cselekvési program megállapításáról.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32002D1600:HU:NOT>

17 Az Európa Parlament és a Tanács határozata a 2020-ig tartó időszakra szóló általános uniós környezetvédelmi cselekvési programról COM(2012) 710 final. http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com%282012%290710_/com_com%282012%290710_hu.pdf

18 Az EU 2010-es biodiverzitási állapotfelmérése. <http://www.eea.europa.eu/publications/eu-2010-biodiversity-baseline/>

19 „Életbiztosításunk, természeti tőkénk: a biológiai sokféleséggel kapcsolatos, 2020-ig teljesítendő uniós stratégia” című közlemény [az Európai Bizottság közleménye, COM(2011) 244 végleges]. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:52011DC0244>

Unió elvárások²⁰ a Natura 2000-rel kapcsolatban:

- e területek kezelése és helyreállítása (különös tekintettel a pusztai gyepes élőhelyekre és pannon erdőkre), figyelembe véve a leromlott ökoszisztémák helyreállítására vonatkozó stratégiai célt;
- az előbbi területek és a közösségi jelentőségű természeti értékek finanszírozási igényeinek részletes szakmai megalapozását nyújtó országos Natura 2000 prioritizált intézkedési terv összeállítása, az intézkedési terv és a fejlesztések közötti teljes összhang megteremtése.

A Régiók Bizottsága 2014-ben előzetesítő véleményében²¹ felhívta a figyelmet arra, hogy a helyi és regionális önkormányzatok rendkívül fontos szerepet játszanak a biológiai sokféleségi célkitűzések helyi szintű teljesítésében. Üdvözli a helyi szinten általuk bevezetett stratégiákat, fellépéseket, amelyek abból a célból születtek, hogy megóvják, és fenntartható módon kezeljék a helyi biodiverzitást, valamint az ökoszisztémákat. Továbbá kiemeli annak szükségességét, hogy a tagállamok, valamint a helyi önkormányzatok hatékonyan működjenek együtt a Natura 2000-hez kötődő gazdálkodási tervek végső formába öntésében.

A korábban említett globális jellegű természetvédelmi egyezményeknek léteznek a tagállamokra elsősorban jogharmonizációs kötelezettségeket hárító közösségi, illetve európai uniós „megfelelői”: a tanács 338/97/EK rendelete a vadon élő állat- és növényfajok számára kereskedelmük szabályozása által biztosított védelemről, a 91/244/EGK irányelvvel módosított, a vadon élő madarak védelméről szóló 79/409/EGK irányelv (az úgynevezett madárvédelmi irányelv), valamint a természetes élőhelyek, vadon élő állatok és növények védelméről szóló 92/43/EGK irányelv (az úgynevezett élőhely-védelmi irányelv). Az utóbbi két norma célja a különleges madárvédelmi területek és különleges természet-megőrzési területek európai ökológiai hálózatának (Natura 2000) létrehozása, s a hálózatot alkotó területek védelmének és feljavításának szavatolása. E jogszabályok végrehajtása kiemelt fontosságú az uniós természetmegőrzés számára.

²⁰ Marczin Örs: A biodiverzitás és természetvédelem finanszírozási kérdései (EU finanszírozás 2014-2020). http://www.mtvsv.hu/dynamic/biodiv_finanszirozás_marczin_vm.pdf

A 338/97/EK rendelet²²

Az Európai Unió Tanácsa az Európai Közösséget létrehozó szerződés és annak 130. cikke (1) bekezdésére figyelemmel 1996. december 9-én a 338/97/EK rendeletben intézkedett a vadon élő állat- és növényfajok számára kereskedelmi szabályozása által biztosított védelemről. Az új szabály megalkotása szükséges volt, mert a kereskedelem révén veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok védelmének fokozása érdekében az 1984. január 1. óta hatályos 3626/82/EGK rendelet helyébe egy olyan normának kellett lépnie, amely figyelembe vette

- az elfogadása óta megszerzett tudományos ismereteket és a kereskedelem mai szerkezetét; valamint azt, hogy
- a belső határokon megszűnt az ellenőrzés; továbbá
- az egységes piac kialakítása következtében a közösség külső határainál szükségessé vált a szigorúbb kereskedelem-ellenőrzési intézkedések bevezetése: az okmányok és az áruk behozatali vámhivatalnál történő ellenőrzése.²³

A rendelet hatálya egyebek között kiterjed azokra a fajokra, amelyek kipusztulással fenyegetettek, vagy előfordulásuk olyan ritka, hogy a velük való kereskedelem a fennmaradásukat veszélyezteti. A rendeletben a védelmi szintek, a védett fajok katalógusait (A, B, C és D melléklet) a washingtoni egyezményre (CITES) hivatkozva állapítják meg (3. cikk). A dokumentum meghatározza a mellékletben felsorolt fajok behozatalát, annak ellenőrzését, illetve korlátozását; valamint a jogsértő magatartásokat és szankciókat.

A 79/409/EGK irányelv

A vadon élő madarak védelméről szóló, 1979 áprilisában elfogadott 79/409/EGK irányelv, az úgynevezett „madárvédelmi irányelv” az első uniós jogszabály, amelyet az Európai Közösségben honos vadon élő madárfajok hosszú távú megőrzésére alkottak. Az irányelv fő célja az összes vadon élő

²¹ Az Európai Unió Régiók Bizottságának véleménye a többszintű kormányzás az EU 2020-ig teljesítendő, biológiai sokféleséggel kapcsolatos stratégiájának népszerűsítésében és a nemzetközi aichi célkitűzések elérésében.

http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2014.271.01.0045.01.HUN

²² A Tanács 338/97/EK rendelete a vadon élő állat- és növényfajok számára kereskedelmi szabályozása által biztosított védelemről.

²³ 338/97/EK rendelet preambuluma 2. bekezdése. 1. o.
http://www.cites.hu/docs/338_97_EK_Tanacsi_rendelet.pdf

madárfaj védelme és kezelése, valamint e fajok vadászatának, befogásának szabályozása, amely a madarakra, tojásaikra, fészkeikre, valamint élőhelyeikre egyaránt vonatkozik. A tagállamok felelőssége a különleges védelmi területek kijelölése és különösen a közös európai természeti értéket képviselő vándormadarak védelme. Különleges madárvédelmi területnek olyan régió tekinthető, amely az I. számú mellékletben felsorolt, a tagállam területén rendszeresen előforduló és átvonuló fajok nagy állományának ad otthont, valamint a vízimadarak szempontjából nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyeket foglal magában. Az irányelv fellép az emberi tevékenység hátrányos következményei ellen, rögzíti a befogás, pusztítás tilalmát. Hosszú távú feladatokat fogalmaz meg minden vadon élő madárfaj védelmére, a hasznosításra és a gazdálkodásra vonatkozóan.

A mellékletek rendszere a fajok védelmét különböző szinteken biztosítja. Bizonyos madárfajok esetében tiltott szándékos elpusztításuk és elfogásuk, fészkeik és tojásaik megsemmisítése vagy károsítása, szándékos zavarásuk, emellett azoknak a madaraknak a tartása, amelyek vadászata és elfogása tilva van.²⁴ A vadászat ugyanakkor nem tiltott azon fajok tekintetében, amelyeket a II. számú melléklet felsorol, amennyiben ez meghatározott szabályok és elvek figyelembevételével történik. Ezen kívül a mellékletek felsorolják azokat a fajokat, amelyek védelmére különleges madárvédelmi területeket kell kijelölni (I. számú melléklet); amelyek az egész EU-ban vagy bizonyos tagállamokban vadászhatók (II.); amelyek kereskedelme nem esik korlátozás alá, vagy külön eljárás keretében engedélyezhető a tagállamoknak (III.); a tiltott vadászati módszereket, valamint a vadászat során tiltott közlekedési eszközöket (IV.); a kiemelt kutatási témákat (V.).

A 92/43/EGK irányelv²⁵

Az 1992. május 21-én elfogadott 92/43/EGK irányelv, az úgynevezett élőhely-védelmi irányelv fő célja a biológiai sokféleség fenntartásának előmozdítása a gazdasági, társadalmi, kulturális és regionális igények figyelembevételével, ami hozzájárul a fenntartható fejlődés céljának megvalósításához.

²⁴ Kert Ágota: i. m. 10. o.

²⁵ Felhasznált források Demeter András (szerk.): Magyarország és a Natura 2000 – Európai hálózat a természeti értékek megőrzésére. ÖKO Rt., Budapest, 2002; Juhász Lajos: Az Élőhely-védelmi Irányelv (Habitat Directive).

http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0032_elovilagvedelem/ch08s03.html

Megalkotását az a felismerés indokolta²⁶, hogy Európa területén folyamatosan károsodnak a természetes élőhelyek, és egyre növekszik a súlyosan veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok száma. Tekintettel arra, hogy a veszélyeztetett természetes élőhelyek és fajok a közösség természeti örökségét alkotják, közösségi szinten kell megoldani a védelmüket. A dokumentum elfogadásával mind az Európai Bizottság, mind a tagállamok két dologra tettek ígéretet, egyrészt a Natura 2000 nevet viselő természetvédelmi hálózat három éven belül történő teljes kiépítésére; másrészt arra, hogy erre a célra pénz is rendelkezésre bocsátanak, hogy a terhek ne a földtulajdonosokra, illetve a földhasználókra háruljanak.

2005-ig azonban az ígérek egyike sem teljesült, ezért az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság felszólította az Európai Bizottságot és a tagállamokat, *„hogy ne csak jól hangzó határozatokat hozzanak, hanem törekedjenek ezek teljes követhetőségével való végrehajtására is”*. A Natura 2000 hálózat döntő jelentőségű Európa biológiai sokfélesége fenntartásának szempontjából, mert a védelem nem egyszerűen *„opció, hanem sokkal inkább a fenntartható fejlődés döntő eleme”*, hiszen a különböző természeti és kultúrtájak kiemelkedő és önmagában megőrzésre érdemes természeti örökséget alkotnak; a természetvédelem azonban nemcsak öncél, hanem a természet, egyben az élet és a gazdaság nélkülözhetetlen alapja is. A gazdasági tevékenységek fontos erőforrása, ezen kívül a különböző sport-, szabadidős és rekreációs tevékenységek, az egészségügyi ellátás és egyes esetekben a gyógykezelés előfeltétele.²⁷

A közösségi, illetve az uniós intézkedések korántsem érték el a megfelelő hatást. Pedig az Európai Bizottság célja, az európai állat- és növényvilág életterének védelme – amely az 1979-es madárvédelmi és az 1992-es élőhelyvédelmi irányelvben is tükröződik – helyes és ésszerű. A fő gond a megvalósításhoz szükséges politikai akarat és a végrehajtás, ahogy ezt maga az Európai Bizottság is megállapítja: *„A madárvédelemre és az élőhelyre vonatkozó irányelvek megvalósítása nehéznek bizonyult. A két említett irányelv megsér-*

²⁶ A természetes élőhelyek, valamint a vadon élő állatok és növények védelméről szóló 92/43/EGK irányelv preambuluma. 2. o.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1992L0043:20070101:HU:PDF>

²⁷ Az Európai Bizottság közleménye a Tanács és az Európai Parlament részére: A Natura 2000 finanszírozása. 2.3-2.5 és 2.10 pontjai [COM(2004) 431 végleges].

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52005AE0136>

*tése több mint a negyedét tette ki azoknak az eseteknek, amelyekben az Európai Bizottságnak bírósági eljárást kellett indítania.*²⁸

Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság helyesen mutatott rá arra is, hogy a természetvédelem (a biodiverzitás védelme) koherens ágazati politikákat, és jelentős mértékű anyagi ráfordítást igényel.²⁹

A Natura 2000 az európai jelentőségű területek (SCI) ökológiai hálózata, amelyet a madárvédelmi irányelv alapján kijelölt különleges madárvédelmi területek (*Special Protection Area; SPA*), és az élőhely-védelmi irányelv alapján kijelölt különleges természet-megőrzési területek (*Special-Areas of Conservation; SAC*) együttesen alkotnak. A hálózat célja a meghatározott természetes élőhelytípusok, valamint az érintett fajok élőhelyei kedvező védettségi állapotának a fenntartása vagy helyreállítása.

Az irányelv szerint a különleges természet-megőrzési területeket az I. számú mellékletben szereplő közösségi jelentőségű természetes élőhelytípusok és a II. számú mellékletben szereplő közösségi jelentőségű állat- és növényfajok védelmére kell kijelölni. Azok a természetes élőhelytípusok tekinthetők közösségi jelentőségűnek, amelyeket az eltűnés veszélye fenyeget, vagy kicsi a természetes elterjedésük, vagy egy adott biogeográfiai területen belül jellemző sajátosságaik vannak. A közösségi jelentőségű fajok csoportjába pedig a veszélyeztetett, sérülékeny, ritka vagy bennszülött fajok sorolhatók.

A tagállamok kötelezettséget vállalnak arra, hogy kijelölik a különleges természet-megőrzési területeket; valamint azt a felelős szervet, amely az irányelvben meghatározott kritériumok alapján összeállítja az említett területek listáját, és megküldi a bizottságnak. Ha a bizottság elfogadja a listát, ak-

²⁸ Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye „EU-kampány a biodiverzitás megőrzéséért – a civil társadalom helye és hozzájárulása” tárgyában 3.30 pontja [(2006/C 195/24)].
<http://epa.oszk.hu/00800/00877/00872/pdf/00960103.pdf>

²⁹ „nem eléggé koherens a politika, egyébként nemcsak azokra az ágazatokra vonatkozik, amelyek a természetvédelem és a biodiverzitás szempontjából »klasszikus értelemben« potenciálisan problémásnak tekinthetők (ilyenek pl. a már említett közlekedés- és infrastruktúra-politika vagy a túlságosan intenzív mező-, erdő és halgazdálkodás), hanem azokra a politikaterületekre is, amelyeknél nem feltételeznénk azonnal, hogy közvetlen összefüggésben állnak a biodiverzitással [...] fokozni kell az életterek védelmét, és ehhez rendelkezésre kell bocsátani a szükséges eszközöket. Az élőhelyvédelmi irányelv és a madárvédelmi irányelv még nem biztosítja elég sikeresen az Európa-szerte védendő fajokat és élettereket. Ráadásul a tagállamokban (még helyi szinten is) időközben gyakran olyan – az EGSZB szerint bírálható – szemléletben járnak el, hogy aminek nincs európai, hanem csak esetleg nemzeti védettségi státusza, az úgyszólván másodosztályú természet. Ha az EU nem fizet, mi sem teszünk semmit. Még rosszabb a biodiverzitás védelmének helyzete a természetvédelmi területeken kívül: itt már szinte semmiféle közpénzekből finanszírozott tevékenység nem figyelhető meg. A biodiverzitás védelme azonban olyan feladat, amely nem korlátozható néhány védett területre.” Uo. 3.36 és 3.39 pont [(2006/C 195/24)].

kor a területek a hálózat részévé válnak; valamint a jóváhagyástól számított hat éven belül a területek végleges listáját nemzeti jogszabályban hirdetik ki. E mellett a tagállamoknak

- meg kell tenniük a szükséges lépéseket a természetes élőhelytípusok és fajok élőhelyei károsodásának és megzavarásának megakadályozására;
- meg kell vizsgálniuk minden olyan terv, beruházás hatását, amely nem kapcsolódik közvetlenül a természeti terület kezeléséhez, de jelentős hatása valószínűsíthető;
- meg kell óvniuk a növény-, illetve állatvilág számára jelentős táji jellegzetességeket a területrendezési, területfejlesztési politika keretében;
- olyan monitoringrendszert kell kialakítaniuk, amely a mellékletekben szereplő fajok befogásának, elpusztításának ellenőrzésére szolgál.

Ökológiai hálózatok Európában³⁰

A különleges természetvédelmi jelentőségű területek rendszere Európában az *Emerald hálózat*. A berni egyezmény állandó bizottsága, amely az Európa Tanácson belül működik, határozatokat hozott, illetve ajánlásokat tett ezeknek a területeknek a kijelölésére, amelyek elsősorban a vadon élő növény- és állatfajok élőhelyei, a veszélyeztetett élőhelyek, valamint a vándorló fajok szempontjából fontos területek. Ezeket összefoglalóan különleges természetvédelmi jelentőségű területeknek (*Areas of Special Conservation Interest; ASCI*) nevezik. E mellett a bizottság döntött egy olyan szakértői munkacsoport felállításáról, amely a hálózat kiépítéséért felelős. A munkacsoport tevékenységének eredményeképpen kidolgozták a természeti értékek adatbázisául szolgáló Emerald Network szoftvert, és kelet-európai projektek készültek a struktúra kiépítéséhez. Magyarország 2001-ben kapcsolódott be a programba. A hazai területek kiválasztásánál irányadó szempont volt, hogy megfelelően reprezentálva legyen a pannon régió, a Kárpát-medence különféle élőhelytípusai úgy, hogy párhuzamosan megfeleljenek a Natura 2000 kritériumainak is. Így az EU-tagállamok a Natura 2000-es területeiket beépítették az Emerald hálózatba. Ennek

30 A fejezet kidolgozása során felhasznált források: Erős Tibor: Összefoglaló áttekintés az európai ökológiai hálózatokról, a kapcsolódó természetvédelmi egyezményekről és a Vízkeret Irányelvről (Természetvédelmi munkacsoport). <http://www.kep.taki.iif.hu>. Nemzeti Ökológiai Hálózat <http://www.kvvm.hu/index.php?pid=4&sid=74&hid=250> Nagy Dezső: Az ökológiai hálózat védelme – a természetvédelem új kihívása. <http://www.kep.taki.iif.hu>. Az Európai Közösségek Bizottsága: Bizottsági munkadokumentum a Natura 2000-ről. Brüsszel, 2002. december 27. http://ec.europa.eu/environment/nature/info/pubs/docs/nat2000/2002_fa_q_hu.pdf

érdeme, hogy létrejöttével kialakult Európában az egységes természetvédelmi hálózat, függetlenül a részt vevő országok integrációs törekvéseitől.

Az ökológiai hálózat létrehozásának koncepciója a maastrichti konferencián 1993-ban vetődött fel. Állami szintű figyelmet azonban csak később, 1995-ben kapott a környezetvédelmi miniszterek szófiai találkozóján, amikor elfogadták a Páneurópai biológiai és tájdiverzitás stratégiát. A konferencia kezdeményezte a *Páneurópai Ökológiai Hálózat (PEEN)* kialakítását. Ez a koncepció arra a szakmai megfontolásra épült, amely szerint a biodiverzitás és az ökológiai rendszerek működőképessége csak úgy őrizhető meg, hogy az eddig elszigetelt egységként működő védett területeket, valamint a nem védett természetes és természetközeli élőhelyeket funkcionálisan összekapcsolják, és ökológiai struktúraként kezelik.

Az ezt követő 1998-as dániai konferencián az államok a korábbi elveket megerősítették, egyebek között azt, hogy a természetvédelmi célokat a nem védett területeken is érvényesíteni kell, továbbá hogy figyelembe veszik a nemzetközi egyezményeket, irányelveket, különös tekintettel a Natura 2000-re és az Emerald hálózat előírásaira.

A Páneurópai Ökológiai Hálózat kialakítására vonatkozó irányelveket Genfben fogadták el 1999-ben. A PEEN fogalmát úgy definiálták, mint „*a természetes és féltermészetes ökoszisztémák, élőhelyek, fajok, tájelemek térbeli, koherens rendszerét*”³¹. Ezen kívül meghatározták a hálózat összetevőit és a kijelölés szempontrendszerét is. Tekintettel arra, hogy a PEEN az egyes országok ökológiai hálózatából tevődik össze, olyan kialakítást tartottak célszerűnek, amelyben a rendszer elemei nem aprózódnak fel, tehát követik a természetes struktúrákat. A védelem leghatékonyabb és legbiztosabb eszköze a jogi szabályozást tekintik. Ezen túlmenően fontos, hogy az érintett területeken ökológiai szemléletű tervezés történjen és kötelezővé tegyék a környezeti hatásvizsgálatot. Megoldást jelenthetnek még bizonyos közigazgatási szabályozók, mint például az adókedvezmény, kompenzáció, kártérítés vagy egyéb szerződéses megállapodások.

A *Natura 2000 ökológiai hálózat* életre hívását az a felismerés ösztönözte, hogy az 1992 előtti évtizedekben a vadvilág élőhelyeinek nagyarányú rombolása és elaprózódása következett be; a biodiverzitás csökkenése drámai módon felgyorsult. Fokozódott az élőhelyek és ökológiai rendszerek romlása. A legutóbbi évtizedekben például Észak- és Nyugat-Európában a vizes élőhelyek hatvan százalékkal csökkentek. Az Európai Környezetvédelmi

³¹ Erős Tibor: i. m. 6. o.

Ügynökség megerősítette, hogy sok európai faj hanyatlásnak indult, a természetben 64 őshonos növényfaj kipusztult, a madárfajok 38 és a lepkefajok 45 százalékát kihalás fenyegeti, sérülékeny, illetve veszélyben lévő populáció. Az ezekért a veszteségekért felelős tényezők közé sorolható a városiasodás, az infrastrukturális és turisztikai fejlődés, valamint a mezőgazdasági és erdészeti tevékenység fokozódása.

A Natura 2000 tehát az Európai Unió egészére kiterjedő természetvédelmi területek dinamikus és élő rendszere, amelynek legfőbb célja, hogy elősegítse Európa értékes, ritka és sérülékeny fajainak és élőhelyeinek védelmét, hosszú távú túlélését.

Az élőhely-védelmi irányelv csaknem 200 élőhelytípust, továbbá 700 növény- és állatfajt azonosít, amelyek a közösség szempontjából jelentősek. A madárvédelmi irányelv 181 olyan fajt sorol fel, amelyek élőhelyeinek védelme a terület védelmén keresztül valósítható meg. Ezenkívül hangsúlyozzák a vándormadárfajták számára fontos területek védelmének szükségességét, különösképpen a vizes élőhelyek védelmét. Ezeknek az élőhelyeknek és fajoknak a megőrzése csak a természet elszigetelt, kis kiterjedésű régióinak az összekapcsolásával, hálózattá alakításával valósítható meg.

Az Európai Bizottság 2015-ben hozta nyilvánosságra a természet állapotáról készült jelentését³², amely az eddigi legátfogóbb értékelés Európa élőhelyeinek és fajainak helyzetéről. Ez az első olyan tájékoztatás, amely mind a madárvédelmi, mind az élőhely-védelmi irányelvre kiterjed. A dokumentumot az Európai Környezetvédelmi Ügynökség állította össze a tagállamok 2007 és 2012 közötti időszakokra vonatkozó jelentéseiből.

A jelentés megállapítja, hogy az összes vadon élő madárfaj több mint fele (52 százalék) biztonságos helyzetben van, 15 százaléka mérsékelten fenyegetett (azaz hanyatló vagy megfogyatkozott), 17 százaléka pedig továbbra is fenyegetett. Az élőhely-védelmi irányelv értelmében védett más fajok csaknem negyedének (23 százalék) kedvező a védettségi helyzete. A vizsgált fajok több mint fele (60 százalék) azonban kedvezőtlen helyzetben van. Az élőhelyek védettségi helyzete és fejlődési tendenciája általában rosszabb, mint a fajoké. A felmérés csupán az élőhelyek 16 százalékát találta kedvező állapotúnak, tehát a legtöbb élőhely kedvezőtlen helyzetű (47 százaléka nem kielégítő, 30 százaléka rossz állapotú). Legnagyobb veszélyben a füves élőhelyek, a vizes területek és a homokdűnék vannak.

32 A természet állapota az Európai Unióban: Jelentés az élőhelyvédelmi és a madárvédelmi irányelvben említett élőhelyek és fajok helyzetéről és trendjeiről az élőhelyvédelmi irányelv 17. cikkének, valamint a madárvédelmi irányelv 12. cikkének megfelelően. [COM(2015) 219 final]. <http://www.ipex.eu>

Az élőhelyeket fenyegető főbb tényezők közül kiemelkednek a mezőgazdasági tevékenységhez (például túllegeltetés vagy a legeltetés hiánya, a műtrágyák és a növényvédő szerek használata) kapcsolódó hatások, valamint a természetes körülmények ember által történő megváltoztatása (például a vizek állapotának módosítása, a talajvíz kivonása).

A beszámolóból egyúttal kiderül, hogy a megfelelően kezelt, védett területek hálózata (Natura 2000) jelentősen lassítja a biológiai sokféleség csökkenésének folyamatát.

Összegzés

A vizsgált dokumentumok alapján kijelenthető, hogy a nemzetközi és európai természetvédelmi jog területén jelentős erőfeszítések történtek a magas szintű védelem megteremtése és fenntartása érdekében. Az Európai Unió a természet védelmére progresszív, korszerű szabályozási rendszert dolgozott ki, amely a fajok védelmén túl az élőhely védelmét is magában foglalja. Az irányelvek elfogadása óta eltelt időszak bebizonyította, hogy a természetvédelem előírásai megfelelőek, alkalmasak arra, hogy keretet adjanak Európa természeti értékeinek megóvásához. Egyedül ezek következetes végrehajtása hiányzik.

A Natura 2000 hálózat pozitívuma, hogy összeköttetést teremtett a természetvédelmi oltalom alatt álló területek között; kedvezőbb helyzetbe került számos faj és jó néhány eltűnő félben lévő élőhely (például gyepek, vizes területek).

Az Európai Bizottság 2015-ben nyilvános konzultációt kezdeményezett a természetvédelmi keretszabályok (madárvédelmi és élőhely-védelmi irányelv) célravezetőségi vizsgálatához³³ kapcsolódóan. A bizottság elsősorban a szabályozás jelentőségét, hatékonyságát, eredményességét, koherenciáját és az unió által hozzáadott értékét vizsgálja meg. A civilszervezetek³⁴ aggályukat fejezték ki ezzel kapcsolatban, mert véleményük szerint *„a jelenlegi gazdasági és politikai érvek ismét szembeállítják a természeti erőforrások védelmét a gazdasági fejlődéssel. Ilyen körülmények között rendkívül kockázatos a meglévő természetvédelmi szabályozók felülvizsgálata és esetleges módosítása. A rövid távú gazdasági szempontok szűklátókörűsége, és az ésszerűtlen*

³³ http://ec.europa.eu/environment/consultations/pdf/nature_fitness/intro_hu.pdf

³⁴ Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, Magyar Természetvédők Szövetsége, WWF Magyarország.

*gazdasági növekedés kényszere drámaian megnöveli az esélyét annak, hogy elveszítjük az európai természetvédelem eddig elért eredményeit, megrendül a Natura 2000 ökológiai hálózat integritása, ami drasztikus hatással lenne a hazai természeti értékeinkre is.*³⁵

35 Állj ki a magyar természetért – Európában is! Szakmai háttéranyag a természetvédelmi irányelvekkel kapcsolatos társadalmi konzultációhoz. 2. o.
http://wwf.hu/media/file/1431504537_Szakmai_hatter_Natura_kampany.pdf

MORDOVIN MAXIM

Egy négy évszázados büntény nyomában*

A napjainkban rendszeresen felbukkanó minőségbiztosítás és márkavédjegy kifejezések igazából nem modern találmányok. Valójában a minőségi termékeket gyártó és abból élő kézművesek, illetve a termékeik utáni adóból jelentősen profitáló, önkormányzattal is bíró városok már a középkortól igyekeztek jelezni a készítés helyét, összekapcsolva a város nevét és a minőséget. Legfontosabb ez a jelentősebb exportárúk esetében volt, amelyeknek legnagyobb tömegű – és talán a legtávolabb eljutó – csoportja a posztó volt.

A posztógyártás jelentőségét a középkor és a kora újkor folyamán jól jelzi, hogy egész vidékek éltek meg ebből. Sőt, a posztógyártásban részt vevő kézművesek jelentős társadalmi átalakulások elindítói is voltak. A legkorábbi textilgyártó régióknak Flandria tekinthető, olyan jelentős posztócentrumokkal, mint például Ypres, Tournai, Brugge, Arras. A kereskedelmi kapcsolatok nagyságát látványosan jelzi, hogy a XIII. század végétől kezdve termékeik Németországon és Itálián keresztül Magyarországra, sőt az orosz területekre is eljutottak. Ennek egyértelmű írásos és régészeti nyomai egyaránt vannak. A másik ilyen kiemelkedő régió – amely a korszak folyamán jelentőségét végig meg is tartotta – Anglia lett. Ráadásul a reformáció után a szigetország számos, a háború elől menekülő németalföldi kézművest fel is szívott. Megemlítendő még a Német-római Birodalom, illetve Cseh- és Morvaország szerepe is. Ezek főként a középkor végén jelentek meg nagyobb mennyiségben termékeikkel a Magyar Királyság piacain. A német területeken a középkorban több textilgyártó különítendő el: Köln és környéke; Bajorország (Nürnberg, Augsburg, Ulm stb.); illetve a mai Lengyelországhoz tartozó Szilézia, olyan jelentősebb városokkal, mint Boroszló (Wrocław), Haynau (Chojnów), Löwenberg (Lwówek Śląski), Teschen (Cieszyn). Az írott források alapján

* Olvasóink bizonyára ismerik a Se pénz, se posztó! szólást. Ez a végvári harcok idejéből származik, amikor a katonák szoldot és az öltözékükhöz posztót kaptak. Igaz, ahogy a mondas tartalmazza, néha egyiket sem. Régész szerzünk felfigyelt rá, hogy négyszáz évvel ezelőtt megjelentek olyan hamis minőségjelző ólomplombák, amelyeket feltehetően a magyarországi török hódoltság területén hamisítottak, és angol posztójegyekként hozták be Magyar Királyság váraiba. Érdekes visszatekinteni, hogy a mai hamis márkajelzéseknek milyen távlatokban voltak már történelmi előzményei. (A szerk.)

A szerző az MTA BTK Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport (LP2015-4/2015) tagja. A munka az OTKA-PD 115912 pályázat támogatásával készült.

ugyanilyen jól követhető az itáliai posztófajták jelenléte – leginkább Velencéből, de legalábbis velencei közvetítéssel.

A felsorolt textilipari központok mindegyike a XIV–XV. századtól már biztosan élt a márkavédjegy eszközével. Ez annyit jelentett, hogy a háziipari keretekben működő kézművesek termékeit a városi előljárók – az egyes városokban bizonyos idő után külön hivatalba szerveződve – akár több lépcsőben is ellenőrizték. Az ellenőrzési szempontok közül olyanokat kell elsősorban megemlíteni, mint például méret (posztóvég megfelelő hossza és szélessége), szálsűrűség vagy szín, amelyek összességében az adott posztó minőségét határozták meg. Az ellenőrzés folyamán megfelelőnek talált munkafázisokat az érintett posztóvégeken speciális jeggyel jelezték. A XIII. században Németalföldön és a XIV. század első felében Angliában is még viaszpecsétet használtak. De mivel ezek sérülékenyek voltak, legkésőbb az 1270-es évektől kezdtek áttérni az ólombélyegekre. Ezek a minőséget igazoló pecsétetek az úgynevezett textilplombák, vagy más elnevezéseiken posztóbárcák, ólomplobák. A munkafázisoktól függően egy-egy posztón legalább két-három, de akár tíz plomba is lehetett. Ezek mind a posztóvég szélére voltak ráhelyezve.

A leggyakoribb plombatípus egy kétrészes szegecshez volt hasonló. Az egyik rész szegeccses, míg a másik gyűrűszerű, lapos volt, s a kettőt egy keskeny szalag kapcsolta össze. A plombát úgy helyezték fel, hogy a szalagnál félbehajtották, a szegeccsel átütötték a posztót, majd a végén egy speciális fogóval a két részt összenyomták. Az összenyomásra használt fogó pofáin vésett ábrák voltak, amelyek pozitív, domború lenyomatként megmaradtak a puha ólmon. Az ábra lehetett egyszerűbb mesterjegy, mennyiséget vagy minőségi osztályt jelző szám, illetve a város, esetleg az ország címere. Az ily módon jelzett posztóról már a távolabbi országok vásárlói is láthatták, hogy a kínált áru hol készült, és milyen minőségű volt. Ha egy posztóvéget a piacon röfönként árusították, akkor a vég felbontásakor a szélén lévő plombákat el kellett távolítani. Ez azt jelenti, hogy az plombák megléte azt is igazolta, hogy a vég még bontatlan. A letépett plombák egy részét félretették ólom nyersanyagként, másodlagos felhasználás céljából, más részük pedig szétszóródott: beletaposták a bolt padlójába, a piactér burkolatába, vagy egyszerűen a szemétkerébe. Ezeket a szétszóródott darabokat szoktuk megtalálni a régészeti ásatásokon.

A távolsági kereskedelem során a végeket bálákba csomagolva szállították. Az ilyen posztó azonosításához léteztek a bálázóplombák, amelyeket a csomagot átkötő kötéltre rögzítettek. Ez kevésbé gyakori, de annál jelentő-

sebb típus, ugyanis szállítás közben, a rossz utakon vagy az átpakolásoknál ezek nem ritkán leszakadtak és elvesztek. Ez azonban nem okozott gondot a kereskedőknek, mert a bálákban lévő posztóvégeken még maradtak továbbiak, amelyek önmagukat „minősítették”.

A Magyar Királyságba irányuló textilimport számos kiindulópontja közül a középkor második felétől egyre jobban megnőtt Anglia jelentősége. A viszonylag olcsó, de egyszersmind jó minőségű angliai posztó nagyon gyakran szerepel a vámnaplókban, s ismerünk több plombát is, például egy XV. századi Pápáról vagy egy XVI. század elejeit Csábrág várából.

A magyar kutatás már az 1960-as években felfigyelt a plombák egy nagy jellegzetes csoportjára. Az átlagban három-három és fél centiméter átmérőjű korongok ábrázolása kétféle lehetett: angol címer vagy Tudor-rózsa. Huszár Lajos az 1960-as években úgy tapasztalta, hogy ezek főként végvárrak területéről vagy azok környezetéből kerültek elő. A jelentős kutató ezen kívül számos furcsa jelenségre figyelt fel az ismertett plombacsoport vizsgálatakor, elsősorban a minőségükre és az elterjedésükre vonatkozóan. Az elmúlt fél évszázad annyi változást hozott e lelettípus kutatásában, hogy most már jóval több példányt ismerünk az egykori Magyar Királyság területéről, és Európa néhány más pontjáról is. Az új darabok ismeretében Huszár Lajos korábbi véleményét kiegészíthetjük, sőt már bátrabb következtetéseket lehet levonni.

Az eddig ismertté vált 93 darab fényében az Angliához köthető plombának három típusát tudjuk megkülönböztetni. A Magyarországon előforduló darabok egyik részén egyértelműen felismerhető Anglia Tudor-kori címere, amely *I. Erzsébet* haláláig, vagyis 1603-ig volt használatban. A címet különböző darabokon eltérő módon ábrázolták. A leggyakrabban előforduló megoldásnál a köriratban az angol királyi mottó is olvasható: „HONI SOEIT QVI MAL Y PENSE”. Néha a mottó hibásan vagy hiányosan szerepel. A másik típuson Tudor-rózsa látható, szintén változó minőségben. A legtöbb esetben itt is találkozunk körirattal: „GVILHELMUS ALMANDETE(E)”. Ez szó szerinti fordításban „Német Vilmost” jelent, azonban mindeddig nem sikerült rájönni arra, hogy mit vagy kit takar. Az előző csoporthoz hasonlóan, ennek a plombának is vannak elírt vagy hibás feliratozású változatai. E típus egyik keltezési alapja maga a Tudor-rózsa. A másik segítség a pontosabb datálásnál a harmadik típusból ered. Utóbbi a Kárpát-medencében nem fordul elő. Az ábrázolása ugyancsak Tudor-rózsa, azonos körirattal, mint az előző típusnál, azonban itt évszám is előfordul: 1570 vagy 1583. Az évszamos darabok minden esetben jó minőségűek, hibátlannak tekinthető felirattal.

Végigtekintve a rendelkezésre álló magyarországi darabokat az is feltűnik, hogy e plombáknak csak töredéke szegecses, vagyis olyan, amilyen a posztóvég szélére volt rögzítve. A másik – nagyobb rész – sima, esetleg átfűrt, vagyis biztosan bálázáró funkciójuk volt. A darabok összehasonlítása, és az a tény, hogy Angliában ilyen plomba jelenleg sem ismert, megerősíti Huszár Lajos elképzelését arra vonatkozóan, hogy ezek valójában nem angliai eredetűek. A helyesírási hibák és az egyes darabok címerkidolgozásának rendkívül gyenge színvonala nem minden alap nélkül felveti annak a gyanúját, hogy egy részük korabeli hamisítvány.

Önmagában a hamisítás gyakorlata a posztó vagy a plombák esetében nem lenne újdonság. A középkori Nyugat-Európából a hamisítási esetek elég jól dokumentáltak, és a büntetések kifejezetten súlyosak voltak. Bizonyos esetekben a kevésbé sikeres városokban utánozták a híresebb központok plombáit. Erre az utóbbiak a saját jelzéseik módosításával válaszoltak, amivel általában a problémát le is zárták. Azonban néha nagyobb összefogásra volt szükség, így például Hága város ellen 1465-ben Hansa (az északi városok szövetsége) bojkottba kezdett, mert annak kézművesei Leiden plombáit utánozták. Néha a konfliktusban álló felek között fegyveres összeütközésig fajultak az utánzás vagy hamisítás miatti viták. Nem volt ritka az sem, hogy a városok saját polgárai szegték meg az előírásokat: általában jogosulatlanul pecsételve le az egyes termékeket. Ypres-ben ilyesmire hét éves száműzetéssel sújtották az elkövetőket. Kölnben azonban a hamis plombák készítésén rajtakapott takácsot a városi tanács máglyahalálra ítélte.

Visszatérve az angliai jellegű plombákra, elsőként az elterjedésükre érdemes kitérni. A 104 darab közül 76 a kora újkori Magyar Királyság területén került elő (beleértve a török hódoltságot is). A maradék lelet meglehetősen nagy szóródást mutat Franciaországtól és Németalföldtől, Svédországon, Németországon és Lengyelországon át Oroszországig és Ukrajnáig. Ezek szinte kizárólag a Tudor-rózsás típus változatai. A Magyar Királyság területén előforduló típusok mellett, Európában számtalan további, méretben vagy kivitelezésben eltérő angol plombát ismerünk, amelyek többségén megjelenik Anglia címere is. Ezek nagy tömegében a Magyarországról is ismert címeres változatok valószínűleg elvesznek, s emiatt a hazai leletekhez nem ismerünk analógiákat, ellentétben a rendkívül jellegzetes köriratú, Tudor-rózsás példányokkal. A Magyar Királyság határain kívül előkerült Tudor-rózsás plombák legfontosabb jellemzője az, hogy szinte mind évszámosak, miközben Magyarországon egyelőre egyetlen ilyen lelet sem ismert. Ki kell térni még arra is, hogy eddig nyolc darab olyan, posztóvégről származó, szegecses

plomba maradt fenn Magyarországon, amelyeknél mindkét oldal kivehető. Ezeknél minden alkalommal az egyik oldalon Tudor-rózsa, míg a másikon az angol címer látható.

A magyarországi darabokon végigtekintve van néhány olyan lelet, amely minőségével és kidolgozottságával kiemelkedik a többi közül. Ilyenek a pápai, érsekújvári, az aranyozott győri és esetleg az egyik budai darab. Ezek egyértelműen mind kiemelkedőbb központok vagy végvárok voltak. A gyengébb kivitelezésű darabok szóródása ezzel szemben rendkívül meglepő képet mutat. A plombák Huszár Lajos korában ismertté vált elterjedése napjainkra alapvetően módosult. Jelenleg kevesebb ilyen leletet ismerünk a végvárok területéről, de annál többet a Délkelet-Alföldről, pontosabban Orosháza környezetéből. Még közelebről megvizsgálva, az is feltűnik, hogy a várakból inkább szegecsesek, míg az Alföldről szinte kizárólag bálázóplombák kerültek elő. Ez olyan képet fest elénk, hogy Békés és Csongrád megyében – valamint valószínűleg a kevésbé kutatott Bács-Kiskunban is, kiegészítve Tolnával és Baranyával – nagy tételekben szállították az angol plombákkal lezárt posztót, miközben a célállomások között olyan helyek szerepeltek, mint például Eger, Szécsény, Buda, Győr, Pápa, Nagyvázsony, Drégely.

A posztó és a végvárok kapcsolata között semmilyen szokatlan dolog nincs, sőt igazából az lenne a logikus, ha minden várban találnánk plombát. A korabeli fizetési gyakorlat ugyanis részben készpénzben, részben pedig posztóban folyt (néha még sóban is). A kiosztott posztó névleges értékétől függött, hogy utána mennyi készpénzt juttattak belőle a katonaságnak. Az utóbbiak nem feltétlenül fordították a posztót közvetlenül magukra, hanem rendszeresen igyekeztek pénzzé tenni a helyi vagy valamely környékbeli piacon.

Miután az eddig kirajzolódó kép azt mutatja, hogy az „angol” posztót leginkább az Alföld és a végvárok közötti útvonalakon szállították, meg kell vizsgálni a feltételezhető kiindulópontokat. A végvárok vagy környezetük a háborús helyzet miatt értelemszerűen nem lehettek a posztógyártás helyszínei. Az útvonal másik végén lévő Körösök vidéke és Körös–Maros köze már annál érdekesebb helyzetet mutat. Az előzmények után már annyira nem is meglepő, hogy ezen a vidéken egy elég fejlett posztógyártási hagyományokkal büszkélkedő területet találunk. A gyulai uradalom posztóipara már a XV. századtól nyomon követhető, a környezetében pedig, leginkább a békési és a simándi uradalmakban, a posztógyártás a XVI. század első felétől vagy inkább a közepétől élénkült meg. Ahogyan csökkent Gyula jelentősége – a végvári szereppel összefüggő terhek miatt –, úgy nőtt előbb Békés, majd Szentotornya szerepe. *Pach Zsigmond Pál* kutatásai nagyon látványosan feltárták,

hogy e vidéken az 1566-os török megszállás nemhogy nem hozott hanyatlást, ellenkezőleg: alatta ugrásszerűen megnőtt a juhállomány (például Szentetornya, Szénás, Décse), amivel megvolt a posztógyártás számára szükséges nyersanyag. Ezzel párhuzamosan a középkor óta meglévő, a textilkészítéskor használt kallóalmok, a hatalomváltás ellenére továbbra is zavartalanul üzemeltek. A környék magyar lakosságának foglalkozásra utaló nevei (Csapó, Takács) is látványosan jelzik a fellendülő helyi posztógyártást.

Az új adatok fényében már azt látjuk, hogy az Alföld egyik legintenzívebb posztógyártási vidékét a magyarországi végvárakkal összekötő utak mentén került elő a legtöbb angol jellegű bálázóplomba. A Körös–Maros-vidék posztógyártásának fellendülése egybeesett a bemutatott plombák keltezésével, vagyis az 1570-es évekkel. Megvizsgálva a lelettípus felső korhatárát (1603), az is többé-kevésbé megegyezik a vidék textiliparának végével. Ugyanis a tizenöt éves háborúban, pontosabban 1595–1596-ban a tatár csapatok teljesen letarolták a vidéket, fálvak tucaitjait törölve el a föld színéről, és alapjaiban rendítve meg a helyi gazdaságot, évszázadokra meghatározva a környék további sorsát.

Egy utolsó mozaikdarab maradt ki eddig az összképből: az évszámos, Tudor-rózsás plombák Európa különböző területeiről. Ebben az esetben azonban nincsenek közvetlen adataink. Itt csak következtetés révén fogalmazódik meg az, hogy minden bizonnyal ezek szolgáltak mintául a hamisított plombákhoz. A csak Magyarországon előforduló típusok az Alföldön találhatók nagyobb mennyiségben, és az egykori Habsburg–Oszmán Birodalom közötti határsáv erősségeiben. A hódoltsági készítmények – eddigi ismereteink szerint – csak nagyon ritkán lépték át a Magyar Királyság határát (például Prostějov, Hmelnick). Mivel pedig a hamisítás gyakorlata több éven vagy akár évtizeden keresztül folyt, így a készítőknél célszerű volt a mintául szolgáló darabokon meglévő évszámot az utáztatokról mellőzniük. Az évszám szerepeltetése a plombákon elméletben a minőségbiztosítást szolgálta, ugyanis feltételezte a pecsételők eszköz évenkénti cseréjét. Mellőzésével egyszerre két problémára is megoldást találtak. Egyrészt kevesebb gyanú vetődött fel egy több évvel korábbi mintakép láttán, másrészt pedig ugyanazt az öntőformát hosszabb ideig tudták használni.

Az egész képet még pikánsabbá teszik a rekonstruált folyamat háttérében lévő szereplők. Az 1560-as évek végétől a Gyula és Békés környéki kallóalmok többsége *Szokollu Musztafa* budai pasa tulajdonában volt. A budai vilajet pasájaként Musztafa a magyarországi oszmán hódoltság legfőbb polgári és katonai vezetőjének volt tekinthető. Még néhány egyéb malom tulaj-

donosai *Iljasz* és *Musztafa* gyulai szpáhik, illetve *Ferhád*, a temesvári tímárdefterdár (adószedő) voltak.

Összegezve a feltárt részleteket, úgy tűnik, hogy 1572 után, nagyjából az 1590-es évek közepéig, vagyis majdnem két évtizeden keresztül, a budai pasa tudtával (vagy akár szervezésében), de mindenképpen fedezésével, a Gyula és Békés környéki textilkészítők ráálltak az angliaihoz hasonló posztó gyártására, amelyet utána a Magyar Királyság alsóbb szintű hatóságainak magyar hatóságok közreműködésével a végvári zsoldosoknak juttattak fizetésképpen, drágább angol posztóként számolva el.

IRODALOM

Bobowski, Bogdan: Plomby tekstylne z wykopalisk na terenie Dolnego Miasta w Gdańsku. Łódź, 2008

Bobowski, Bogdan – Ossowski, Waldemar: Gdańskie plomby tekstylne z wyobrażeniem statków – nowe znaleziska. In: **Paner, Henryk – Fudziński, Mirosław (eds.):** XVII Sesja pomorzoznawcza. vol. 2. Od późnego średniowiecza do czasów nowożytnych. Gdańsk, 2013

Egan, Geoff: Cloth Seals. *London Archaeologist*, vol. 3, no. 7, 1978

Egan, Geoff: Lead Cloth Seals. Finds Research Group 700-1700. London, 1992

Egan, Geoff: Lead cloth seals and related items in the British Museum. London, 1994

Egan, Geoff: 2010: Medieval and later trade in textiles between Belgium and England. The picture from some finds of cloth seals. In: **De Groote, Koen – Tys, Dries – Pieters, Marnix (eds.):** Exchanging Medieval Material Culture. Studies on archaeology and history presented to Frans Verhaeghe, Brussel, 2010, pp. 55–66.

Endrei Walter: Patyolat és posztó. Magvető Kiadó, Budapest, 1989

Endrei, Walter – Egan, Geoff: The Sealing of Cloth in Europe, with Special Reference to the English Evidence. *Textile History*, vol. 13, 1982

Hittinger, Dieter: Tuchplomben. Warenzeichen des späten Mittelalters und der Neuzeit aus dem norddeutschen Küstengebiet. Shaker, Aachen, 2008

Hunka, Ján: Nálezy olovených plômb na zaisťovanie prepravovaných tovarov (14.-17. stor.) zo Slovenska. Študijné zvesti Archeologického Ústavu SAV 33, Nitra, 1999

Huszár Lajos: Merchants' seals of the 16th and 17th centuries. *Folia Archaeologica*, vol. 13, 1961

Huszár Lajos: Ólomplomba a diósgyőri várból. Megye- és Várostörténeti Közlemények, Miskolc, 1972 [A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 11.].

Janyin, Valentin: Pecsati iz novgorodskih raszkopok 1951–1954. *Szovjetszkaja Arheologija*, 18, 1953

Kaiser, Reinhold: Imitationen von Beschau- und Warenzeichen im späten Mittelalter. Ein Mittel im Kampf um Absatz und Märkte. *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, Bd. 74, H. 4, 1987

- Kaiser, Reinhold:** 1988: Fälschungen von Beschauzeichen als Wirtschaftdelikte im spätmittelalterlichen Tuchgewerbe. In: Fälschungen im Mittelalter. Internationaler Kongreß der Monumenta Germaniae Historica, München, 16. – 19. September 1986. Teil V. Fingierte Briefe, Frömmigkeit und Fälschung, Realienfälschungen. Hannover, 1988, S. 723–752.
- Kaplūnaitė, Irma – Jonaitis, Rytis:** Numizmatiniai ir sfragistiniai radiniai iš Vilniaus Rotušės aikštės. *Numizmatika*, No. 6, 2005
- Klimovszkij, Szergej:** Nahodka anglijszkoy peccaty XVI v. v Kijeve. In: Pjataja Vszeroszsijszkaja numizmatyicseskaja konferencija. Moszkva, 21–25 aprilja 1997 g. Moszkva 1997
- Kovács Gyöngyi (szerk.):** Weitschawar – Bajcsa-vár. Egy stájer erődítmény Magyarországon a 16. század második felében. Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, Zalaegerszeg, 2002
- Kühntreiber, Thomas – Marian, Günter:** Zwei Tuchplomben von der Burgruine Schratenstein. Ein Beitrag zum niederösterreichischen Tuchmachergewerbe im Mittelalter unter besonderer Berücksichtigung der landesfürstlichen Stadt Tulln. *Unsere Heimat*, Bd. 71, H. 3, 2000
- Mordovin, Maxim:** A 15–17. századi textilkereskedelem régészeti emlékei Pápán. In: **Varga, Máté (szerk.):** Fiatal Középkoros Régészek IV. Konferenciájának Tanulmánykötete. Kaposvár, 2013, 267–282. o.
- Munro, John:** Spanish merino wools and the nouvelles draperies: an industrial transformation in the late-medieval Low Countries. *Economic History Review*, vol. 58, no. 3, 2005
- Pach Zsigmond Pál:** Szűrkeposztó, szűrposztó, szűr. Fejezetek a magyarországi szövőipar korai történetéből. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2003
- Posthumus, Nicolaas Wilhelmus:** De geschiedenis van de Leidsche lakenindustrie. I. De Middeleeuwen (veertiende tot zestiende eeuw). 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1908
- Posthumus, Nicolaas Wilhelmus:** De geschiedenis van de Leidschelakenindustrie. II. De Nieuwe Tijd (zestiende tot achttiende eeuw). 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1939
- Rodenburg, Nora M.:** 'Seal and Deal.' Cloth Production and Trade between the Netherlands and Scania during the Late Middle Ages and Early Modern Times. Master Thesis. Lund University, Lund, 2011
- Schütte, Sven:** Tuchplomben als städtische Zeichen. Das Fallbeispiel Göttingen. In: Anzeiger des Germanischen Nationalmuseum, 1993, S. 135–141.

KÖNYVISMERTETÉS

Hack Péter – Király Eszter –
Korinek László – Patyi András (szerk.):
Gályapadból laboratóriumot.

Tanulmányok Finszter Géza professzor tiszteletére.

ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2015

Finszter Géza professzor 70. születésnapja tiszteletére jelent meg ez a tanulmánykötet. Nemcsak az ünnepelt előtt tisztelgő szerzők névsora tekintélyes, hanem szerkesztői is. A kötet címe a professzor életpályájának azon fordulatára utal, amikor – közvetlenül az ELTE Jogi Karának elvégzése után – státus hiányában nem a képességei révén kiérdemelt és vágyott egyetemi kutatói, tanári karriernek kezdhetett neki, hanem rövid ideig tartó bírósági gyakornokoskodás után az állambiztonsági szolgálatnál kezdett jogászai tevékenységbe. 1949 és 1953 között nem jelenhettek meg *Németh László* művei, és e kényszerítő körülmények kihasználásával a gályapadnak érzett műfordításból nyelvi kísérletezést, laboratóriumot formált, ugyanígy alakította az állambiztonsági szolgálattól kapott megbízását Finszter Géza is, arra használva ezt az időszakot, hogy a totális hatalom természetét belülről, úgymond a védvonalak mögül tanulmányozza. Ilyen kezdet után lett az állam elleni bűncselekmények avatott kutatója, szakértője, új területet nyitva meg a kriminológiai kutatások előtt. A későbbiekben kifejtett sokrétű tevékenysége főként a rendészet kutatása, tanítása és a rendészettudomány hazai megalapozása körébe tartozik.

A kötetbeli tanulmányok három téma köré szervezettek: rendészeti, büntetőjogi és kriminológiai részre tagolódva, alkalmazkodva a professzor kutatói munkásságának csomópontjaihoz. A rendészeti tárgyú munkákat közreadó első rész egészen átfogó jellegű, a témát eddig nem kutató olvasó számára ugyanúgy sok információt, nagy tudásanyagot nyújt, mint ahogy a régi ismerősöknek is képes újdonsággal szolgálni. Mintegy történeti bevezetőként *Boda József* publikációjával indul, amely a magyar állambiztonsági és nemzetbiztonsági szervek 1942 és 2015 közötti történetét foglalja össze úgy, hogy egyben a téma feldolgozásához szükséges alapfogalmakat is megmagyarázza. Ez a történeti összefoglaló azért is különösen élvezetes, mivel nemcsak a szervezeti változásokat, átalakulásokat jegyzi fel, hanem a különböző neveken működő állam- és nemzetbiztonsági szervezetek vezetőinek, ki-

emelkedő alakjainak életútjáról, személyes történetéről is beszámol néhány szóban, ezzel egészen emberközelivé téve a történelmet. A rendszerváltozás utáni történetből pedig Finszter Géza sem maradhat ki, aki a Nemzetbiztonsági Hivatal Szakszolgálati és Technikai Igazgatóságának megalakulása utáni első vezetője volt.

Szintén történeti jellegű *Pajcsics József* írása, amely a Belügyminisztérium vizsgálati osztályának, a III/1. osztálynak az 1962 és 1989 közötti működésére koncentrál, amelynek az ünnepelttel együtt mindketten hosszú ideig munkatársai voltak.

Balla Zoltán a rendészet lényegének legtömörebb megfeleltetéseként bemutatott biztonság általános kérdéseiről értekezik írásában, a rendészeti és a honvédelmi biztonságkezelés különbségeire koncentrálva. Ezt a gondolatot továbbbővítve, a biztonság iránti posztmodern vágyakozás gondolatára épülve *Bárd Petra* francia nyelvű tanulmányában a terrorizmus ellen a jogállam által bevezethető eszközök korlátairól szól. Még mindig ezen a vonalon maradván, *Hack Péter* kritikai szemlélettel a Terrorelhárítási Központ létrejöttének körülményeiről és a szervezet feladatköréről számol be, igen részletesen. Tanulmánya (jog)kortörténeti emlékként is szolgálhat majd a jövőendő kutatógenerációk számára.

Janza Frigyes a helytállásról és a személyes példamutatásról fogalmaz meg gondolatokat.

Kerecsi Klára alapvető kérdéseket tesz fel a rendészetről, a rendészettudományról, és a kettő viszonyáról. Bevezetőjében felhívta a figyelmet arra, hogy a hagyományos rendőrségi tevékenység reaktív és eseményalapú volt, napjaink rendőrségi tevékenységét viszont a proaktív problémamegoldó megközelítés jellemzi, amely erősíti a tevékenység szolgáltatás jellegét. Megjegyezhető, hogy a magyar rendőrség jobbára a hagyományosként jellemzett működéshez tartja magát, a közösségorientált, illetve proaktív szemlélet egyelőre még várat magára. Tanulmányában felhívja a figyelmet a tudományos innováció szükségességére, kitérve az oktatásban, képzésben figyelembe veendő következményekre, következtetésekre. A rendőrség bűnözéskezelésben betöltött szerepe kapcsán a kutatási és gyakorlati tapasztalatokra alapozott azon kijelentését idézem, amely szerint „*nincs »egyetlenszervezet-általi-megoldás« a bűnözés kezelésére, a bűnözéskezelés rendszerére szükségképpen soktényezős – mind az okokat, mind a hatásokat tekintve*”.

Érdekes közgazdaságtani (ezen belül marketing-) szempontú megközelítést vet fel a rendészetnek, illetve a rendőrségnek mint a rendészet markáns alanyának értékelése tekintetében *Fenyvesi Csaba*. A szerző utal korábbi mű-

vére, az 1994-ben kiadott *Rendőrség és marketing* című monográfiájára, és az abban megfogalmazottak egyfajta aktualizálását tűzi ki célul.* Fenyvesi a rendőrséget a közületi (állami) szektor részeként úgy tekinti, mint amely terméket állít elő a fogyasztó, az állampolgár részére, így állítja össze a rendőrség termékértékesítésének elemzését, a szolgáltatás minőségét meghatározó, a marketingkutatásból ismert szempontok és a minőségbiztosítás ismert módszerei alapján. A rendőrség „termékei” közé a biztonságszolgáltatást, az igazgatásrendészeti szolgáltatást, és a magatartásajánlást sorolja. Az elemzés érezhetően összefoglaló jellegű, érdekes lehetne a téma mélyebb, kifejtő megközelítésű körüljárása, a részkérdések megvilágítása.

Rendészeti stratégiák, avagy a rendőrség és bűnmegelőzés címmel írt tanulmányában *Windt Szandra* főbb vonalakban ismerteti néhány rendőrségi működési modell sajátosságait, elsősorban a bűnmegelőzési szempontokra koncentrálna. A szituációs bűnmegelőzés körében a betöréses lopások megelőzési lehetőségeire ajánl lehetőségeket, továbbá egy táblázatban összehasonlítja a közösségi rendészet, a problémaközpontú rendészet és az adatfeldolgozás által vezérelt rendészet (*Intelligence-led policing*) modelljeit. Rámutat, hogy az egyes modellek fókuszában más-más szempontok jelennek meg, azonban a bűnmegelőzés is szerepet kap bennük. Zárásként a külföldön bevált gyakorlatok „magyarosítását”, az állampolgárok igényeinek, elvárásainak középpontba állítását javasolja, amin keresztül a rendőrségbe vetett bizalmat is javíthatónak tartja.

Hautzinger Zoltán a rendészet és a büntetőeljárás viszonyát vizsgálva tanulmányában a büntetőjog szubszidiaritásának helyét, korlátait keresi. Felválthatja-e valamely rendészeti eszköz alkalmazása a büntetőjogi eszközök alkalmazását? A katonai ügyész a feljelentést elutasítja, illetve a nyomozást megszünteti, és az iratokat a fegyelmi jogkör gyakorlójának megküldi, ha a katonai vétség miatt a büntetés célja fegyelmi fenytéssel is elérhető. Ebben az esetben a katonai vétséget az állományilletékes parancsnok bírálja el a fegyelmi eljárás keretei között. A katonai büntetőeljárás diverzálása, azaz fegyelmi eljárásra utalása sajátosan a katonai életviszonyokban alkalmazható, és munkajogi természetű alkalmazást jelent. A külföldiekkel szembeni büntetőeljárás rendészetéhez illeszkedő speciális büntetőeljárás akadályt alkot viszont az az

* Nem haszontalan megjegyezni, hogy Szikinger István Salgó Lászlóval és Tremmel Flóriánnal egyetemben a „kommerciális” irányzat hívei körébe sorolta a szerzőt. Szikinger a rendőrség „kommerciálizált” felfogását nem a valóság magyarázatára, sem annak kedvező irányú befolyásolására nem tartja alkalmasnak. Szikinger István: *Rendőrség a demokratikus jogállamban*. Sík Kiadó, Budapest, 1998, 99–102. o.

eset, ha a hamis vagy hamisított, illetve más nevére szóló valódi úti okmányt a külföldi az ország területére történő beutazás érdekében használja fel. Ebben az esetben nem lehet nyomozást indítani közokirat-hamisítás miatt, feltéve, hogy vele szemben idegenrendészeti eljárásnak van helye. A rendelkezés nem alkalmazható, ha ellene más bűncselekmény elkövetése miatt is nyomozást kell indítani. Hautzinger Zoltán eljárásgazdasági szempontból megfontolás tárgyává tenné azon esetkörök bővítését, amelyekben az idegenrendészeti eljárás elsőbbségbe kerülne a büntetőeljáráshoz képest.

A rendészetről szóló első részt egy történeti írás zárja *Kriskó Edinától*. Tanulmányában a rendészeti hírközlés változásait mutatja be, valamint szót ejt napjaink körözési tevékenységéről, és a „webkettő korszakról”.

A kötet második, büntetőjogi része változatos témákat mutat fel illusztris szerzők tollából.

Bócz Endre aktuális közéleti-közpolitikai témáról osztja meg gondolatait, *Belovics Ervin* pedig a bűncselekményi egység kérdéseit taglalja. Több érdekes tanulmány is készült a büntetőeljárás-jog egyes kérdéseiben, így olvashatunk *Grósz Tamástól* a szakértő extrém felelősségéről, *Bejczy Alexától* az ügyész és a titkos nyomozás kapcsolatáról, *Kiss Annától* az ügyész szerepéről, *Kabódi Csabától* a védő büntetőeljárás helyzetéről. *Koosné Mohácsi Barbara* a készletező adattárolás keretében megőrzött adatok bizonyítékként történő felhasználhatóságának kérdéseit vizsgálta meg. Egmás mellett szerepel két, az áldozatok büntetőeljárás helyzetével foglalkozó írás, amelyek közül a *Bárd Károly* által írt általánosabban foglalkozik a sértettel, a *Barabás A. Tündéé* pedig az angolszász büntetőeljárásra koncentrál, és a téma szűkítésével egyben részletesebb beszámolót is nyújt. *Holé Katalin* a személyiségi jogot sértő bizonyítási eszközök értékelésének kérdéseiről értekezik, *Kármán Gabriella* pedig a kriminalisztikai kézírásvizsgálatok tudományos és jogi megközelítéséhez nyújt adalékokat. *Horváth Georgina* tanulmányában a bizonyítási tilalmak oldaláról megközelítve a poligráfos vizsgálat helyét keresi a büntetőeljárásban, valamint a módszert értékeli. *Király Eszter* az ügydöntő határozatok körében végez vizsgálódást, *Horváth Sándor Ágoston* pedig egy közlekedési baleset kálváriáját mutatja be egy konkrét eset példáján keresztül.

A harmadik rész széles körben válogat a témákból. *Patyi András* a magyar közigazgatási bíráskodás körében tesz megállapításokat. *Tóth Mihály* az igazságtételi hevület „túlkapásairól” értekezik, és a múlttal való szembenézés sajátos jogalkotási termékeiről ír, valamint a nyomukban hozott bírósági döntések tanulságait elemzi egyes eseteken keresztül. *Irk Ferenc* a traszna-

cionális termelési hálózatok kozkázatmenedzselésének sajátos vonásait elemzi, *Kőhalmi László* a korrupciós aktusok természetrajzát mutatja be, *Herke Csongor* a gazdasági bűncselekmények üldözésének kriminálpolitikai vetületeivel foglalkozik, *Mezey Barna* pedig a hóhér magyar történetéhez nyújt adalékokat.

Nem szerepel kiemelten, de a kriminológia tárgykörében mégis több tanulmány visszakanyarodik a fiatalkorúakhoz mint áldozatokhoz és elkövetőkhez. Először *Gönczöl Katalin* a büntetőpopulizmus magyarországi térnyerésével kapcsolatban ejt szót a témáról, egyrészt a szabálysértést elkövető fiatalkorúak – 2010 óta lehetséges – hatvan napig terjedő elzárásával, másrészt a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszere, a fiatalkorúak bírósága és ügyészsége megszűnéséről. Harmadrészt pedig az új Btk.-nak a büntethetőségi korhatárt leszállító rendelkezéséről ír, amely a tizenkét évesnél idősebb elkövetők esetében lehetővé teszi a büntethetőséget bizonyos bűncselekmények esetében és meghatározott belátási képesség fennállása esetén. Kitér a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról szóló 115/2003. (X. 28.) OGY határozat 2013-as hatályon kívül helyezésére, valamint a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról szóló 1744/2013. (X. 17.) kormányhatározat egyidejű elfogadására, amely koncepcionális változást jelent. A változás legjelentősebb szimbólumának az „iskolarendőrség” bevezetését tartja. Ehhez illeszkedően tárgyalja azt a 2012. szeptember 1-jétől bevezetett változást, hogy az általános iskolás tanulók tankötelezettsége a korábbi tizennyolcadik év helyett a tizenhatodik életévük betöltéséig tart. Felhívja a figyelmet arra, hogy a magyar gyermekek és fiatalok megregulázásával párhuzamosan a modern korban soha nem látott mértékben nőtt a gyermekszegénység. A büntetendő cselekmények és a büntethető személyek körének kiszélesítése, valamint a „legyen végre rend” hatalomtechnika alkalmazásába illeszkedően szót ejt a hajléktalanság kriminalizálásáról, továbbá arról, hogy a büntetőpolitikai paradigmaváltás következtében rövid idő alatt jelentős mértékben növekedett a magyar börtönnépesség, így az ma az egyik legmagasabb Európában. A rendőrség működése kapcsán rámutat, hogy a rendőrség a tudomására jutó bűncselekmények közül csak minden harmadiknak az elkövetőjét találja meg. Ez a „hatékonyság” sem a rendőrségbe vetett bizalmat, sem pedig a lakosság biztonságérzetét nem növeli. Záró sorai a hatalom birtokosainak és a hatalomért küzdőknek egyaránt szólnak. Mélyen-szántó gondolatai a jogállami elvek figyelembevételére és józanságra intenek. *Bolyky Orsolya* és *Sárik Eszter* tanulmánya azzal indul, hogy az ifjúság problémáival foglalkozni – legyen szó annak bármely aspektusáról – mindig

aktuális. Tanulmányuk első részében összefoglalják a magyar ifjúságot általánosan jellemző sajátosságokat, majd az ifjúság deviáns hányadáról a köztudatban uralkodó sztereotípiákat kívánják felülírni. Egyrészt statisztikai adatokra alapozva bemutatják a fiatal bűnelkövetők családi hátterét, másrészt – saját kutatási eredményeik alapján – összegezik a fiatal bűnelkövetők szerhasználati sajátosságait. *Kulcsár Gabriella* az iskolai ámokfutások megelőzési lehetőségeit tekinti át, kitérve a szülők és a tanárok szerepére, a kortárs közegegre. Miután a pécsi lövöldözés és az ELTE Jogi Karát érintő eset után nem mondható, hogy Magyarország teljesen érintetlen, egyáltalán nem mellékes a kérdés kriminológiai szempontú feldolgozása. A szakirodalom azonban még távolról sem merítette ki a témát. A szerző alaposan végiggondoltan gyűjti össze a feldolgozás lehetséges irányait, említve a háttérben meghúzódó lehetséges okokat, hosszú és rövid távú, általános és konkrét preventív javaslatokat sorol fel, sőt még a konkrét, krízishelyzet esetén alkalmazandó intervenció lépéseit is vázolja. *Nagy László Tibor* a fiatalok (köztük a fiatalkorúak) éjszakai szórakozásának biztonsági kérdéseivel foglalkozik, a fiatalkorúak szempontjából inkább áldozati, mint elkövetői oldalról.

A fiatalkorúak mellett a másik visszatérő téma a harmadik részben a fogva tartás, amelyet *Vóko György*, *Lőrincz József* és *Solt Ágnes* jár körül. Vóko György emberi jogi szempontból tekinti át, hogy az érvényes nemzetközi egyezmények alapján milyen jogok illetik meg a fogvatartottakat, kiemelve, hogy a fogvatartotti jogok elismerése nem önmagáért való, hanem a reszocializáció, reintegráció kiindulópontja. Lőrincz József tanulmánya nagyleptékű történeti áttekintés a korrekcionista ideológia alakulásáról. A klasszikus büntetőjogi iskola indeterminista felfogásától a pozitivista kriminálpolitika „nevelés-gondolatán” át, sztálini, illetve kádári kitérével a modern nevelési paradigmaváltásig követjük a fogvatartottak átneveléséhez fűződő elvárás metamorfózisát. Solt Ágnes a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés intézményét mutatja be emberközelből, egy interjúsorozaton keresztül.

Lévay Miklós a másodlagos jogkövetkezmények egyes kriminológiai és alapjogi kérdéseivel foglalkozik, különös tekintettel a foglalkozás gyakorlására vonatkozó tilalomra.

A kötet negyedik része Finszter Géza közírói munkásságából válogatott írásokat tartalmaz. A kiválasztott cikkek eredetileg a *Népszabadságban* jelentek meg 2009 és 2011 között, de a bennük megfogalmazott gondolatok többsége máig érvényes.

Utóhangként *Szikinger István* szellemes verse szolgál, záró sorában kifejezve a szerző (és mindannyiunk) azon kívánságát, hogy Finszter Géza soká-

KÖNYVISMERTETÉS

ig maradjon közöttünk „hatályban”. A kötetet Finszter professzor impozáns publikációs jegyzéke zárja.

A kiadvány szerzői méltóképp emlékeznek meg a professzor alkotó munkásságáról, saját kutatási területük egy-egy érdekes témájában írt tanulmányukkal kifejezve az iránta érzett tiszteletüket. A kötet nemcsak a rendészet iránt érdeklődőknek, hanem a büntetőjog és a kriminológia tudományával foglalkozóknak is kínál érdekességeket, hasznosítható, továbbgondolásra érdemes témákat.

Készítette: Berei Róbert

